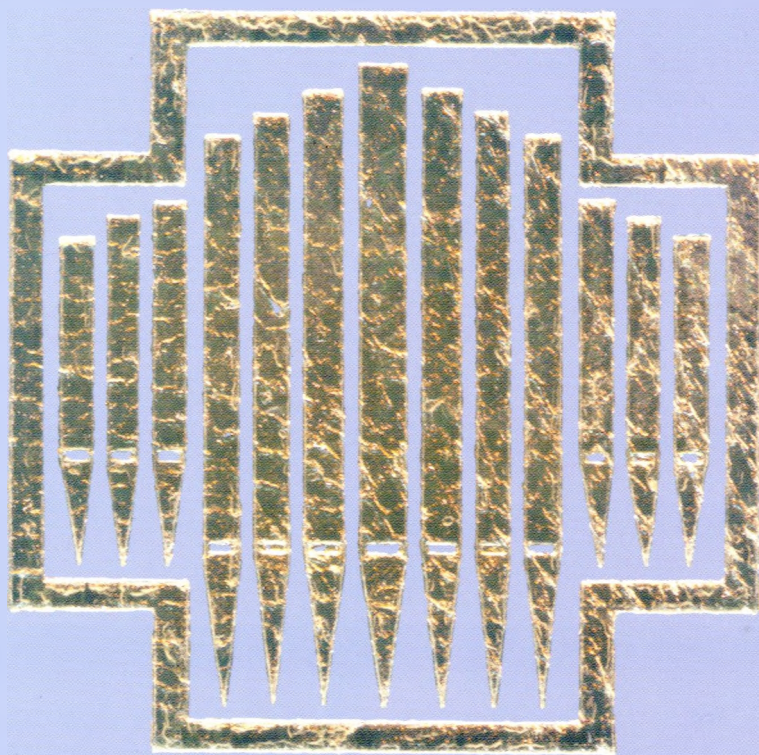

EVANGÉLIKUS SZAKFOLYÓIRAT
2008 APR 09.
BUDAPEST

Lelkipásztor

Evangélikus lelkeszi szakfolyóirat

Különszám / Evangélikus énekeskönyv

1982

TARTALOM

FINTA GERGELY: <i>Énekeskönyvek és évszázadok</i>	1
WAGNER SZILÁRD: <i>„Nagy Isten, néked az ének”</i>	2
H. HUBERT GABRIELLA: <i>Énekeskönyvek az újkori kegyességben</i>	3
ECSEDI ZSUZSA: <i>Magyarországi kottás énekeskönyvek</i>	7
WAGNER SZILÁRD: <i>Az európai énekreform és az 1982-es Evangélikus Énekeskönyv</i>	14
BENCE GÁBOR: <i>Az Evangélikus énekeskönyv és a Gyülekezeti liturgikus könyv kapcsolódási pontjai</i>	18
TRAJTLER GÁBOR: <i>Énekeskönyv 1982</i>	20
<i>Korálünnep</i>	46

Énekeskönyvek és évszázadok

FINTA GERGELY

2007-ben emlékeztünk meg arról, hogy huszonöt éve jelent meg az *Evangelikus énekeskönyv*.

Huszonöt év egy énekeskönyv életében egyik oldalról rendkívül rövid idő, hiszen több száz éves énekgyűjtemények ma is eleven tanúi lehetnek előttünk járt keresztyének hitének, teológiai gondolkodásának, költői, zenei igényességének. Ha kézbe vesszük Luther énekeinek első forrásait, vagy Gerhardt énekeinek korabeli gyűjteményét, vagy a magyarországi reformáció jeles énekeskönyveit, vagy épp a szlovák evangélikusságot mélyen meghatározó *Tranosciust*, és elkezdünk énekelni ezekből, érezzük, ma is milyen eleven bizonyoságtévő erővel hatnak a többszázados tételek, s tapasztaljuk, milyen fiatal ezekhez képest egy huszonöt éves énekeskönyv, szinte még a kisgyermekkorba sem lépett. Ha arra gondolunk, hogy egy-egy énekeskönyv a 20. században átlagosan fél évszázadon keresztül volt gyülekezeti használatban, akkor azt mondhatjuk, mai énekeskönyvünk életének derekát járja. Erre tekintve az elmúlt huszonöt évet sokkal hosszabb időnek látjuk. E két látásmód együtt, egymást kiegészítve él minden örök értékeket közvetíteni akaró, de egy adott kor emberéhez címzett, történelmileg, nyelvileg, földrajzilag meghatározott eszköz esetében.

Két dologra azonban mindenképpen lehetőséget ad és kötelez is egyben a negyedszázados jubileum: tágabb perspektívába helyezni a gyűjteményt térben és időben, és számot adni a szerkesztés háttéréről.

Szükséges, hogy énekeskönyvünket a magyarországi

evangélikus énekeskönyvek történetébe helyezzük, hogy rácsodálkozzunk, milyen mélyen meghatározza egy-egy énekeskönyv a gyülekezetek életét, kegyességét. Fontos, hogy énekeskönyvünk szerkesztését meghatározó egyik legfontosabb szellemi áramlat, az európai énekreformmozgalom hatását is feltárjuk, és szükséges, hogy a jövőbe vezető utakat keressük új kiadványokkal is. Az eltelt idő elég volt ahhoz, hogy a bevezetéssel kapcsolatos óhatatlan viharok elcsituljanak. (Ezek elkerülhetetlenek voltak, hiszen a gyülekezetek egyik legérzékenyebb pontját, a közös éneklést érintő kérdésről van szó.) Ennyi idő alatt – sőt hamarabb is – igazán a „mi énekeskönyvünk” vált az 1982-ben megjelent kötet. Mindez megújult lehetőséget ad arra, hogy a szerkesztők is visszatekintsenek és – a bevezetőben leírtaknál bővebben – feltárják a szerkesztés külső és belső motivációit, döntéseik mozgató elemeit.

Ezt a kettős célt szolgálta a jubileum alkalmából a Magyar Tudomány Ünnepe keretében rendezett tudományos konferencia és az ahhoz kapcsolódó „Korálünnep”. Az elhangzott előadások anyagát szerkesztett formában bocsátjuk most közre. Ehhez kapcsolódik *Trajtler Gábor* terjedelmesebb tanulmánya, amely hiánypótló módon ad betekintést a szerkesztés munkafolyamatába. A „Korálünnep” műsorát és az ennek keretében elhangzott korálmeditációt is közöljük arra utalva, hogyan válik életté a betű és a kotta, és hogy milyen kimeríthetetlen forrást adnak énekeink az előadás legváltozatosabb formáinak, sőt még az ige hirdetésnek is.

„Nagy Isten, néked zeng az ének”

Korálmeditáció a 25 éves Evangélikus énekeskönyv 59. éneke alapján

WAGNER SZILÁRD

„Nagy Isten, néked zeng az ének. Ki volna más tehozzád fogható?” Bartholomäus Crasselius szavai, mondatai a 17. századból. Ő így dicsérte Istent, így öntötte szavakba saját hitét, tapasztalatát Istenről. Lehetnek-e vajon éppen ezek a szavak és mondatok, lehet-e 25 éves énekeskönyvünk 59. éneke a mi istendicséretünk kifejezője? „Nagy Isten, néked zeng az ének. Ki volna más tehozzád fogható? Csak téged áld a szív, a lélek, és téged illet minden hálaszó. Jöjj, segíts rajtam, édes Jézusom, Hogy kérésem Atyámhoz eljusson!” Olyan ismerős ez a forma! Dicséret, hálaadás és kérés. Akárcsak Luthernél: „Hálát adok neked, mennyei Atyám, szeretett Fiad, a Jézus Krisztus által..., és kérek...” Az imádság szavai ezek. Hogyan is szoktuk befejezni? „...az Úr Jézus Krisztus által.” Talán így is hangozhatna más szóval: „Jöjj, segíts rajtam, édes Jézusom, hogy kérésem Atyámhoz eljusson!” Imádság ez a javából! Bartholomäus Crasselius a 17. századból imádkozni tanít. Szükségünk van rá, mondja az apostol is: „Mert amiért imádkoznunk kell, nem tudjuk úgy kérni, ahogyan kell...” (Róm 8,26) Pedig, ha tudnánk...

Weöres Sándor is tudta már: „Az ima: rákapcsolódás az élet-fölötti erőre; általa saját képességünket sokszorosra növeljük. Egy társadalmi intézmény, mit pénz, hatalom, tekintély létesít és ápol, ritkán él néhány emberöltőt; s a szerzetesrendek megmaradnak, pedig csak egy-egy imádkozó koldus teremti őket.”¹ Az Ágostai hitvallásban is vallotta a reformáció: „...az egy anyaszentegyház minden időben megmarad”.² Nem emberi igyekezet által, hanem azért, mert alapját, létének örök forrását, a Szentháromság Istenben való hitet az Atyáról és a Fiúról bizonyosságot tevő Szentlélek teremti bennünk. Hogyan fogalmazhatjuk meg legfontosabb kérésünket, hogy a hitet teremtő Szentlélek újra és újra eljőjön hozzánk, tanítson imádkozni, és velünk legyen minden utunkon? Talán így: „Ó, vonj, Atyám,

Fiadhoz engem, Hogy Szent Fiad viszont hozzád vigyen! Jóvoltod amíg áldva zengem, Szállást énbennem Szentlélek vegyen. Újjászült szívem így feléd dobban, És ajkam téged dicsér boldogan.”

Imádság. Jézus szerint egyszerű. „Bizony, bizony, mondom néktek, hogy amit csak kértek az Atyától az én nevemben, megadja nektek.” (Jn 16,23) Tényleg bármit? Hiszen már annyi mindent kértünk, s kérünk naponként, mégis olyan kevésnek érezzük sokszor, amit kaptunk és kapunk! Mégis igaz lenne még mindig, amit az apostol mond? „Mert amiért imádkoznunk kell, nem tudjuk úgy kérni, ahogyan kell...” (Róm 8,26) Bartholomäus Crasselius a 17. századból, aki fölöttünk járt az imádság iskolájába, elmondja, hogy ott nem mi választjuk a tanárt, mert csak egyvalakitől lehet tanulni. „Ha Lelked tanít kérni engem, Jó Atyám, úgy, amint kedves neked, Te kérésemet teljesíted, Hisz Fiad szent nevében zörgetek.” Így és csak így igaz Jézus szava: „Kérjétek, és adatik nektek, keressetek, és találtok, zörgessetek, és megnyitvatik nektek. Mert aki kér, mind kap, aki keres, talál, és a zörgetőnek megnyitvatik.” (Mt 7,7–8) Ahol Isten Szentlelke a tanító, ott azok előtt, akik Jézusért a keresetségben Isten gyermekei lettek, a kegyelem ajtaja mindenkor nyitva áll. „Jézusért lettem édes gyermeked. S mindennap új kegyemet nyerhetek.”

Örök ez a reménység, örök ez az öröm. Az a Krisztus, akihez a Szentlélek vezet, s az az Atya, akihez a Lélek szól, akitől kérni tanít, s a Szentlélek maga, örök egységben, Szent Háromságban a mi Istenünk. „Mily nagy öröm, hogy hú Megváltóm És Közbenjáróm jobbod felől ül.” Benne az ígéret, benne a válasz minden kérdésünkre. Ha ezt megláttuk, együtt, egy szívvel mondjuk Bartholomäus Crasseliusszal a 17. századból: „Oly boldog vagyok, édes Istenem, Hogy hűséged örökké zenghetem!”

Tudta ezt már az apostol is: „Ezt azért írtam nektek, akik hisztek Isten Fia nevében, hogy tudjátok: örök életetek van. Az iránta való bizalmunk pedig azt jelenti, hogy ha valamit az ő akarata szerint kérünk, meghallgat minket.

¹ Weöres Sándor: *A teljesség felé*. Tericum Kiadó, Budapest 2002., 24. o.

² CA 7. In.: *Konkordia könyv*. Az evangélikus egyház hitvallási iratai I. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest 1957., 24. o.

Ha pedig tudjuk, hogy bármit kérünk, meghallgat minket, akkor tudjuk, hogy már megkaptuk, amit kértünk tőle.” (1Jn 5,13–15) Az ének: imádság. Ez az ének is imádság, beszélgetés Istennel. Szükségünk van rá, de Luther óta tudjuk: „Isten jó és kegyelmes akarata meglesz imádságunk nélkül is, mégis azt kérjük (...), hogy bennünk is

meglegyen.”³ Krisztusért meg is lesz. „A választ benne bízva várom, Mert benne az ígélet teljesül.”

³ Luther Márton: *Kiskáté*. A Miatyánk harmadik kérésének magyarázata. In.: *Konkordia könyv*. Az evangélikus egyház hitvallási iratai II. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest 1957., 62. o.

Énekeskönyvek az újkori kegyességben¹

H. HUBERT GABRIELLA

„Minden kétség kívül a közönséges és házi isteni szolgálatnak nagy része áll a buzgóságos éneklésben: mind magában, holott az által az Isten hálaadóképpen dicsértetik, mind arra nézve, hogy az éneklés által a szív nagyobb buzgóságra ébresztetik és elkészítetik, és így az isteni szolgálat is elöl mozdíttatik... [Az énekeskönyv, az ÚZMK] minden jó könyveknek summáját magában foglalja. Ez a Szentírásból szedezettévé, magát az Istent és annak mind Törvény, mind Evangéliom szerént való akaróját elődbe terjeszti, és a megváltó Jézus Krisztust minden jótéteményével együtt lerajzolja. Ebből megtanulhatod mind a megtérésnek és hitnek dolgát, mind, micsoda kegyességben kelljen állhatatosan és mindvégig folytatnod a te utadat, ha életednek nem boldogtalan, hanem örvendetes végét akarod érné.”² Írásunk e cél elérésének nélkülözhetetlen segédeszközét, az énekeskönyvet állítja a középpontba.

A címben jelzett kegyesség nem azt jelenti, hogy mindenképpen a pietizmusról vagy a pietista énekekről és énekeskönyvekről kellene értekezni. Arra keressük a választ, hogy az 1536-ban megjelent első magyar nyelvű

evangélikus énekeskönyvtől³ kezdve milyen szerepet játszottak az énekeskönyvek az evangélikus kegyesség megélésében, gyakorlásában, az Istenre tekintő életvitelben, Krisztus követésében, az énekeken keresztül a Biblia igéiben való elmélyülésben és az Istennel való találkozásban.

I. A magyarországi énekeskönyv-korszakok⁴

1. 16–17. század

Az *első korszak* 1536-tól 1642-ig tart: példamutató gyorsasággal igyekeztek prédikátoraink kielégíteni az anyanyelvű énekek iránti igényt (l. *Gálszécsi István*, *Huszár Gál*, *Bornemisza Péter* és *Beythe István* énekeskönyveit). Az utánuk következő, egyelőre névtelen szerkesztők által összeállított bártfai és löcsei gyűjtemények folyamatosan kibővítették, megújították az énekanyagot és az énekeskönyvek szerkezetét.⁵

A *második korszakban* a reformátusokkal közös, ún. protestáns énekeskönyveket használtak, amelyben helyet kapott a *Szenci Molnár-féle* 150 zsoltár is.⁶

¹ A tanulmányban használt rövidítések:

RMK I. = Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár* I. Bp., 1879.

RMNy = I. Borsa Gedeon – Hervay Ferenc – Holl Béla – Käfer István – Kelecsényi Ákos: *Régi Magyarországi Nyomtatványok: 1473–1600*. Bp., 1971. II. Borsa Gedeon – Hervay Ferenc – Holl Béla: *Régi Magyarországi Nyomtatványok: 1601–1635*. Bp., 1983. III. Heltai János – Holl Béla – Pavercsik Ilona – P. Vásárhelyi Judit: *Régi Magyarországi Nyomtatványok: 1636–1655*. Bp., 2000.

ÚZMK = Új zengedező menyei kar

ZMK = Zengedező menyei kar

² ÚZMK, Frankofurtumban [Sopron], találtatik Kelemen Márton pápai compactornál [Siess], 1758. 3. 9.

³ RMNy 18.

⁴ Ez a vázlat nem érintheti az énekeskönyvek mögött álló egyháztörténeti tényeket, kegyességi és egyéb vallási irányokat, illetve az áthajlásokat vagy élesebb cezúrákat.

⁵ Schulek Tibor: *Kurzer Abriss der Geschichte des ungarischen Kirchengesangbuchs und des Standes hymnologischer Forschung in Ungarn*. In.: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 13 (1968). 130–140. o.

⁶ H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Bp., 2004. (Historia Litteraria 17. Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok 2.) 270–281. o.

2. 18. század

Az 1692–1696 között megjelenő *Zöngedőző mennyei kar*⁷ megjelenése már a 18. századi megújulás felé mutat. A ZMK első kiadása az 1635 után megjelent ún. protestáns énekeskönyvekből hiányzó evangélikus énekeket gyűjtötte össze, s ezért mindössze 99 gyülekezeti éneket tartalmazott. A 18. századi énekeskönyvek két vonulatát egyrészt az egyre bővülő, végül 222 éneket tartalmazó ZMK-kiadások jelentik, másrészt az ÚZMK 1743-tól kezdődően megjelenő kötetei, ahogy *Csepregi Zoltán* írja: „két párhuzamos könyvkiadói tevékenység figyelhető meg a dunántúli evangélikusok körében: egy hagyományörző, mely egyszerűen a meglévő gyülekezeti igényeket igyekezett kielégíteni ... vagy üzleti hasznot remélt ... – valamint egy újat is teremtő, mely tudatosan merített a hallei pietista kegyességéből.”⁸ Ezeket az ÚZMK-kat megszerették az evangélikusok. Az 1793-as dunántúli kerületi gyűlésen azonban – előkészítendő egy új énekeskönyv kiadását – kimondták, hogy a graduálnak nevezett ÚZMK „félre tétessék és csak magános házi haszonra tartassék”⁹ Tudjuk, hogy milyen nehezen váltak meg eleink ettől az énekeskönyvtől, s milyen sokáig használták még továbbra is az istentiszteleteken vagy az otthoni ájtatosságokon.¹⁰

3. 19–20. század¹¹

Az énekeskönyvreform nyomán született meg a dunántúli szuperintendencia 1805-ös énekeskönyve 569 énekkel, majd a *Kis János*-féle ún. *Nagy-győri énekeskönyv* 1811-ben. A *Haan Lajos*-féle *Békéscsabai énekeskönyvet* 1847-ben 82 énekkel, majd 1860-ban 200 énekkel jelentették meg. A folyamatosan gyarapodó énekkel rendelkező békéscsabai énekeskönyvet 1940-ben átdolgozták (289 ének). A 19. század végén adták ki a bányakerületi próbafüzeteket.

A 20. század nagy hatású gyűjteményévé vált az 1911-es *Keresztyén énekeskönyv* (az ún. *Dunántúli énekeskönyv*),

⁷ RMK I. 1589/A.

⁸ Csepregi Zoltán: *Magyar pietizmus 1700–1756*. Tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez. Bp., 2000. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 36.) 37. o.

⁹ Idézi Kiss János: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület énekeskönyvei* I. Kézirat. Sopron-Tapolca, 1951. 6. o.

¹⁰ Meg kell említeni azt is, hogy a 17. századtól kezdve a kegyesség gyakorlásában egyre nagyobb szerepet kaptak a gyülekezeti énekeskönyvek mellett az ún. magánénekeskönyvek, gondoljunk csak a lőcsei ima-énekeskönyvekre, a cr. 1632–1806 között megjelenő *Balassi Bálint–Rimay János*-féle *Istenes énekekre* vagy *Sartorius János Magyar lelki órájára* (1730–1733), de folytathatnánk a sort a 20. századig. Ugyancsak külön történet a halotti, iskolai, ifjúsági és alkalmi énekeskönyvek és énekfüzeteké.

¹¹ Erről a korszakról l. Kiss János: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület énekeskönyvei* I–III. Kézirat. Sopron-Tapolca. 1950–1952.

illetve annak az 1955-ben megjelentetett, új résszel kiegészített, átszerkesztett kiadása. A szarvasi énekgyűjtemény – 850 énekkel – először 1937-ben jelent meg.

Összegzésként elmondható,¹² hogy a folyamatos reformáció szellemében hosszú út vezetett addig, amíg eljutott az egyház a valamennyi evangélikus által használt közös, egységes, egyetemes *Evangélikus énekeskönyvig*, amelynek 25. évfordulóját ünnepeltük 2007-ben.

Röviden meg kell még említeni a magyarországi, nem magyar nyelvű énekeskönyveket is. A szlovák gyülekezetekben az először Lőcsén 1636-ban 414 énekkel megjelenő ún. *Tranoscius-énekeskönyvet*, a *Cithara Sanctorum*-ot¹³ használták, illetve használják máig is (például a békéscsabai szlovákok). A kezdetek óta mintegy 1200-ra nőtt a *Tranosciusok*ban az énekek száma. Emellett használatban volt egyes helyeken a *Zpěvník* elnevezésű szlovák gyűjtemény is.

A magyarországi német gyülekezeteknek vidékenként saját énekeskönyvük volt – például a besztercebányai, a braszósi, a lőcsei, a mezőberényi, a nagyszebeni, a pozsonyi, a soproni, a tolna-baranyai és újvidéki német énekeskönyvek.

II. Az énekeskönyv mint könyv

Hogyan jutottunk el odáig, hogy ma már minden evangélikus hívő énekeskönyvvel mehet a templomba, vagy leemelheti a templomban a polcra vagy a padról az énekeskönyvet? A 16–18. században az énekeskönyv egyben értéktárgy is volt – magas áron szereztek be, díszes kötéssel látták el. A tulajdonos nevét vagy rávésették a kötésre, vagy a könyvbe kézzel bejegyezték. Az első énekeskönyvek még csak pár száz példányban jelentek meg, és sok pénzbe kerültek. Tehát előfordult, hogy nemcsak az egyén, de maga a gyülekezet sem rendelkezett énekeskönyv-példánnyal. A kis példányszám és a fokozott igénybevétel miatt egy-egy 16–18. századi kiadásból sokszor mindössze egy-egy példányt ismerünk, ezek különösen értékesek. Az énekeskönyv formája is fokozottan vált egyre kisebb alakúvá, könnyen vihető nagyságúvá az évszázadok során. Nem ritka, hogy egy-egy énekeskönyvet még 100 év múlva is használtak, csak kézírásos bejegyzésekkel igazították az új vagy helyi igényekhez. Mindenesetre *Tótfalusi Kis Miklós* szavai az általános magyar helyzetről tudósítanak, amikor 1686-ban azt írja: külföldön „a Templomban egy tekintéssel ellátja ember, mint legyen a dolog közöttök: senki oda könyv nélkül nem mégyen, hanem mindennek vagy egész Biblia, vagy Újtestamentum vagy legalább Zsoltáros könyv vagyon kezében; és senki közöttök az éneklésnek néma hallgatója nincsen, hanem kicsinytől fogva nagyig felemelik szavokat. Vajha olyat láthatna sze-

¹² L. a Függelékét.

¹³ RMNy 1655.

münk valaha a mi földünkben is! ... Mert vagynak olyak is (vajha pedig nem volnának!), akik úgy ítélvén s szolván, hogy azért tartják a mestert¹⁴ vagy kántort, hogy énekeljen, szántsándékkal csak azoknak nyakokra vetik, mintegy terhet, az éneklést; némelyek pedig szégyennek tartják énekelni, kiváltképpen az Asszonynepek közül.”¹⁵

Értékesek a 16-18. századi hagyatéki leltárak, amelyekben felsorolják az illető tehetősebb ember könyvtárát. Nagyon sok esetben azonban nem szerepel bennük magyar nyelvű Biblia és énekeskönyv, amely arra utal, hogy ezt a két könyvet mindennap használták, s ezért valószínűleg vagy az éjjeli szekrényen vagy az asztalon tartották őket, nem a házi könyvtárban.

A régi énekeskönyvek kultúrtörténeti emlékeink – hiszen sokszor nemcsak tulajdonosának a nevét jegyezték bele, hanem az esküvő évét vagy a halál napját, óráját és bibliai idézeteket. A kötet elején és végén lévő üres lapokra pedig bemásolták az énekeskönyvből hiányzó énekeket. Mivel, sajnos, nagyon sokáig kotta nélkül jelentek meg az énekeskönyvek, különösen értékesek a helyi szokásokról árulkodó kéziratos dallamutalások, az ún. nótajelzések.

A régi énekeskönyvek legtöbbször nyomdászatiilag igényes külsőt kaptak: díszes címlap, fa- vagy rézmetszet az elején, nyomdadíszekkel elválasztva az egyes részek. Néha előfordult, hogy a szöveget verssorokra is tördelték. A versszakok számát nem csökkentették – imaként is olvasták az énekeket –, hanem a mindennapi éneklés során elhagytak egyes versszakokat. Hajdani énekeskönyveinket általában egy vagy több bibliai mottó indította, amely azután egy életen át elkíserte az énekeskönyv tulajdonosát. Talán ezt a gyakorlatot ma sem ártana követni.

A Biblia és az énekeskönyv ma már mindenki otthonában helyet kaphat. Talán nem a tradícióba való bezárkózás jele lenne, ha kapcsolódnánk ahhoz a hagyományhoz, amely ezeket az énekeskönyveket személyes értéktárgyként is kezelte. Díszesebb, több generációt kiszolgáló, bőrkötésű változatot is érdemes lenne kiadni belőlük.

III. Énekeskönyvek az újkori kegyességben

A reformáció nagy vívmányaként tarthatjuk számon, hogy a gyülekezeti énekek népénekké váltak. Vagyis mindenki énekelte őket, és nemcsak az istentiszteleten, az iskolákban, hanem minden helyen és minden élethelyzetben. Hálaadó vagy könyörgő dicséreteket énekeltek reggel és este, étkezés előtt és után, munka kezdetén és végén, betegségben, útra keléskor. Énekeltek magánosan és közösségben. A kezdetekben, amikor keveseknek volt énekeskönyvük, és sokan olvasni sem tudtak, hallomás útján tanulták meg általában

az emberek az énekeket. Később, akárcsak a Biblia, az énekeskönyv is egy-egy család féltett kincseként nemzedékről nemzedékre vándorolt, amelyből rendszeresen énekeltek, amelyet olvastak.

Az énekeskönyv mind a magyar, mind a szlovák és a német evangélikusoknál az ellenreformáció és más üldöztetések idején a hitben való állhatatos megmaradás egyik támasza volt. Már a reformáció kezdetétől fogva a magyar szerzőknél is követelményként jelent meg az, ami csak a pietizmusban teljesedett ki: a templomban, de a magánházaknál is legyen Biblia, ima- és énekeskönyv. Ez utóbbiak sokszor egy kötetben jelentek meg. Már reformátoraink is intenek arra, hogy a vasárnapi istentisztelettel ne érjen véget a vasárnap megünneplése: a ház ura készítse fel családját és cselédeit az istentiszteletre, majd utána beszéljék meg a prédikációt, imádkozzanak és énekeljenek közösen. Egyéb napokon is imádság, ének és a Biblia olvasása hassa át a családok életét. Bornemisza Péter a házi tanításra is nagy súlyt fektet, ahogy írja 1584-es Foliopostillájában: „Mind a prédikátorok, mind az gazdák igen istenesen mielnék, ha délest avagy egy hétben egy választott nap, az keresztyén tudománnak fundamentomit az ő népek közt hirdetnék. Kibe ily módjok lehetne: előszer szép dicséretet mondjanak. Ez első úrnapján [Advent első vasárnapján] tanulják meg imez éneket: Adjunk hálát mindnyájan az Atya Űristennek. És mondják utána az Jer, mi kérjünk Szentleket...”¹⁶

Az olvasni tudás fejlődésével a házi ájtatosságban nélkülözhetetlenné vált az énekeskönyv. Kovács Sándor¹⁷ írja: „A Zengedező Mennyei Kar kiirtásával kipusztult egyházi életünknek egy ritka szép s drága virága, a családi istentisztelet. Gyermekkoromban élemedetteknel még lappangott itt-ott a Graduálnak egy-egy példánya; teljes csak elvéve akadt, többnyire összefüggéstelen lapokból álló dirib-darab könyvrészek, de valóságos ereklyeként őrizték s szállatták apáról fiúra, fiúról unokára. Karácsony, Óév estéjén, ádventi, böjti napokon odahaza nem a hivatalos énekeskönyvből, hanem a Graduál maradványaiból énekelte a család. Abban az időben még megvolt az a szép szokás, hogy a hívek sátoros ünnepeken első harangszókor beültek a templomba, s beharangozásig maguk énekelgettek, többnyire a Zengedező Mennyei Kar töredékeiből vagy emlékezetből...”¹⁸ Hozzátehetjük: ez a szokás sok gyülekezetben máig él.

A szlovákoknál és németeknél az anyanyelvi énekeskönyv egyben a nemzeti identitás megőrzésének is egyik legfontosabb eszközévé vált: az áttelepüléskor magukkal hozott énekeskönyv¹⁹ segítette a folytonos emlékezést. De a né-

¹⁶ RMNy 541, VIv.

¹⁷ Evangélikus püspök, 1869–1941.

¹⁸ Néhány szó a magyar énekeskönyv kérdéséről. In.: *Evangélikus Egyház és Iskola*, 20 (1902). 634. o.

¹⁹ A dunántúli telepések pl. a marburgi énekeskönyvet hozták magukkal.

¹⁴ Iskolamestert, tanítót.

¹⁵ RMK I. 1346, *2v–3r.

meteknél nem annyira az éneklés, mint az olvasás kapott szerepet a magánájtatosságban. A szlovákok Tranoscius-kegyessége viszont szinte közmondásossá vált. Gyakorlása ugyan vidékenként különbözhetett, de alapjaiban egyformán zajlott: a család legidősebb férfitagja, legtöbbször az apa, szinte papja volt a családjának, aki az otthoni mindennapos ájtatosságok során előénekelte a Tranosciusból. De aratáskor, kenyérsütéskor, új ház felszenteléskor – tehát a család életének minden jelesebb alkalmán – a család, illetve a rokonok és a falu népe együtt énekelte a Tranosciusból. Még a biblikus cseh nyelven íródott Tranoscius gót betűs nyomtatásához is a 20. századig ragaszkodott a nép: a szülők a gyerekeknek otthon megtanították a gót betűs olvasást, hogy közösen tudjanak énekelni a Tranosciusból.²⁰ A 20. századra egy-egy szlovák család csaknem minden tagjának volt saját Tranosciusa. Ezek egy része díszes, rézveretes kötést kapott. A szülők nászajándékkul Tranosciust adták a fiatal házaspárnak. A Tranoscius-kegyességben tehát nem a Biblia olvasása, nem az imádkozás, hanem az éneklés állt a középpontban.

Az énekeskönyvek formája, funkciója és a kegyesség gyakorlásában betöltött szerepe együtt fejtette ki hatását az évszázadok során. 1982-es énekeskönyvünk szervesen kapcsolódik ehhez a hagyományhoz, megőrizte annak sok elemét, amelyet tovább gyarapíthat a következő nemzedék.

Kovács Sándor több mint száz éve írt szavai minden korban aktuálisak: „valamely egyház nagysága, jövődjéje nem szervezetének tökéletességétől, paragrafusok és szabályrendeletek százától függ, hanem belső erejétől, lelki életétől, mely a jogi formuláknak is, hitcikkeknek is tartalmat ad”.²¹ Közös és magános énekléssel, az elmúlt évszázadok értékes énekkincsét mind jobban élővé téve, ezt a belső erőt szilárdítsuk meg!

Függelék

Magyarországi evangélikus gyülekezeti énekeskönyvek 1536–1982 (vázlat)

Magyar nyelvűek:

I. 1536–1642

Evangélikus énekeskönyvek Gálszécsi István, Huszár Gál,

²⁰ A Tranoscius-kegyességről l. többek között: Rell Lajos: *Békécsaba népe: történelmi és kulturális monográfia*. Békécsaba, 1930. Márkus Mihály: *A bokortanyák népe*. Bp., 1943. (*Tanya, falu, mezőváros* 3.) Tábori György: *A rézveretes Tranoscius*. Békécsaba, 1986. („*Fekete könyvek*” kultúrtörténeti sorozat 6.) Kovács Pál: *Békécsaba egyházainak története*. In.: *A művelődés évszázadai Békécsabán*. Szerk. Käfer István, Köteles Lajos. Békécsaba, 1998. 238–240. o.

²¹ Kovács Sándor, i. m., 633. o.

Bornemisza Péter és Beythe István szerkesztésében; bártfai és löcsei nyomtatott énekeskönyvek; kéziratos énekeskönyvek.

II. 1642–1699

Protestáns énekeskönyvek; Szenci Molnár Albert *Zsoltárkönyve*; kéziratos énekeskönyvek.

III. 1692/1696–18. század

1692/96-tól: *Zengedező mennyei kar* (kétféle változatban)
1743-tól: *Új zengedező mennyei kar*; kéziratos énekeskönyvek

IV. 19. század

1805-től: *Új énekes könyv* – először Pozsony (dunántúli Keresztyén énekes könyv)
1811-től: *Keresztény új énekes könyv*, Győr [ún. nagy-győri]
1847-től: *Magyar énekes könyv* – először Szarvas [ún. békécsabai énekeskönyv]
1892-től: *Ág. hitv. ev. énekgyűjtemény* [ún. Bányai Egyházkerület-i próbafüzetek]

V. 1911–1981

1911-től: *Keresztyén énekeskönyv* [ún. dunántúli] – *Dallamos könyvecske az új énekeskönyvhöz* [különböző gyülekezeti toldalékos kiadások – 1955-től, 1966-tól: átdolgozott kiadás]
1937-től: *Evangélikus keresztyén énekeskönyv* [ún. szarvasi énekeskönyv]
1940-tól, 1960-tól: átdolgozott *Békécsabai énekeskönyv*

VI. 1982 decembertől–

Evangélikus énekeskönyv (országos, egységes)

Német nyelvűek:

1543-tól – vidékenként eltérő kiadások

Szlovák nyelvűek:

1636-tól: *Cithara Sanctorum* (Tranoscius) [1935: Vietórisz József magyar fordítása²]
1842-től: *Zpěvník ewangelický* – először Pest

Egyéb:

Horvát nyelvű (pl. 1609); Vend (pl. 1789, 1823, 1848) etc.

² Régi és új egyházi énekek. Ford. Vietórisz József. Bp., 1935.

Magyarországi kottás énekeskönyvek

ECSEDI ZSUZSA

A magyar nyelvű, kottás evangélikus énekeskönyvek számbavétele viszonylag egyszerű feladat: három 16. századi kiadványtól eltekintve egészen a 20. századig nem találunk olyan gyűjteményt, amely a gyülekezeti énekek dallamát is tartalmazná. Ez a három 16. századi nyomtatvány viszont kiemelt jelentőségű az énekeskönyv-történetben, ezért érdemes velük behatóbban foglalkozni.

Az első magyar nyelvű énekeskönyv, *Gálszécsi István* munkája¹, a Perényi-család költségén készült. Az énekeskönyv két kiadását 1536-ban² és 1538-ban³ – kottát nyomtató magyarországi nyomda hiányában – a krakkói *Hieronymus Vietor* készítette. A nyomdász az úgynevezett kétfázisos mozgó hangjegynyomást alkalmazta, első fázisban a hangjegyeket, másodikban a vonalazást nyomtatta, a hangjegyeket részint fadúcokra metszette, részint öntötte.

Az énekeskönyv szerkesztője, Gálszécsi István, bécsi (1524) és krakkói (1526) tanulmányai után Kassán és Abaujszántón volt tanítómester. 1532-től a wittenbergi egyetemen tanult, ahol megismerte a reformáció tanítása-

it és a reformátorok írásait, kiadványait, köztük a Luther énekeit tartalmazó énekeskönyveket. Hazatérve mint gálszécsi iskolamester fordította le a Luther-énekeket, énekeskönyvet szerkesztett és katekizmust írt.⁴

Énekeskönyvének két kiadásából mindössze néhány töredékes lap maradt fenn, amelyek makulaturaként⁵ kerültek elő, és amelyekből az előszó és tíz ének rekonstruálható. Az énekek legtöbbször Luthert követve tanító jellegű, úgynevezett kátéének. Az énekeskönyv jelentőségét növeli, hogy a fennmaradt tíz énekből kilenc dallammal együtt jelent meg.

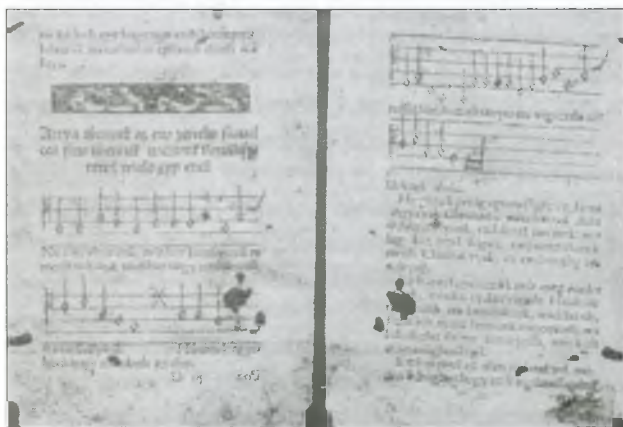
Az énekek verselése, a rímelés és a ritmus – talán a németből versbe fordítás nehézsége miatt is – még igen kezdetleges.⁶ Mivel a szótagszám versszakonként több helyen eltér, ezért – mint Gálszécsi is ajánlja az előszóban⁷ – az

⁴ RMNy 25, melynek töredékei a II. világháború során megsemmisültek.

⁵ Könyvek csomagolására használt papír, például hibás nyomdai ívek felhasználása egy kötet kötésében.

⁶ *Csomasz Tóth* 1990, 188. o.: „...meg kell állapítanunk, hogy a német reformáció éneklése különösen ebben a kezdeti szakában a tanbeli azonossághoz mérve aránylag csekély mértékben hatott a magyar reformáció éneklésére, mind az énekek tartalmát és szövegformáit, mind akárcsak dallamaikat tekintve is. Ennek oka bizonyára nem kis mértékben a Luther saját énekeire támaszkodó Gálszécsi-féle énekeskönyv igen kezdetleges verselésű szövegeiben és önkényesen alkalmazott dallamaiban található meg.” Valamint uo. 189–190. o.: „Fennmaradt énekei igen gyenge fordítások, egy kivétellel Luther után. Dallamalakjukat sok helyt a kezdetleges, szabálytalan szótagszámú énekszövegben a dallamok ismételt »megvirgulálása«, azaz a melizmák szótagonkénti feloldásai vagy megismételt többlethangok jellemzik; egyebekben hangfokbeli dallamhibái nincsenek. A későbbi énekeskönyvekben mindössze egy éneke maradt fenn mintegy jó félszázadon át, a *Victimae paschali laudes* szekvencia Luthertől származó átköltésének (*Christ lag in Todes Banden*) első magyar verziója: *Christus az mi bűneinkért* kezdettel. Ez Gálszécsinek valóban a legsikerültebb énekszövege.”

⁷ „Az énekekben néhol több igik vannak, hogynemmint az első versnek nótái volnának, azért [...] ilyen módot tartsatok, hogy az hol ez törtinendik, tehát egy nótán teljesítsétek azokat be, ezt pedig hogy inkább eszettekbe vehessétek, könnyebbésignek okáért minden ineket megvirguláltam.”

No, örüljünk, mi, hív keresztyének – Gálszécsi István énekeskönyve, 1536

¹ A leírás *Hubert* 1999/2000, 283–287. o. és *Ecsedi* 1999/2000, 305., 318–319. o. alapján készült.

² RMNy 18; két töredék, Krakkóban és Prágában.

³ RMNy 24; egy töredékes próbanyomat Krakkóban.

éneklésnél a virgulálás technikáját kell alkalmazni.⁸ Ezt a fajta önkényességet csak a 17. századra sikerül kiiktatni a gyülekezeti énekeskönyvekből.

A kilenc dallamból hat – *Hallgasd meg, hív ember (Dies sind die heiligen zehn Gebot)*, *Mi hiszünk az egy Istenben (Wir glauben all an einen Gott)*, *Dicséretes és áldott legyen (Gott sei gelobet und gebenedeiet)*, *Hív keresztyének, ne féljeteek (Ach Gott, vom Himmel sieh darein)*, *Krisztus a mi bűneinkért meghala (Christ lag in Todes Banden)*, *No, örüljünk mi, hív keresztyének (Nun freut euch, lieben Christen gmein)* – szinte változtatás nélkül követi Luther énekeinek dallamát, bár nem mindig az eredeti szöveggel. Egy ének – *Mi édes Atyánk (Gelobet seist du, Jesu Christ)* – egy négysoros Luther-dallam hat sorra bővülése, egy pedig – *Jézus Krisztus, mi üdvösségünk (Jesus Christus, unser Heiland)* – cseh (huszita) mintákat is követ. A 9. dallam – *Adj békeiséget nekünk (Verleih uns Frieden gnädiglich)* – a Da pacem Domine gregorián antifona kezdősorából nő ki, de később nem hasonlít sem az antifonára, sem a fordításából keletkezett Luther-korálra.

Huszár Gál⁹ munkája az első olyan magyar nyelvű énekeskönyv, melyből teljes példányt ismerünk.¹⁰ A zaklatott életű prédikátor 1560-ban Magyaróváron kezdte nyomtatni, majd Kassán folytatta, végül onnan elmenekülve 1561-ben Debrecenben fejezte be művét. Huszár Gál később távozott Debrecenből, de otthagya nyomdai felszerelését, s ezzel lehetővé tette énekeskönyvének újbóli kiadását is.

Huszár Gál első énekeskönyve kilenc részből áll:

- (I.) A4a–A8a¹¹ – A Szentlélek ajándékáért való könyörgések prédikáció előtt.
 - A Szentlélekért való könyörgések.
- (II.) A8a–C8b¹² – A prédikáció után való könyörgések.
 - A prédikáció után való könyörgések.
- (III.) C8b–I1a – Az Úristennek való hálaadás és könyörgés..., kit szoktunk énekelni, mikor a község a prédikációra összegyülekezik.
 - Szentegyházi könyörgések.
- (IV.) I1a–K1a – Halott temetéskor való éneklés.
 - Szentegyházi könyörgések.
- (V.) K1b–M5b – A Krisztus születéséről való dicséretetek.
 - A Krisztus születéséről.
- (VI.) M6a–O3b – A Krisztus feltámadásáról való dicséretetek.
 - A Krisztus feltámadásáról.

⁸ Lásd Hubert 1999/2000, 287. o., Karasszon 1994/1995, 189–195. o.

⁹ A leírás Borsa Gedeon tanulmánya alapján készült: Borsa 1983, 7–88. o. A nyomtatvány második része *Kálmáncsehi Márton Reggeli éneklések* című műve, mellyel most nem foglalkozunk.

¹⁰ RMNy 160; egy ép példány Stuttgartban található.

¹¹ „A” – a könyvhöz felhasznált papír ívjelzése. „a” – recto, a nyomtatott lap első, páratlan oldala.

¹² „b” – verso, a nyomtatott lap hátsó, páros oldala.

A SZENT LELEKÉRT
 Szenteld meg mi bűnünket,
 Világos elménket,
 Hogy érthetjük Igédet,
 Micsod Mesterünket.
 Adgy Isteni felelmet,
 Es bizonyos értelmet,
 Igédulatis minket,
 Geriezd fel mi bűnünket.
 Vigasztald meg elmenket,
 Mindenben segits minket,
 Oregbised hitünket,
 Tauoztassad bűnünket.
 Hogy teged az Atyaual,
 Es az ő bent Fiaual,
 Dichehelsűnc minnyaian,
 Az fenyves menyországban.

II
IER

PÁLO KONYÖRGESEK

IER mikériunc bent Lelket,
 Vélé őbűnc az igaz hitett,
 Mikor ez világból ki mulunc,
 Áldott Isten oltalmaz minket minden gonóbtól,
 Irgalmaz nekűnc.
 Te igaz

Jer, mi kérjünk Szent Lelket – Huszár Gál énekeskönyve, 1560

- (VII.) O3b–O7a – A Krisztus mennybemenéséről való dicséretetek.
 - A Krisztus mennybemenéséről.
- (VIII.) O7b–Z6b – A psalmusokból való isteni dicséretetek.
 - A psalmusokból isteni dicséretetek.
- (IX.) Z6b–H8a – A Krisztus vacsorájáról.
 - A psalmusokból isteni dicséretetek.

Ez az első terjedelmes protestáns énekgyűjtemény és a benne foglalt énekanyag igen nagy hatással volt a későbbi énekeskönyvekre. Törzsanyaga évszázadokon át fennmaradt a hazai evangélikus és református énekeskönyvekben. Az énekeskönyv 105 éneket tartalmaz; ezek közül 103 itt jelent meg először nyomtatásban.¹³ Mind a 105 ének szövege későbbi kiadásokból is ismeretes.

Huszár Gál első énekeskönyvének jelentőségét növeli, hogy az énekeket általában dallamokkal együtt nyomtatták ki. A dallamok mennyisége is igen figyelemre méltó: 67 dallam, 258 sornyi kotta. Huszár Gál a nyomtatáshoz a Magyarországon akkoriban használatos kétféle technikai megoldás közül azt az eljárást választotta, mely a betűkhöz hasonló módon, matricáról öntött elemek összerakása révén alakította ki az egyes oldalakat. Az öntvények tartalmazták az ötvonalas rendszert, azon a hangjegyet, kulcsot, az örhangot vagy más jelet. Ezeket egymás mellé szedve hozták létre a kottát. Az öntött elemek között az ötvonalas kottasor újból és újból megszakad, s ennek nyomán a kottakép egyenetlenné válik.

Huszár Gál másik énekeskönyve, az 1574-ben, Komjátiban kiadott *graduál-énekeskönyv*¹⁴ az első nyomtatott graduál,¹⁵ amely ezáltal felbecsülhetetlen értéket képvisel. Ez

¹³ A *Mi hiszünk* (76) és a *Krisztus a mi bűneinkért* (60) korábban már megjelent Gálszécsi énekeskönyvében.

¹⁴ A leírás H. Hubert Gabriella tanulmánya alapján készült: Hubert 1986, 1001–1052. o.

¹⁵ RMNy 353; egy csonka példány Eperjesen, kettő az OSZK-ban található.

Címlap – Huszár Gál énekeskönyve, 1574

az énekeskönyv teljes egészében evangélikus szellemű. Huszár célja általánosan használható kézikönyv, afféle Liber usualis létrehozása volt. Rendkívül nagyigényű koncepciója eredményeképpen óhatatlanul bonyolult szerkezetű kötet jött létre.

Az énekeskönyv először is protestáns graduál a szó 16. századi értelmében, tehát zsoltáros istentiszteletekre, primára és vesperára (vecsernyére) való liturgikus tételeket tartalmaz. Másodsor: a graduál teljes gyülekezeti énekeskönyv is egyben. Az ünnepi gyülekezeti énekek a graduális jellegű első részben találhatóak, Huszár Gál ugyanis minden nem liturgikus éneket beoszt a graduálban neki megfelelő helyre. Ám nemcsak az ünnepi énekekre áll ez, hanem a külön csoportot képező katekizmus-énekekre is. *Bornemisza Péter* felismerte Huszár Gál e koncepcióját, amikor kiválasztotta az első részből a gyülekezeti éneklésre alkalmas énekeket.

Az énekeskönyv szerkezetleírása:

I. RÉSZ

I. REGGELI RENDTARTÁS (1a–79b)

1. primarend vasárnaptól szombatig (1a–61a)
2. hetedszaki himnuszok (61b–69a)
3. reggeli könyörgés (gyülekezeti ének) (69b–72b)
4. reggeli imádságok versiculussal (72b–79a)

II. KATEKIZMUS (79b–135b)

1. Te Deum laudamus (79b–84b)
2. Az Anyaszetegyháznak közönséges imádsága (84b–87b)
3. Credo (niceai és Athanasius-féle hitvallások, gyülekezeti énekek, imádságok) (88a–103b)
4. Szentháromságról való vallástétel és könyörgés (gyülekezeti énekek és imádság) (103b–110b)
5. Tízparancsolat (gyülekezeti énekek és imádság) (111a–117b)
6. bűneinkről való közönséges vallástétel (közgyónó ének) (117b–119a)
7. a Tízparancsolatból és a közgyónó énekből szerzett imádság a budai Csonkatoronyban lévő rabok számára (119b–122a)

8. Miatyánk (gyülekezeti énekek, imádság, lelki elmélkedés) (122b–135b)

III. REGGELI ÉS DÉLESTI ÜNNEPI DICSÉRETEK (136a–344a)

1. Advent (136a–151b): prima; vecsernye
2. Karácsony (152a–212a): vecsernye (dec. 24-én); hajnali istentisztelet (dec. 25-én), prima (dec. 25-én); Krisztus születéséről isteni dicséret (gyülekezeti énekek); imádság; az úrvacsora kiszolgáltatásának módja; vecsernye (dec. 25-én)
3. Kiskarácsony (Újesztendő) (212a–218a): prima; vecsernye; Újesztendőre való isteni dicséret (gyülekezeti énekek)
4. Vízkereszt (218a–224a): prima; vecsernye
5. Vízkereszt utáni vasárnap (224a–227a): vecsernye
6. Quadragesima Ünnapja (227b–239b): prima; vecsernye
7. Virágvasárnap (239b–241a): vecsernyére való himnusz (Dicsőség, dicséret és tisztesség)
8. Nagypéntek (241a–249a): prima; kommunikálásra való versiculus és imádság
9. Húsvét (249a–285a): prima; kommunikálásra való isteni dicséret; vecsernye; Krisztus kinszenvedéséről és feltámadásáról isteni dicséret (gyülekezeti énekek)
10. Krisztus feltámadása utáni Ünnapja (285a–292b): vecsernye
11. Krisztus mennybemenetele (292b–305b): vecsernye; Krisztus mennybemeneteléről isteni dicséret (gyülekezeti énekek)
12. Pünkösd (306a–322b): prima; vecsernye; pünkösd isteni dicséret (prédikáció előtt) (gyülekezeti énekek)
13. Szentháromság-nap (323a–330b): prima; Szentháromság-napi kommunikálás; vecsernye
14. Nyárban szombatra vagy ünnepre (330b–336b): vecsernye
15. Vasárnap (337a–339b/2): vecsernye
16. Apostolok vagy egyéb szentek ünnepére (340a–344a): vecsernye

IV. PRÉDIKÁCIÓ UTÁNI ISTENI DICSÉRETEK (344a–347b)

II. RÉSZ

I. PRÉDIKÁCIÓ UTÁN VALÓ ISTENI DICSÉRETEK (1a–31b)

II. PSALMUSOK (32a–98b)

III. A SZENTEGYHÁZBAN VALÓ ISTENI DICSÉRETEK (99a–123b)

IV. HALOTT TEMETÉSEKOR VALÓ ISTENI DICSÉRETEK (123b–126b)

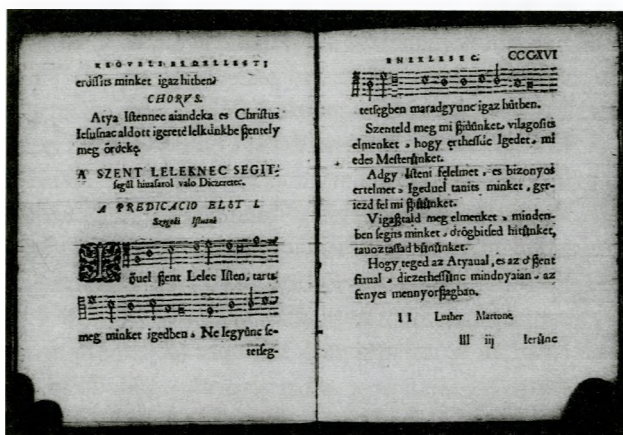
Ha kiemeljük az 1574-es kiadásból a szertartási énekeket, egy olyan gyülekezeti énekeskönyvet kapunk, amelynek felépítése nem egyezik meg egyetlen előtte megjelent

énekeskönyvével sem: katekizmusi énekek, ünnepi énekek, prédikáció utáni énekek, psalmusok, szentegyházi dicséretetek, halotti énekek következnek benne egymás után. *Ez a kötet a hazai protestantizmus valamennyi énekeskönyvének a kiindulópontja.*

Huszár Gál 1574-es énekeskönyvének csupán az első részében vannak kották (774 sor): 85 szertartási dallam, 24 himnuszdallam, 15 úgynevezett dicséretdallam, tehát 124 dallam összesen; 127 esetben csak szöveg szerepel, közülük 72 nótajelzéssel. A dallamok általában közvetlenül a szöveg felett helyezkednek el. Bár Huszár a dallamok ki nyomtatásához megfelelő zenei képzettséggel rendelkezett, mégis több helyen rossz a kulcs, bé-ke-t nem ír ki előjegyzésül, több elcsúszott dallamrész található.¹⁶

Az énekeskönyvben három zenei réteg különíthető el: a gregorián liturgikus énekek, a humanista metrikus dallamok, valamint a korabeli gyülekezeti énekkincs.

Huszár Gál a nyomdász mesterséget Bécsben tanulta, *Rafael Hoffhalter* műhelyében, felszerelése is onnan származik. A dallamok öntött (gót stílusú) kottajelekkel készültek, melyeknek forrása szintén a bécsi Hoffhalter-műhely. A kottairás a fehér menzurális notáció jellegzetességeit követi.

Jövel, Szent Lélek Isten – Huszár Gál énekeskönyve, 1574

Ezzel végére értünk a 16. századi magyar nyelvű, kottás evangélikus énekeskönyveknek. És bár a 20. századig nincs több dallamközléses gyűjteményünk, mégsem vagyunk teljesen bizonytalanságban hagyva a dallamvariánsokat illetően. Sok mindenben eligazítást adhat ugyanis néhány 18. századi, dallamokkal ellátott református énekeskönyv, például az 1744-es kolozsvári vagy az 1774-es és 1778-as debreceni (ez utóbbit debreceni „Öreg” énekeskönyvnek is mondják). Énekeskönyvünk 16. századi énekeinek himnológiai adatai között gyakran megtaláljuk az ezekre való utalást. A két évszázad közötti ellentmondás csak látszólagos. A 18. századi, késői dallamközlés

¹⁶ RMDT I, 54, 421, 423, 469, 471, 474, 481, 506, 516, 520, 531–534, 537, 540, 544.

több száz éves, letisztult éneklési gyakorlatot tükröz, a dallamok régiségét zenei stílusuk bizonyítja. Ezt a dallamkincset gyűjtötte össze *Csomasz Tóth Kálmán A XVI. század magyar dallamai* címmel, mely a *Régi Magyar Dallamok Tára* I. köteteként jelent meg 1958-ban, és minden e témával foglalkozónak kötelező olvasmány (új kiadásán *Ferenczi Ilona* dolgozik).

Folytassuk áttekintésünket a 20. században. Az 1911-ben megjelent *Keresztyén Énekeskönyv*¹⁷ szerkesztői már hangsúlyozták a dallamközlés fontosságát. *Kapi Gyula* vezetésével, szakértők bevonásával egy albizottság foglalkozott a témával. *A dallamok viszont még nem az énekeskönyvben, hanem az ahhoz kiadott Dallamos könyvecskében jelentek meg.*

A füzet beosztása dallamtípusonként történt: 74 dallamtípust állapítottak meg. A párhuzamos dallamokat a sorszámokon belül „abcd” jelzéssel különböztették meg. Összesen 106 dallamot, valamint magyar párhuzamos dallamként tíz énekhez 11 dallamot közöltek.¹⁸

Az énekeskönyv tartalmában és külső formában egyaránt jelentős haladás a közvetlen megelőző énekeskönyvekhez (kerületi, győri, régi csabai) képest. Nagy jelentőségű, hogy a klasszikus énekek közül sok olyat felvett, amelyek a megelőzőkből hiányoztak vagy elrontott alakban szerepeltek.

Az új anyag összeállításánál már nagyon ügyeltek arra, hogy a közölt énekek formája is megfelelő legyen. A bizottsági munka zömét *Payr Sándor, Sántha Károly* és *Zábrák Dénes* költői tehetséggel is rendelkező teológus végezte.

A 600 ének tartalmazó énekeskönyv szerkezete:

I. DICSÉRETEK ÉS KÖNYÖRGÉSEK
II. REGGELI, DÉLI ÉS ESTI ÉNEKEK
III. AZ EGYHÁZI ESZTENDŐ ÉNEKEI

(Ádvent, Karácsony, Óév, Újév, Vízkereszt, Böjt, Virágvasárnap, Nagypéntek, Húsvét, Áldozócsütörtök, Pünkösd, Szentháromság ünnepe)

IV. AZ EGYHÁZ ÉS A KEGYELMI ESZKÖZÖK

V. A KERESZTYÉN HITÉLET

Egyes keresztyén erények

VI. KÜLÖNFÉLE ALKALMI ÉNEKEK

A család

Egyház és iskola

A haza és a nemzet

A természet

¹⁷ Kiadja a Dunántúli Ágostai Hitv. Evang. Egyházkerület. A dallamok hangjegyei a *Dallamos könyvecske* című külön füzetkékben találhatók, Budapest, Hornyánszky Viktor Kiadóhivatala 1911.

A leírás Kiss János kéziratoss disszertációja alapján készült: Kiss 1950, 1/41–66. és II/2/1–86.

¹⁸ Ezek a dallamvariánsok kiegyenlített ritmussal, nem is mindig a legszerencsésebb formában találhatók meg.

VII. A HALÁL ÉS AZ ÖRÖK ÉLET

Mulandóság és készület a halálra

Halotti és temetési énekek

Feltámadás, ítélet és örök élet

Két oldal a Dallamos könyvecskéből, 1911

„Az énekeskönyv nagy jelentőségét abban foglalhatjuk össze, hogy különböző racionális énekeskönyvek világából sokkal szélesebb látókörű világba vezette népünket, megismertette régi értékeinkkel, egységesítette az éneklést, s mindezt zökkenőmentesen.”¹⁹

A 20. század negyvenes éveiben Magyarországon és Európában minden felekezetben jelentkezett az igény, hogy a gyülekezet az eredeti ritmikus dallamokat énekelje. E próbálkozás evangélikus eredményei a különböző énekfüzetek: *Régi Magyar Istenes Énekek*, *Cantate*, *Énekem az Úr*, de nyilvánvalóvá lett, hogy a korszerű éneklés követelményeit csak egy teljesen új énekeskönyv tudja kielégíteni. (Az 1948-ban megjelent református énekeskönyv dallamait már mind ritmikus formában közölte.)

A *Régi Magyar Istenes Énekek*,²⁰ Schulek Tibor és Sulyok Imre énekeskönyve, 127 magyar éneket tartalmaz, felépítése a következő:

Különb-különbféle dicséreték és lelki énekek 1–35.

Az egyházi esztendő 36–85.

Isten dicsérete és segítségülhívása 86–132.

Krisztus dicsérete és segítségülhívása 133–144.

¹⁹ Kiss 1950, II/2/85–86. o.

²⁰ *Régi Magyar Istenes Énekek*, azaz az Új Zengedező Mennyei Karból és az Isten anyaszentegyházabeli közönséges istentiszteletre a debreceni és kolozsvári forma szerint rendeltetett énekeskönyvekből válogatott isteni dicséreték és lelki énekek. Most újra értelmesebben és tisztábban kótákkal is az atyák éneklése szerint megékesítettven kibocsátott a híveknek serkentésekre és vigasztalásokra S. T. [Schulek Tibor] és S. I. [Sulyok Imre] által, Győrött a Harangszó könyvnyomtató műhelyben, Anno Domini 1945.

Krisztus, ki vagy nap és világ – Régi Magyar Istenes Énekek, 194

A Szentlélek dicsérete és segítségülhívása 145–149.

Bűnbánat és töredelem 150–167.

Háborúság és nyomorúság idején 168–193.

A *Cantate*²¹ énekfüzet 101 dallama a német klasszikus korlányagból és a régi magyar énekkincsből egyaránt válogat. Bár e gyűjtemények jelentős része megtalálható mai énekeskönyvünkben, még mindig vannak bennük felfedezni való dallamok, amelyek a jövő énekeskönyv-szerkesztőire várnak. Jó hír, hogy a 2007-ben megjelent *Gyülekezeti liturgikus könyv* is sok régi értékes éneket feleleveníte ezekből.

Az egyház vezetősége az új énekeskönyv elkészítését és bevezetését két lépcsőre tervezte. Elsőként 1955-ben megjelentette a *Keresztyén Énekeskönyv*²² új kiadását. A régi énekeskönyvből kiválasztott énekekhez „Új rész” csatlakozik (hét százados sorszámokkal), mely jórészt általánosan ismert énekekkel gazdagítja a gyülekezeti éneklést. E kiadás még nem nevezhető új énekeskönyvnek, de józan és bátor lépés volt ebbe az irányba. Lehetővé tette, hogy a gyülekezetek megismerkedjenek az új énekléssel, de közben az istentiszteleti életben nem állt be törés, mert a változatlanul hagyott énekeket tovább használhatták megszokott dallamukkal.²³

A régi énekek kiválogatásánál az a szempont érvényesült, hogy minél teljesebben megmaradjon a gyülekezetek énekkincse. Elkerülhetetlen volt azonban az énekek teológiai mércével való vizsgálata. Az énekszerzők feltüntetése is teljesebb az új kiadásban, mint az előzőben. Az énekszövegek keletkezésére vonatkozó adatok összeállításánál Kiss János és Zalanfy Aladár adott segítséget.

²¹ *Cantate! Énekeljétek!* 101 egyházi ének dallama. Kiadja az Evangélikus Egyházegyetem, Budapest, 1950.

²² *Keresztyén Énekeskönyv*. A Dunántúli Evangélikus Énekeskönyv rövidített kiadása új résszel. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1955. A leírás az énekeskönyv előszava alapján készült: 7–12. o.

²³ V. ö. EÉ 5.

Az „Új rész” az énekeket már kottával együtt közli. A felvett énekek az egész kereszténység hatalmas énekkincséből adnak ízelítőt. Főleg a reformáció korának gazdag tartalmú, erőteljes koráljai, ezek között is *Luther Márton* eddig nem szereplő énekei részesültek előnyben.

Egyidejűleg megjelent az énekeskönyvhöz nélkülözhetetlen korálkönyv is. Ennek összeállítását a *Kapi*-féle korálkönyv felhasználásával a zenei munkaközösség tagjai végezték.

A 91 éneket tartalmazó „Új rész” szerkezete:

- I. Dicséretetek és könyörgések
- II. Reggeli és esti énekek
- III. Egyházi esztendő
- IV. Egyház, ige, szentségek
- V. Jézus szeretete és dicsérete – Istenben való bizodalom
- VI. A keresztyén hit és élet
- VII. Halál, ítélet, örök élet

A szerkesztők megemlékeznek az 1954-ben elhunyt *Vietórisz Józsefről*, aki végtelen szorgalommal és hozzáértéssel fordította magyarra a *Tranoscius* énekeskönyvet. Kiemelik *dr. Schulek Tibor* munkásságát. Ő jelölte ki azt a háromszáz éneket, amelynek alapján a válogatás elindult. *Zalánfy Aladár Luther Márton vallásos költeményeinek dallamai*²⁴ című kiadványa, a *Régi Magyar Istenes Énekek*, a *Cantate*, az *Énekeim az Úr* mind olyan kiadványok voltak, amelyek hozzájárultak az előkészítés munkájához. A magyar nyelvű énekkincs gyarapításában úttörő szerepe volt az új kiadású békéscsabai és szarvasi énekeskönyvnek is.

Mostani énekeskönyvünket értékelni már nem az én feladatom. Remélem, a jövőben is egymásra épül az egymást követő generációk, egymást kiegészítő személyiségek munkája, és ennek eredményeként kellő időben elkészülhet egyházunk következő énekeskönyve.

Irodalom

Borsa 1983 – *Huszár Gál*, *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek*, *Kálmáncsehi Márton*, *Reggeli éneklések*, 1560–1561. A kísérő tanulmányt írta: Borsa Gedeon, a faksimile szövegét gondozta: Varjas Béla. Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1983. 7–88. o. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 12).

Csomasz Tóth 1990 – Csomasz Tóth Kálmán: *Gyülekezeti és graduális éneklés. Magyar evangélikusok = Magyarország zenetörténete II.* Szerk.: Bárdos Kornél. Bp., Akadémiai, 1990, 187–199. o.

Ecsedi 1999/2000 – Ecsedi Zsuzsa: *Gálszécsi István énekeskönyvének dallamai.* Magyar Egyházzene 7 (1999/2000), 305–320. o.

EÉ – *Evangélikus énekeskönyv.* A Magyarországi Evangélikus Egyház énekeskönyve. Budapest, 1982.

Hubert 1986 – *Huszár Gál: A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek és imádságok, Komjátí, 1574.* A kísérő tanulmányt írta és a faksimile szövegét gondozta H. Hubert Gabriella. Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1986, III. 1001–1052. o. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 13).

Hubert 1999/2000 – H. Hubert Gabriella: *Gálszécsi István 1536-os és 1538-as krakkói énekeskönyve.* MEZ, 7 (1999/2000), 283–303. o.

Karasszon 1994/1995 – Karasszon Dezső: *„Krisztus az mi bűneinkért”. Huszár Gál húsvéti éneke és a „virgulálás” technikája.* MEZ 2 (1994/1995), 189–195. o.

Kiss 1950 – Kiss János: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület énekeskönyvei.* Sopron/Tapolca, kézirat, 1950–1952., I–II.

RMDT I – Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai.* Bp., Akadémiai, 1958 (Régi Magyar Dallamok Tára I).

Az *Evangélikus énekeskönyvben* megtalálható 16. századi dallamok

Huszár Gál 1560	EÉ
Felséges Isten, mennynek, földnek Ura	365*
Mindenható Úristen, mi bűnös emberek	405
Jer, mindnyájan örüljünk	173*
Nékünk születék mennyei Király	179
Bocsásd meg, Úristen*	404*
Hallgasd meg, Atya Isten (143. zsoltár)	GyLK 810
Keresztyéneknek Istene (130/129. zsoltár)	402*
Huszár Gál 1560 és 1574	
Jövel, Szentlélek Isten (Szegedi István)	230
Jövel, Szentlélek Úristen (Batizi András)	234
Jer, mi kérjünk Szentleket (Luther Márton)	232
Atya Isten, tarts meg minket	255
Mi Atyánk, ki vagy mennyekben (7 és 6 soros)	72
Jer, temessük el a testet	498
Krisztus az mi bűneinkért	215
Ó, Úristen, tekints hozzánk (12. zsoltár)	257
Erős várunk nekünk az Isten (46. zsoltár)	254
Mindenható Úristen	204*
Irgalmazz, Úristen 57. zsoltár	77
Mindenek meghallják 127. zsoltár	322
Hallgass meg minket, nagy Úristen	275
Huszár Gál 1574	
Mi hiszünk az egy Istenben (Luther)	247
A keresztyénségben	136
Emlékezzél, mi történék, Uram, mirajtunk	403
Téged, Úristen, mi keresztyének	41
Jer, dicsérjük az Istennek Fiát	363
Bűnösök, hozzád kiáltunk (Luther)	257/402
Semmit ne bánkódjál, Krisztus szent serege	261
Mi kegyes Atyánk, bölcsességnek Ura	483/48**
Mindenkoron áldom az én Uramat (34. zsoltár)	GyLK 69

* A dallam nem ugyanazzal a szöveggel szerepel, mint a 16. században.

²⁴ Orgonakísérettel ellátva, Budapest, 1941.

A Keresztyén Énekeskönyv (1955) Új részének eredeti dallamai, mellette az Evangélikus énekeskönyvsorszámai (német korál, régi magyar ének, egyéb)

Dt 1955	cím	EÉ
701	<i>Én lelkem, áldd az Urat</i>	45
702	<i>Nagy Úristen, dicsérünk</i>	42
703	<i>Jer, kérjük Isten áldott lelkét</i>	232
704	<i>Mi hiszünk mind egy Istenben</i>	247
705	Irgalmaz, Úristen, immáron énnékem	77
706	Ne hagyj elesnem, felséges Isten	79
707	Hallgass meg minket, Úristen	—
708	Nagy hálát adjunk az Atya Istennek	48
709	<i>Mint akarod, úgy bánj velem</i>	—
710	<i>Dicsérjük Istent</i>	52
711	<i>Mind adjon hálát Istennek</i>	54
712	<i>Dicsérünk, Úristen (Luther Te Deuma) GyLK 789!</i>	—
713	Jézus Krisztus, szép fényes hajnal	92
714	<i>Hadd áldlak teljes szívből</i>	93
716	<i>Szentháromság, egy Istenség</i>	108
717	Krisztus, ki vagy nap és világ	109
718	<i>Ó, maradj velem, az est közelget</i>	121
719	<i>Ó, terjeszd ki, Jézusom</i>	120
720	<i>Jer, tárjunk ajtót még ma mind</i>	137
721	Új világosság jelenék (Advent – egyház, reformáció)	258
722	<i>Ó, jöjj, ó, jöjj, Immanuel</i>	133
723	<i>Hadd zengjen énekeszó</i>	151
724	<i>Istennek szent Fia (Karácsony – advent)</i>	136
725	<i>Kit sok boldog pásztor dicsért</i>	152
726	Jer, mindnyájan örülünk	173*
727	<i>Egy zsenge rózsatőről</i>	157
729	<i>Im, jászlad mellett térdelek</i>	161
730	<i>Fel útra, ti hívek</i>	163
731	Nékünk születék mennyei Király	179
732	<i>Új esztendő jött el hozzánk</i>	—
733	<i>Égi csillag tiszta fénye</i>	185
734	<i>Jézus, élte életemnek</i>	201
735	<i>Királyi zászló jár elől</i>	189
736	<i>Krisztus feltámadt</i>	213
737	<i>Dicsőség néked, Istenünk</i>	216
738	<i>Jézus Krisztus, mi Megváltónk</i>	214
739	<i>Felviradt áldott szép napunk</i>	217
740	<i>Ma győzött Isten szent Fia</i>	218
742	<i>Ó, jöjj, teremtő Szentlélek</i>	231

Dt 1955	cím	EÉ
743	Jövel, Szentlélek Úristen	234
744	A pünkösdnek jeles napján	235
745	<i>Lásd meg a mennyből, Úristen (12. zsoltár)</i>	257
746	<i>Légyen velünk az Úristen (67. zsoltár)</i>	—
747	<i>Tarts meg, Urunk, szent igédben</i>	255
748	Semmit ne bánkódjál, Krisztus szent serege	261
749	Mondjatok dicséretet	276
750	<i>Itt az Isten köztünk</i>	280
752	<i>Isten szívén megpihenve</i>	266
753	<i>Hány hívó érte el az égi célt</i>	454
754	<i>Nincs Krisztusban Kelet, Nyugat</i>	—
756	<i>Szentlélek, Lelke Atyának, Fiúnak</i>	245
758	<i>Ez a szent tízparancsolat</i>	433
759	<i>Ó, mi Urunk, Krisztus Jézus</i>	278
760	<i>Van örök kincsünk, becsebb</i>	286
761	<i>Bár testi szem csak azt látja (kereszttség)</i>	295
762	<i>Áldassék Isten, Zengjük dicsőségét (úrvacsora)</i>	304
764	Jézus Krisztus, egy Mesterünk	366
765	<i>Ó, Jézus, kincsem, vigaszom</i>	503
766	Paradicsomnak te szép élő fája	365
767	<i>A Bárány elhordozza mind Terhét a nagy világnak</i>	370
768	<i>Felséges Jézus, világ fejedelme</i>	371
769	Ártatlanság szent Báránya	378
770	<i>Jézusom, Krisztusom, Én szerelmesem</i>	381
771	<i>Jöjj le hozzánk, jer közénk</i>	284
772	<i>Szelíd szemed, Úr Jézus</i>	385
773	<i>Győzelmet vettél, ó, Feltámadott</i>	388
774	<i>A keresztfához megyek</i>	208
775	<i>Ó, Jézus, amikor sokan</i>	461
777	<i>Szép hajnalszél, Setét égre írlak</i>	397
778	<i>Isten nekem eröm, bizodalمام</i>	338
780	<i>Tebenned bíztunk eleitől fogva (90. zsoltár)</i>	339
781	Mindenható Úristen	405
782	Szent, örök Isten, nincsen hova lennem	431
783	<i>Az Úr szent Bárányára Teszem le bűnömöt</i>	427
784	<i>Jöjj, hogyha bűnöm éget</i>	416
785	<i>Jézus, hű vezér</i>	443
786	<i>Kegyelemnek szép rózsája</i>	456
787	<i>Fel, mert az irgalom percei múltak</i>	449
789	<i>Már megyek békén, örömmel</i>	500
790	<i>Uram, ó add, ha vándorutam</i>	525
791	<i>Életünkben szüntelen</i>	499

Az európai énekreform és az 1982-es Evangélikus énekeskönyv

WAGNER SZILÁRD

Az *Evangélikus énekeskönyv* megjelenése óta eltelt 25 év egy dolgot biztosan lehetővé tett nemcsak a himnológusok, hanem a Magyarországi Evangélikus Egyház minden tagja számára, ti. azt, hogy megismerje az énekeskönyvet. Nemcsak a benne található énekeket, hanem a zoltárokat, a különböző liturgikus rendeket és az imádságos részt egyaránt. Különösen a fiatalabb generáció – de úgy gondolom, hogy az idősebbek közül is sokak – számára nem ismert az az út, amely éppen ehhez az énekeskönyvhöz vezetett. E rövid beszámoló célja nem az, hogy az énekeskönyvet, egy nagyon sokrétű és hosszan tartó munka eredményét minősítse, ez ebben a terjedelemben sem méltó, sem lehetséges nem lenne. A cél az, hogy bemutassuk, hogy alkalmazza-e, s ha igen, hogyan alkalmazza 25 éve megjelent énekeskönyvünk azokat az 20. századi európai énekeskönyv-szerkesztési alapelveket, amelyek a külföldi egyházak énekeskönyveinek elkészítésében döntő szerepet játszottak – ha egyáltalán megfogalmazhatóak általánosan ezek az alapelvek. Ehhez felhasználtuk azt az – e kiadványban is szereplő – tanulmányt, amelyben *Trajtler Gábor* bemutatja a szerkesztés folyamatának legfontosabb lépéseit, és megindokolja azokat a döntéseket, amelyeket a szerkesztőbizottság munkája során hozott.¹ Ebből egyebek között kiténik, hogy az énekeskönyv énekanyagának

jelentős részét kitevő, Európa számos országának énekincseiből válogatott anyag felhasználásán túl vannak bevallottan felhasznált európai hagyományok és minták is, amelyek hatással voltak énekeskönyvünkre. Mielőtt ezekről szólnánk, egy sokkal általánosabb tényre kell felhívni a figyelmet.

Az énekeskönyvek története mindig is szorosan összeforrt az egyház történetével, azaz az egész világ, így Európa történetével is. Ennek a folyamatnak, kölcsönhatásnak a részletes bemutatására e keretek között természetesen nincs lehetőség, ezért két kiragadott példát említünk csupán. Az első a – Luther előszavát is tartalmazó – 1529-ben megjelent evangélikus énekeskönyv, amely 1545-ös, átdolgozott változatában 200 évig meghatározta az istentiszteleti éneklést.² A második példa *Johann Crüger* „Új teljes Ágostai hitvallású énekeskönyv”-e 1640-ből³, amelynek későbbi, átdolgozott változata az 1667-ben megjelent énekeskönyv, a *Praxis Pietatis Melica*, alcíme: „Az istenfélelem gyakorlása keresztyén és vigasztaló énekekben, mind a templomi, mind a privát istentiszteletek előmozdítására”.⁴ Ez az énekeskönyv több generáció éneklését meghatározta, hiszen az utolsó, – természetesen átdolgozott és mindenekelőtt bővített – negyvennegyedik kiadása majdnem 100 év múlva jelent meg, benne 1316 énekkel. Ezzel szemben a 20. század énekeskönyvei – maradjunk a német példánál – sokkal gyorsabban váltották egymást, 1915-ben⁵,

¹ Rég várt forrásanyaga ez a rövid tanulmány az 1982-es *Evangélikus énekeskönyv* keletkezés-történetének, amely nélkül aligha mondható megalapozott – az adott „történelmi helyzetet” is tekintetbe vevő – és átfogó vélemény az énekeskönyv tartalmáról. Bár sokkal nagyobb terjedelemben – több mint száz oldalon –, de ehhez hasonló beszámolót készített az 1950-es németországi *Evangelisches Kirchengesangbuch* „atyja”, *Christhard Mahrenholz* is az énekeskönyv létrejöttéről. V. ö. Mahrenholz, Christhard: *Das Evangelische Kirchengesangbuch*. Ein Bericht über seine Vorgeschichte, sein Werden und die Grundsätze seiner Gestaltung. Kassel, Basel, 1950. Mindkét írás fontos tanulsága az, hogy az énekeskönyv szerkesztésének sokrétű feladata során a szerkesztők olyan döntések meghozatalára is kényszerülnek, amelyek esetében nem létezik egyetlen helyes döntés, hanem több legitim lehetőség közül kell kiválasztani a legjobban megfelelő megoldást.

² V. ö. Mahrenholz, Christhard: *Das Evangelische Kirchengesangbuch*. Rückblick und Ausblick. In.: Blankenburg, Walter (szerk.): *Kirchenmusik im Spannungsfeld der Gegenwart*. Kassel, 1968. 90–111., 93. o.

³ „Neue vollkommliche Gesangbuch Augsburgischer Konfession”. Az énekeskönyv eredetileg 248 éneket tartalmazott. V. ö. Erb, Jörg: *Paul Gerhardt und seine Lieder*. (Dichter und Sänger des Kirchenliedes, Bd. 3), Lahr-Dinglingen, 1974.

⁴ „Übung in der Gottseligkeit in christlichen und trostreichen Gesängen (...) zur Beförderung des sowohl Kirchen- als auch Privatgottesdienstes”. V. ö. Erb, i. m., 29. o.

⁵ *Deutsches Evangelisches Gesangbuch* (DEG)

1950-ben⁶, majd 1996-ban⁷ jelentek meg – láthatjuk, hogy még ötven év sem telt el az egyes énekeskönyvek kiadása között. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen a múlt század eseményei nem maradtak hatás nélkül az egyházra, a keresztyén emberek gondolkodására. Elég, ha csak az 1930 és 1950 között történetekre gondolunk: egész Európát hatalmába kerítő társadalmi bizonytalanság, világháború és diktatúra egyrészt, másrészt a II. világháborúhoz és az azt követő korhoz kötődő ideológiai és hitbeli harc az egyház megmaradásáért, de az egyházon belül alakuló különböző csoportok között is.⁸ Ezt színesítette a század teológiai gondolkodásának meghatározó irányzata, a Lutherreneszánsz. Mindezek hatására természetesen szükségessé vált, hogy az új életézés, a megélt pusztítás nyomán támadt érzések az énekekben is tükröződjének. Kétségtelen, s mindemellett elmondhatjuk, hogy vannak örök énekek, amelyek – bár sok száz évvel ezelőtt keletkeztek – ma is képesek autentikusan kifejezni az egyház és az egyes ember hitét, s ezért méltóak arra, hogy újra és újra énekeljük őket. Már ez a tény is jelzi a minden énekeskönyvet jellemző tartalmi kettősség kötelező voltát. Egyrészt helyet kell adnia a régi, bevált énekeket tartalmazó törzsanyagának – érdekes, hogy éppen ez a lépés, a régi énekek eredeti formájának újrafelfedezése világított rá a ritmikus énekléshez való visszatérés szükségességére –, ugyanakkor be kell fogadnia az új, az aktuális kor nyelvén – s tegyük hozzá: zenei nyelvén is – keletkező, még kipróbálás alatt lévő énekeket is. Eszerint járt el mind a 20. századi európai énekeskönyvek többsége, mind 1982-es énekeskönyvünk.⁹ Éppen e szükséges kettősség miatt nincsenek – soha nem is voltak – örök énekeskönyvek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy már az *Evangelikus énekeskönyv* megjelenése óta eltelt 25 év során is többször megfogalmazódott – bár nem a gyülekezetek részéről – egy új énekeskönyv szerkesztésének igénye. Hogy erre mégsem került sor, nem véletlen, hiszen az énekeskönyvek – csakúgy mint az Agendák – keletkezésének *kairosza* van: olyan –

⁶ *Evangelisches Kirchengesangbuch* (EKG)

⁷ *Evangelisches Gesangbuch* (EG)

⁸ V. ö. Müller, Karl Ferdinand: *Das Evangelische Kirchengesangbuch – Verlegenheiten und Chancen*. In.: Juhre, Arnim (szerk.): *Singen um gehört zu werden. Lieder der Gemeinde als Mittel der Verkündigung*. Ein Werkbuch. Wuppertal, 1976. 90–104., 94. o.

⁹ Ezt a törekvést leginkább az énekeskönyvben szereplő „ifjúsági énekek” és kánonok (EÉ 552–591) mutatják. Elhelyezésük az énekeskönyv végén arra utal, hogy ezek a kipróbálás első bátor lépését jelentik csupán egy olyan énekeskönyv felé, amelyben a különböző zenei stílusokban keletkezett, kipróbált énekek a törzsanyag részét képezhetik majd. Mindemellett nem feledkezhetünk meg azokról az énekeskönyv törzsanyagában szereplő énekekről sem, amelyek 20. századi magyar és külföldi zeneszerzők és szövegírók tollából származnak, és megpróbálják kifejezni a modern ember életézését és a keresztyén hithez való viszonyát. Már az elmúlt 25 év tapasztalata is mutatja, hogy ezek közül melyek azok, amelyek meg tudtak gyökeresedni a gyülekezeti használatban.

ha úgy tetszik, Istentől rendelt – ideje, amikor az igény, a szakemberek és a külső adottságok egyszerre állnak rendelkezésre ahhoz, hogy az ezek együttműködésével létrejött énekeskönyv vagy Agenda a gyülekezeti istentisztelet, a liturgia és az éneklés megújulásának forrása és katalizátora legyen.

Evangelikus énekeskönyvünk legfontosabb – így nevezük az előbb – „beváltott mintája” a Németországból kiindult énekreform-mozgalom, amely egész Európára nagy hatással volt. Hogy ez nem kizárólag evangélikus területen jelentkezett, többek között a II. Vatikáni Zsinatnak – különösen a *Sacrosanctum concilium* liturgiai konstitúciónak (1963)¹⁰ – köszönhető. Ennek hatására ugyanis a 20. század második felében a római-katolikus énekeskönyv megújítása is világszerte szükségessé vált. Bár egy egységes, egész Németország területén használatos evangélikus énekeskönyv létrehozásának szükségességét *Ernst Moritz Arndt* már 1819-ben felvetette, az első konkrét lépést ennek irányába csak az 1854-es Eisenachi Egyházi Konferencia tette meg, amely megjelentette azt a 1750 előtti időből származó 150 éneket, amely a későbbi énekeskönyvek magját képezte.¹¹ A később *Deutsches Evangelisches Gesangbuch* (DEG) néven ismert énekeskönyv – amelyet egyébként csak az I. világháború végétől tekintettek általánosan elfogadottnak – 1915-ben jelent meg. Ettől kezdve vált általánossá a törekvés, hogy az újonnan szerkesztendő énekeskönyvek ezentúl az egy országon belül élők számára egységesen használhatóak legyenek. Ebben a szellemben készült az 1950-ben megjelent *Evangelisches Kirchengesangbuch*, ismertebb nevén az EKG, és a legújabb németországi énekeskönyv, az 1996-os *Evangelisches Gesangbuch* (EG) is. Ha ugyanezt a folyamatot a magyar evangélikus énekeskönyvek összefüggésében vizsgáljuk – ahogyan *Hubert Gabriella* énekeskönyv-történeti tanulmányából is kitűnik¹² –, akkor megállapíthatjuk, hogy az 1982-es énekeskönyv elsőként felelt meg az országos, egységes használhatóság követelményének. Éppen a németországi folyamatokkal összehasonlítva érdekesek az említett előzmények. Függetlenül attól, hogy Németország területe többszöröse Magyarországnak, és az evangélikusok

¹⁰ V. ö. Cserháti József, Fábíán Árpád (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*. Budapest é. n. (4. kiadás), (91–) 105–129. o. A konstitúció hivatalos latin szövegét l. Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen). Freiburg, Basel, Wien, 2005⁴⁰, 4001–4008.

¹¹ Mahrenholz, i. m., 96. o. Ez az egység felé vezető folyamat a 19. századi egyben az énekekben is megjelenő racionalizmus legyőzését is magában foglalta. V. ö. Völker, Alexander: *Gesangbuch*. In.: *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 4. kiadás (RGG⁴), 3. kötet. Tübingen, 2000., 768k.

¹² V. ö. jelen kiadvány 3. oldalától

száma is sokkal nagyobb, Magyarországon is éppúgy jelentkezett az igény, hogy a dunántúli, a békéscsabai és szarvasi énekeskönyvek után egységes evangélikus énekeskönyv szülessen, s ez az – európai – cél valósult meg 1982-ben. Kár volna tagadni, hogy külföldi és a hazai egyházak is jó példával jártak előttünk: a német római katolikus énekeskönyv, a *Gotteslob* 1975-ben jelent meg, a magyar reformátusok 1948-ban, a baptisták 1960-ban, az adventisták pedig 1964-ben adták ki új énekeskönyvüket. Az 1982-es *Evangélikus Énekeskönyv* nem az utolsó volt a kiadványok sorában. 1983-ban megjelenik az *Éneklő Egyház*, a magyar *Római Katolikus Népénektár*, 1986-ban a Finn Lutheránus Egyház énekeskönyve, 1994-ben a romániai magyar lutheránus egyház énekeskönyve, 1996-ban az említett EG Németországban, 1998-ban a svájci németajkú evangélikus gyülekezetek énekeskönyve, s egy utolsó példa: a 2004-es németországi mennonita énekeskönyv. Láthatjuk, hogy a 20. század történelme egyenesen szűkösége tette a régi értékes énekkincs megerősítését, újraértelmezését és az újabb keletű énekek rendszerezett felvételét az énekeskönyvekbe.

Christhard Mahrenholz, akinek neve szinte eggyé vált a Németországban megjelent EKG-val, éppen ennek az 1950-ben megjelent énekeskönyvnek a keletkezéséről szóló tanulmányában – az általános érvényesség igényével is fellépve – foglalja össze három pontban az énekeskönyvek keletkezésének követelményeit.¹³ Az *első*: az énekeskönyv anyagának kidolgozása olyan, a keresztség és Isten ígéje által megvilágosított és megszentelt egyháztagok részvételével végzett feladat, akik az egyes részterületek, például a *himnológia szakemberei*, és felkészültségükkel megóvják az énekeskönyvet egyrészt a tradicionalizmustól, másrészt az avantgardizmustól, szaktudásukat ugyanakkor nem a gyülekezet ellenében érvényesítik, hanem annak épülését szolgálják. A *második* lépés: a létrehozott énekeskönyv elfogadása és megerősítése az *egyházvezetés* részéről, végül a *harmadik*: az énekeskönyv elfogadása az *istentiszteleti közösségben*.¹⁴ Idézzük őt magát: „Amikor ezen komponensek egyike nem működik, működésében gátolják, vagy önálló döntésében valamely más testület elnyomja, azonnal – ahogyan a történelem tanítja – olyan zavarok lépnek fel, amelyeknek elejét venni, minden olyan ember érdeke, aki szereti egyházát.”¹⁵

Utolsóként említjük azt az általános, de minden országban különbözőképpen jelentkező kérdést, amely az idegen nyelven íródott énekek átvételét érinti. A lutheránus énekeskönyvek specialitása, hogy – függetlenül az ország nyelvétől, ahol kiadják őket – sokat merítenek a Németor-

szágban Luther által írt vagy az ortodoxia, illetve a pietizmus idején keletkezett énekekből.¹⁶ Ezek hitvallásos tartalma adja az énekeskönyvek ökumenikus karakterét is, hiszen minél közelebb van egy ének szövege az egyetemes keresztyén hitvallásokhoz, annál közelebb tudja hozni egymáshoz az énekeket éneklőket, felekezettől függetlenül.¹⁷ (Zárójelben megjegyzendő: első látásra igaz lehet ez abban az esetben is, ha az ének a keresztyén hit és gondolatvilág még szavakba foglalható minimumát tartalmazza csupán. A tanításbeli összeütközés veszélyét így is elkerülhetjük, de ez *nem ökumenikus közeledéshez vezet*, hanem egy olyan *szekularizációs folyamat* része, amelynek során az egyház önmagát szekularizálja.) Énekeskönyvünkben sok szép, az eredetinek tartalmában is megfelelő fordítás található. Ragadjunk ki egyet közülük, *Paul Gerhardt* születésének 400 évfordulóján az ő egyik legismertebb énekének, a *Befiehl du deine Wege* (EG 361) címűnek, énekeskönyvünkben a 342. éneknek a második versszakát. „Az Úrra bízzad dolgod, S könnyebbül a teher. Sok baj között is boldog, Aki nem csügged el. Minek a gond, a bánat, Mit gyötröd lelkedet? Az Istent kérd, imádjad, S megnyered ügyedet.”¹⁸ (EÉ 342,2) Az ilyen fordítások minták lehetnek minden fordító és minden európai énekeskönyv számára. Ugyancsak a jövő teendői felé mutató egy másik versszak összehasonlítása az eredeti változatával: Luther *Gelobet seist du, Jesu Christ* című énekének utolsó – Johann Sebastian Bach Karácsonyi oratóriumában is szereplő – vers-

¹⁶ Karl Ferdinand Müller egyenesen azt állítja, hogy az énekeskönyvek és az énekek keletkezésének termékeny időszaka a pietizmussal lezártnak tekinthető. „Azóta – azaz kerek 200-250 éve – az énekeskönyv története a folyamatos restauráció története.” Müller, i. m., 93. o. Kétségtelen, hogy az énekeskönyv – létrejöttének sajátosságaiából kifolyóan – nehezen reagál azokra a társadalmi-ideológiai és életérzésbeli változásokra, amelyekben az egyház aktuálisan él, ezért tartalmát döntően a múlt bizonyágtéveinek gondolatai, hitvallásai határozzák meg. Az sem alaptalan megfigyelés, hogy az énekeskönyvek szerkesztői – éppen a készülő kiadvány remélt élettartamának figyelembevételé okán – többnyire óvakodnak az aktuális kérdésekben való állásfoglalástól. Egy ilyen irányú kísérlet látható például énekeskönyvünk 476. és 489. énekén. Az ilyen, egy adott korhoz kötött énekek aktualitása az idő előrehaladtaival természetesen csökken. Ha lényegében el is fogadjuk Müller analízisét, ki kell jelentenünk, hogy a 20. századi európai énekeskönyvekben az aktualitás terén jelentős előrelépések figyelhetők meg.

¹⁷ Mahrenholz, i. m., 92. o. A reformáció énekkincsét a Luther-korabeli prédikáció-gyűjteményekkel összehasonlítva – ezekben csak kortárs prédikációk szerepeltek – Mahrenholz felhívja a figyelmet arra is, hogy az énekeknek korokon átívelően van meghatározó szerepe a keresztyén kegyességben. Mahrenholz, i. m., 93. o. Kijelentése annyiban helytálló, hogy az énekeskönyvekbe felvett énekek „elavulása” sokkal lassabban következik be, mint az írott szövegek gyűjteményeié.

¹⁸ A szöveg német eredetije így hangzik: „Dem Herren mußst du traun, / wenn dir's soll wohlgerhehn; / auf sein Werk mußst du schauen, / wenn dein Werk soll bestehn. / Mit Sorgen und mit Grämen / und mit selbsteigner Pein / läßt Gott sich gar nichts nehmen, / es muß erbeten sein.” (EG 361,1)

¹³ Mahrenholz, i. m., 93k.

¹⁴ V. ö. Luther, Martin: *Dávid utolsó szavairól* (1543) [Von den letzten Worten Davids]. In.: WA 54,(16-)28-100, itt 34,11-29.

¹⁵ Mahrenholz, i. m., 93. o.

szaka. A német szöveg így hangzik: „*Er ist auf Erden kommen arm, / daß er unser sich erbarm / und in dem Himmel mache reich / und seinen lieben Engeln gleich. / Kyrieleis.*” (EG 23,6) Talán sokunknak fülében ott van a magyar fordítás: „*Úgy jött a földre szegényen, Hogy minket gazdaggá tegyen, Hogy mint mennyben az angyalok, Már itt lehessünk boldogok.*” (EÉ 154,5) A szöveg helyes – nyers – fordítása ez lenne: *Szegényen jött a földre, hogy megkönyörüljön rajtunk, és a mennyben gazdaggá tegyen, és az ő kedves angyalaihoz hasonlónvá. Uram, irgalmazz!* Énekeskönyvünkben ehelyett a mennyei gazdagságból – bizonyosan lelki értelemben értett – földi gazdagság, a mennyei boldogságból pedig földi boldogság lett. A szöveg természetesen a fordítói hibán túl elsősorban teológiailag tarthatatlan, még akkor is, ha megmagyarázható. Nem kétséges, hogy ebben az összefüggésben a kritika kritikájának is meg kell szólalnia, s ezért fel kell tenni a kérdést: találnánk-e ma olyan költői tehetséggel megajándékozott munkatársakat, akik az idegen nyelvű énekszövegeket a tartalom pontos visszaadásával tudnák énekelhető versbe önteni?

A 20. századi európai énekeskönyvekben megfigyelhető, hogy az egyházak közötti nemzetközi és ökumenikus kapcsolatok bővülésével párhuzamosan növekszik az idegen nyelvű, s gyakran idegen nyelven is énekelt énekek száma. Gondoljunk például a taizé-i ökumenikus közösség négyszólamú énekeire! Az 1982-es énekeskönyv is elindult ezen az úton, bár kivétel nélkül csak fordításokat közöl. Ugyanakkor a strofikus énekek használata mellett egyre inkább jelentkezik az igény gyülekezeti szinten is az éneklés más formáinak gyakorlására. A taizé-i énekek mellett a zoltározás¹⁹ – tehát a gregorián hagyomány újraélesztése –, a kánonok, a refrénszerűen visszatérő rövid énekelte szövegek, s az orgonakísérettel fakultatív módon négy szólamban is énekelhető klasszikus korások mind-mind olyan – sok európai országban bevált – lehetőséget jelentenek a gyülekezeti éneklés megelevenítésére, amelyek az énekeskönyvekbe bekerülve növelik az énekeskönyv által megszólítottak s ezzel az énekeskönyvet kedvelők, sajátjuknak tekintők körét.

Ha megfigyeljük ezt az európai folyamatot és ennek ha-

¹⁹ Szép példái találhatóak ennek az imádságformának a nemrég megjelent *Gyülekezeti liturgikus könyvben* (Luther Kiadó, Budapest, 2007).

tását a modern – elsősorban protestáns – énekeskönyvekre, akkor – ha csak óvatosan is, de – a következőt fogalmazhatjuk meg egyfajta prognózisként is: A jövő minden bizonnyal az olyan énekeskönyveké lesz, amelyek sikeresen egyesítik magukban a klasszikus, reformátori énekinccset és a későbbi korok énekertermését egészen a 20-21. századi énekekig. Az olyan énekeskönyveké a jövő, amelyek megszólítóak és gazdagítóak tudnak lenni szövegeikben, a bennük található gondolatokban és imádságokban; s amelyek mai nyelven tudnak szólni az ősi keresztyén hit legfontosabb formai és tartalmi kérdéseiről.

Az 1982-es énekeskönyv szerkesztői munkájukkal egyben a következő énekeskönyv körül munkálkodók feladatait is meghatározták – legalábbis nagy vonalakban. A feladat tehát adott: A legújabb himnológiai kutatások eredményeinek beépítése az énekeskönyvbe, fordítási hibák javítása, új fordítások készítése, új dallamok felfedezése bizottságokban és azokon kívül, a jövő kántorainak felkészítése a klasszikus énekinccs klasszikus módon történő vezetésére, a modern, korunk zenei nyelvén keletkezett énekek orgonán vagy zongorán való – ugyancsak korhű – kíséretére a fóti Evangélikus Kántorképző Intézetben vagy az Evangélikus Hittudományi Egyetem kántor szakán. S végül – a Christhard Mahrenholz által megfogalmazott elvek szerint – szükség van a gyülekezetek minél aktívabb bevonására és részvételére egyházi énekinccsünk folyamatos alakításába, frissítésébe, amely a lelkészek és kántorok együttműködése – s tegyük hozzá: egyetértő és lelkes együttműködése – nélkül nem képzelhető el. Hogy ez nem egyszerű és gyorsan megoldható feladat, mára már világossá vált, s még jelentősebbé teszi a szemünkben azt a 25 évvel ezelőtt megszületett eredményt, amit *Evangélikus énekeskönyvnek* hívunk. Szakértelmet, széles látókört, kompromisszumkészséget, az egyház és a gyülekezetek ismeretét és az alkalmas idő, a *kairosz* kivárását és megragadását kívánta, s kívánja ma is. Olyan emberek részvételét, akik Istentől kapott tehetségüket és megszerzett tudásukat készek a szent zene ügyének szolgálatába állítani, s mindenekelőtt: egymástól is tanulni. Csak így keletkezhetett, s csak így keletkezhet ma is igényes, ugyanakkor használható énekeskönyv. Ha ezzel a rövid beszámolóval sikerült rávilágítanunk arra, hogy e törekvésünkben az egész európai keresztyénség mellettünk áll, törekvésünk elérte célját.

Az Evangélikus énekeskönyv és a Gyülekezeti liturgikus könyv kapcsolódási pontjai

BENCE GÁBOR

A 2007-ben huszonöt éves *Evangélikus énekeskönyv* – továbbiakban EÉ – a legtöbb magyarországi evangélikus énekeskönyvhöz hasonlóan nem egyoldalú énekgyűjtemény, hanem több hitéleti funkciót magára vállaló kötet.

- Tartalmaz *istentiszteleti rendeket*, nem is keveset, szám szerint tíz különböző rendet.
- Közli az istentiszteleti rendekhez kapcsolódó *liturgikus énekeket* és a liturgikus énekek korálparafrázisait (az 1–13. számok alatt) s néhány recitált zsoltárt és kanti-kumot.
- Ezeket követik a *verses gyülekezeti énekek* (a negyvenes sorszámától) és a bibliaórai énekek, tehát az az anyag, amely a szorosabb értelemben vett énektár alaprétege.
- Viszonylag gazdag az EÉ-ben található *imádságos anyag* is: tizenkét fejezetre osztva találunk benne imádságokat és elmélkedéseket különböző élethelyzetekre a gyülekezeti élettől a szenvedésig és a halálig terjedő témakörökben.

E sokoldalúságával az 1982-es énekeskönyv szépen illeszkedik az előző írásokban már felemlített sorba, hiszen – ahogyan ezek is tükrözik – a magyar evangélikusságnak minden időszakban igénye volt arra, hogy énekeskönyvei használhatóak legyenek a kegyességi élet más területein is, s ne csak verses énekeket tartalmazzanak.

(Megjegyzendő az is, hogy ezen igény miatt a reformációt követő két évszázadban gyakran két külön kötetbe rendezték eleink az istentiszteleti énekanyagot: az egyikben a verses énekek voltak túlsúlyban – ezek többnyire nyomtatott kiadványok voltak –, a másik típusba, a graduálokba a liturgikus énekanyagot írták össze a kántorok, tanítók.)

Érdekes kicsit végigpillantani az utóbbi két évszázad evangélikus énekeskönyvein, melyik mennyire vállalja ezt a sokoldalúságot. Néhány példa:

- Az 1811-es úgynevezett „Nagy-Győri énekeskönyv” egyáltalán nem tartalmaz istentiszteleti rendeket. 521

énekszöveg mellett azonban szerepel benne jó néhány – hangsúlyozottan *otthoni* használatra ajánlott – magán-imádság is.

- Az 1911-es *Dunántúli énekeskönyv* is elsősorban kancionále, benne összesen csak 12 imádság szerepel. Ebben tehát visszalépés tapasztalható. (Gyanítom, hogy ennek az az egyik oka, hogy ebben a korban népszerűek voltak a külön kiadású imádságos könyvek, könyvecskék.) Ehhez az énekeskönyvhöz az 1936-os liturgikus reform után hozzákötötték az istentiszteleti rend egyszerű leírását a liturgikus tételeket helyettesítő énekversekkel együtt.
- Az 1955-ös énekeskönyvben erősödik meg ismét példamutatóan az imádságos rész. Itt találkozunk először az az igénnyel is, hogy az énekeskönyv függeléke kátészerű tanítást is adjon például a keresztelezésről és a gyónásról. Ennek az énekeskönyvnek későbbi kiadásában jelenik meg hosszú-hosszú idő után az első magyarországi evangélikus liturgikus ének kottázva, a Confirma, amelyet azután az utolsó kiadásokban már a liturgikus istentiszteleti rend kottái is követnek.

Megállapíthatjuk, hogy legalább csiráiban mindig felfedezhető az az igény, hogy az evangélikus énekeskönyvek ne egyszerű énekgyűjtemények legyenek, és azt is, hogy ezt az igényt teljes tudatossággal az EÉ igyekszik kielégíteni.

Ezek után hadd gondoljuk végig, hogy az énekeskönyv *kiegészítésére* szánt *Gyülekezeti liturgikus könyv* – továbbiakban GyLK – mennyiben hoz újat és mennyiben épít jelenlegi énekeskönyvünkre.

1. *Istentiszteleti rendeket* közül részletes *magyarázatokkal* és *utasításokkal* – cél a gyülekezeti tagok (akiknek a templomi élet már nem oly rutin, mint száz éve) tájékoztatása, segítése, vezetése. Magyarázatok próbálják tudatossá tenni a liturgikus elemek összefüggéseit.

2. Gazdagítja az *alkalmi istentiszteleti rendeket*: tizenegyfélé új formát közöl jól követhetően, részletes leírásokkal.

3. Négyféle közös imádságot (*áhitatformát*) közöl – eddig csak egy volt, amely gazdagabb, énekelt liturgikus elemeket tartalmazott, a 17-es liturgia.

4. Jelentős számban közöl *liturgikus tételeket*: a főistentisztelet liturgikus szövegeit pontosan hordozni képes gregorián tételeket és gazdag válogatásban himnuszokat, zsolttárokat s összetettebb gregorián tételeket.

5. A zsolttárok között a recitált forma mellett több *régi magyar zsolttárparafrázist és genfi zsolttárt* is találunk.

6. Függelékszerűen közöl a kötet *verses énekeket* (azaz korálokat) is, hol hiánypótló szándékkal (pl. magyar énekek, reggeli énekek, Ordass-énekek), hol pedig egyszerűen azért, hogy frissíteni lehessen az EÉ készletét.

7. Újdonság az *Ágostai hitvallás szerepeltetése*.

8. Az imádságos rész csak a *közösségi sekrestyeimákkal* bővül a GyLK által.

9. Az *egyházi év* folyamatát tudatosító két nagy táblázat (a heti énekek és az ünnepek szerint beosztott zsolttárok jegyzéke) állítható az EÉ 776. oldalán található igeolvasási rend mellé.

Most, hogy mindezt áttekintettük, vizsgáljuk meg, hogy ezek a bővítések mennyire tarthatóak a huszonöt éves EÉ eszmeiségével összeegyeztetettnek! Mondhatjuk-e, hogy a kiegészítő kötet ráépít az 1982-es énekeskönyv alapjaira? Kiegészíti-e a két kötet valóban egymást, vagy inkább azt kell megállapítanunk, hogy a GyLK fordulatot jelent a magyar evangélikus énekeskönyvek sorában?

Képszerűen úgy fogalmazhatunk: Van, amiben a két könyv között *egymásra építő* kapcsolat érezhető, és van, amiben „*puzzle-szerű*” (azaz az eddigi kisebb hiátusokat kitöltő) kapcsolódási pont fedezhető fel. Következzék néhány példa!

Liturgikus dallamokat használó *istentiszteleti rend* található egyaránt az 1982-es énekeskönyvben (a 14-es rend) és a GyLK-ban is (a 601-es rend). Megfigyelhetjük, hogy a GyLK-ban található liturgikus istentiszteleti rend nem csak annyiban különbözik az EÉ 14-es számú liturgikus rendjétől, amennyiben az istentisztelet szerkezete némileg módosul az új „Agenda”, a (lelkészeknek készült) *Liturgikus könyv* szerint, hanem új megoldást is keresve, jóval több gregorián alapú változatot kínál egy-egy liturgikus tétel megszólaltatásához. Egyik oldalról tehát a GyLK tudatosan épít az 1982-es énekeskönyv szellemiségére, hiszen az jeleníti meg először egyenrangú istentiszteleti formaként a liturgikus dallamokat is használó rendet, s a GyLK ezt az utat folytatja. Másik oldalról azonban a GyLK kiegészíti azt, amit ma már kicsit szűken mért anyagnak érzünk: megtartja a 14-es liturgia dallamait, de alternatívaként melléjük állít tételenként még egy-két más dallamot.

Még egyszerűbb példa lehet a GyLK-ban található *húsvét hajnali istentiszteleti rend* (635). Az EÉ-ben szerepel két ehhez hasonló istentiszteleti forma: a karácsonyesti

evangéliumolvasás és a passiói istentisztelet rendje; mindkettő a bibliai szöveget helyezi a középpontba, s annak felolvasását énekversekkel szakítja meg. Ebbe a sorba illeszthető a húsvéthajnali rend is: próféciák és húsvéti igeolvasás ennek is fontos elemei. Az új rend azonban tovább is lép az eddigieken: sok jelkép, mozgás, csendesség és a fény használata teszi közvetlenné a húsvéthajnal üzenetét. Másképp hangsúlyozva: a karácsony és nagypéntek mellett megjelenik még egy nagyünnepi sajátos rend – ebben a GyLK ráépít az 1982-es énekeskönyvre –, de újat is hoz többek közt azzal, hogy a verses korálokon kívül egyszerű liturgikus dallamokat is felhasznál.

Következzék a *zsolttározó istentiszteletek* példája. A huszadik század második felére szinte teljesen kikopott a gyakorlatból a mindennapi istentiszteletek szokása. Csupán néhány gyülekezettről tudunk, ahol mindvégig megtartották a reggeli vagy esti közös templomi imádságot. 1982-ben az EÉ útmutató volt abban, hogy a mindennapi istentiszteletekhez külön (liturgikus) rendet ajánl. Ez a 17-es liturgia. Ma sokfelé használják, viszonylagosan elterjedtnek mondható. Jól lehet erre az alapra építeni. A GyLK közös imádságai, a zsolttározó istentiszteletek is építenek erre. Ha tüzetesen megvizsgáljuk a 17-es liturgia szerkezetét, felfedezhetjük benne az ezerhétszáz éves derekáig gyakorolt magyarországi evangélikus zsolttározó imádság nyomait. Ésszerű tehát, hogy ma, amikor az előrehaladott kutatások kellő mennyiségű magyarra fordított liturgikus éneket tárnak már elénk, ne csak a közelmúltra építsünk (jelen példánk szerint a 17-es liturgiára), hanem közelebb lépjünk a forrásokhoz, a 16-18. századi gyakorlathoz. Ráépítés a helyes alapokra és kiegészítés (puzzle-szerű kapcsolódás) a mai ismeretek birtokában.

Nagyon hasonlít az iménti példához a *recitált zsolttárok* éneklésének GyLK-ban megismerhető változata. Az EÉ megjelenésekor a zsolttárrecitáció evangélikus gyakorlata még legfeljebb a külföldi példákból lehetett ismert Magyarországon. (Ez alól néhány gyülekezet – pl. Győr, Kelenföld – jelentett kivételt elkötelezett lelkészek és egyházenészek magyar hagyományt feltáró és gyakorlatba ültető munkájának köszönhetően.) A szerkesztők mégis pontosan látták a zsolttárok gyülekezeti énekelhetőségének fontosságát. Szám szerint húsz zsolttárt – erősen rövidítve, válogatott versszakokkal – választottak ki, amelyeket német rendszerű zsolttártónusokon ajánlanak recitálni. Nagy lépést, sőt a legnehezebbet, az első lépést tették meg ezzel. Ma lehet erre az alapra építeni. Hamar kiderült azonban, hogy a zsolttáréneklés túlon túl száraznak tűnik a dallamosabb antifónák nélkül. Ezért a GyLK minden zsolttára mellé legalább egy gregorián antifónát rendel, amelynek a megismételt éneklésébe a gyülekezet könnyen be tud kapcsolódni. Ma úgy találjuk, hogy a zsolttározás szellemiségéhez közelebb áll, ha hosszabb zsolttárokat használunk, s inkább azon belül jelölünk rövidítési lehetőségeket. Köny-

nyíti a közös zsolnározást az is, hogy egy kicsit egyszerűbb – és magyar hagyományokon alapuló – tónusrendszert vezetünk be.

Még néhány kapcsolódási pontot említek rövidebben.

Már az 1911-es *Dunántúli énekeskönyv* előszava említi, mennyire fontosnak tartották szerkesztői a *régi magyar énekek* újrafelfedezését. Tettek is néhány apró lépést ebben az irányban. Az 1955-ös énekeskönyv még tovább ment ezen az úton, s az 1982-es énekeskönyv pedig – ha számszerűen nem is – a magyar anyagot egyenrangúan kezeli a németből fordított korálokkal. A GyLK számszerűsíteni is szeretné ezt: 21 régi magyar éneket közöl (ennek egy része zsolnáparafrázis).

Szorosan ide kapcsolódik, hogy az EÉ szerkesztői figyelemmel voltak arra, hogy a *református testvérekkel* közösen énekelhető énekeink is legyenek. Ezt a vonulatot erősíti a GyLK-ba beválogatott 24 + 2 genfi zsolná. (A genfi zsolnárok mellett két olyan ének is van a kötetben, amely-

nek szövege ugyan nem zsolná, de genfi dallamon énekeljük őket.)

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a GyLK szerkesztésekor a lehető legtöbb területen igyekeztünk építeni az 1982-es énekeskönyv által nyújtott alapokra, próbáltuk folytatni azt az utat, amit közvetlen elődeink nyitottak számunkra. Ilyen alapozással öröm volt felismerni azon pontokat is, ahol az EÉ anyaga szűkösebb, s ezért kiegészítésre szorul, s jó volt azt is látni, miben kell túllépni az 1982-es énekeskönyv maga alkotta korlátait. Hálás vagyok, hogy ennek a munkának alakítólag részese lehettem. Hálás vagyok azért is, hogy olyan kötet mellé készíthettük el mi a kiegészítést, amely huszonöt éve időtállóknak bizonyul, még mindig tud újat mutatni magából és a benne őrzött értékek több nemzedék hitét erősítik és fogják is még erősíteni.

Énekeskönyv 1982

TRAJTLER GÁBOR

Bevezetés

Mi indította el az új énekeskönyv szerkesztésének szándékát? – Néhány előzmény

Elsősorban erre a kérdésre kell választ adni. A legegyszerűsebb válasz így hangzik: az énekreform-mozgalom, ami Németországból indult el és a negyvenes években érkezett el hozzánk. Mint diáknak kezembe került a *Régi Magyar Istenes Énekek* (1945) című kiadvány. Fasori diákként a passiók előadások alkalmával már egy-két énekeskönyvön (az ú. n. *Dunántúli énekeskönyv* – továbbiakban Dt – 1911) kívüli énekkel is megismerkedhettünk. Az *Énekem az Úr* (1941) néhány éneke is közismertté vált. Mint zene iránt érdeklődőnek tetszett a ritmikus dallamforma, amit a *Kapi Korálkönyv* (1912) még nem ismert. De a jelentős benyomást Komáromban kaptam, amikor *Schulek Tibor* meghívására többször is hetet-heteket töltöttem nála. Úgy látszik, a teológiáról hírt kapott zenei ténykedésemről. Schulek azért hívott magához, hogy a „Cantate! Énekeljtek!” (1950) énekfüzet összeállításában segítsék neki. Velem énekelte el az énekeket, így hallgatta, hogy „jól

hangzik-e” a dallamhoz a szöveg. Prozódiairól ekkor még természetesen nem tudtam. Így prozódiailag sok hiba is van ebben a kiadványban, csupán tűrhető lett ebből a szempontból. Schulek Tibor győzött meg a ritmikus éneklés szépségéről. Minduntalan forgatta az *Evangelisches Kirchengesangbuch* (EKG) Stammausgabe-ját. És kezében volt egy *Zalánfy* által összeállított dallamjegyzék, amit én is megkaptam tőle. Sok német ének „megmagyarított” ritmusformája innen ered (pl. rövid sorkezetek hosszúra cserélése, a páros üteműnek induló énekek tá-ti-tá-ti sorait csupa rövidre módosító, mint a *Wie schön leuchtet* vagy a *Wachet auf* harmadik sora.) Ezzel párhuzamosan 1948-tól tanítottam Sopronban a teológusokat az új, ritmikus dallamokra, és amelyik éneknél lehetett, a ritmikus dallamokkal énekeltek a dunántúli szövegeket. Itt főként Zalánfy Luther-énekeinek kiadványát vettem alapul, de Zalánfy dallamjegyzéke szerint énekeltek még vagy tíz ritmikus dallamot a régi szövegekre. (Olykor utolsó sorok megismétlésével, pl. Dicsérd Istent, keresztyénség, vagy hallelujával módosítva énekeltek a *Föltetszett szép dicső napunk*-at [Dt 208] és a *Ma Krisztus győzedelmes lett*-et [Dt 210].) Néhány új dallamot is megtanítottam még 1950

előtt, pl. az *O Gott, du frommer Gott* egyik dallamát (ma a 250. ének dallama) az *Áldott legyen az Úr* (Dt 252) szövegére, vagy a *Creator alme siderum* himnusz dallamot – persze prozódiai hibákkal. Természetesen nagy derűtséget váltott ki teológustársaim között a *Tündöklő hajnali csillag* és a *Vigyázzatok, azt kiáltják* éneklése a ritmikus dallamokra. Világossá vált, hogy az új dallamformák új szöveget igényelnek.

Közben megjelent a *Cantate* énekfűzet (1950). Ennek alapján írta meg *Fasang Árpád* a néhány lapra tömörített, sokszorosított harmóniumiskoláját. (Ez lett a *Koráliskola I.* első 31 gyakorlata). Ezt a teológusok harmóniumoktatásánál alkalmaztam. Ez is segítette a ritmikus éneklés elterjesztését.

1955-ben megjelent a Dt Új Résszel (701–791) bővített kiadása. A „700-as énekeket” 1960-ban a Szarvasi, 1966-ban a Békéscsabai énekeskönyvekhez is hozzácsatolták, így a gyülekezetek mind szélesebb körben elfogadták. 1963-ban három hónapot az NDK-ban töltöttem, ahol világossá vált, hogy nekünk is kell egy új énekeskönyv. Szégyellni kezdtem magamat, hogy a reformátusok 1948-ban, a baptisták 1960-ban, az adventisták 1964-ben ki tudták adni a teljesen új énekeskönyvüket, csak mi nem. Továbbá az is zavart, hogy evangélikus gyülekezeteink három énekeskönyvből (Dt., Szarvasi, Békéscsabai), toldalékokból (nyíregyházi) és füzetekből (*Énekeim az Úr, Evangéliumi énekek, Halleluja*) énekeltek. Így jutottam arra az elhatározásra, hogy *Káldy* püspök elé merjek állni 1970-ben egy új énekeskönyv tervével. 1970. december 17-én az Országos Presbitérium egyhangúlag elhatározta egy új, egységes és országosan használatba veendő énekeskönyv szerkesztését. Ezzel megindult a munka.

Kairosz

Idővel rá kellett jönnöm, hogy Isten adta alkalmas időben („kairosz”) történt meg a szerkesztés. Egyrészt a diktatúra idején kikoptak a csak tradícióból templomba járók. Akik az egyház munkájában részt vettek, mozdíthatók, taníthatók voltak. A tömeggyülekezetek, amelyek gátolták volna a bevezetését, megszűntek, és felnőtt egy új generáció egyrészt a fóti kántorképzőben, ahol sok mindent megtaníthattunk, főként a *Fasang Árpád: Koráliskola I.* ritmikáival. Másrészt a nagyobb részben Fóton nevelkedett teológus ifjúság oktatásával egységes szellemű lett a teológia és a kántorképző. *Fiatal lelkészek, fiatal kántorok hatalmas munkát végeztek az előkészítésben, később a tanításban, az elfogadtatásban.* És a gyülekezetek készek voltak újat tanulni. (Az evangélizációk korában ezt megszokták.)

Kairoszt fedezhettem fel abban is, hogy a számba vehető képzett egyházzeneészeink éppen ezekben az években lettek nyugdíjasok, akik a szerkesztés hatalmas munkájában (50 dallami bizottsági ülés, 82 szövegi bizottsági ülés)

rendszeresen részt tudtak venni. *Sulyok Imre, Rezessy László, Fasang Árpád* – mindhárman Zeneakadémiát végeztek, mégpedig részben a protestáns egyházzenei szakon, így tehát Zalánfy-növendékek is voltak. A Dallami Bizottságban (továbbiakban DB) ekkor még részt vett *Gárdonyi Zoltán* is. Valamint a nyugdíjazottak közé tartozott *Türmezei Erzsébet* is, akinek a fordításokban és a szükségessé váló új szövegek írásában oroszlánrésze volt. És volt egy lelkészekből álló gárda, akik az ügy mellé álltak, és szabaddá tudták magukat tenni: *Koren Emil, Bodrog Miklós, Ferenczy Zoltán, Gáncs Péter, Muntag Andor, Tóth-Szóllós Mihály.*

Ezek a lelkészek különböző felfogásúak voltak. Voltak közöttük igazi lutheránus teológiai vallók. Volt, akit a finn ébredés határozott meg, volt, aki a hitnek modern kifejezéseit kereste. Különbő volt a diakóniai teológiához való kapcsolódásuk is. De azt merem állítani, hogy mindegyik komolyan vette hitét, Jézus-szeretetét és az egyházhoz való ragaszkodását. A más-más színezetű énekszövegek is tükrözik ezt az egységes teológiai alapot: a keresztyénység komolyan vételét és a Jézus-szeretet meghatározó voltát. Nem véletlen, hogy a Jézus-énekek fejezete a legnagyobb az énekeskönyvi fejezetek között (45 ének). És még egy volt fontos a számkunkra: az őszinteség. Alapelv volt: csak azt írjuk le, amit valóban hiszünk. Ezt is a kegyelmi időhöz tartozónak vallom.

Idővel *Káldy* püspöktől szabad kezet kaptam, hogy bárkit felkérhetek szövegírásra. Rákérdeztem nevekre, egyiket se tiltotta el. Így lett szövegírónk *Scholz László* (akit Zuglóból mozdítottak el), *Madocsi Miklós* (akit egy időre felfüggesztettek), *Dóka Zoltán* (akinek szilárdsága közismert volt). Énekeik micsoda kincsek! *Schulek Tibort* illetően is „kaptam engedélyt”, akit személyesen kértem énekek beküldésére, és levélben is (1976.10.18) megkerestünk Luther-énekek új fordítása tárgyában, de sajnos a felkérésünk érthető okokból – állásából elbocsátott lelkész volt – nem járt sikerrel. Személyes látogatásomkor egy szép passió éneket adott oda, ami költeménynek nagyon szép, de gyülekezeti ének számára alkalmatlan. További ajánlatokat nem küldött.

A „kairosz”, a kegyelmi idő rövid ideig tartott. Elhúzni a munkát kár lett volna. Következtek a lutheránus világgyűlés előkészületei, a *Káldy-féle* problémák, a rendszer-változás egyházban jelentkező zavarai. És döbbenetes volt számomra, hogy amikor néhány év múlva összehívtam a DB tagjait, hogy továbblépjünk a *Korálkönyv II.* vagy a *Koráliskola III.* dolgában, már nem volt meg a régi egyetértés. (A *Korálkönyv II.* a hangonkénti harmonizálást tartalmazta volna, a *Koráliskola III.* pedig az új dallamokra közölt volna előjátékokat.) A tagok szemmel láthatóan fáradtakká, idősekké váltak a munkára. Lehetetlen lett volna ilyen csapattal eredményesen tovább dolgozni.

A munka szakaszai

1971-ben a DB meghatározta a dallamok ritmikus formáját. A DB és a Szövegi Bizottság (továbbiakban SzB) felett állt az Országos Liturgiai és Énekügyi Bizottság, elnöke *Prőhle Károly* volt. Ő hívta fel a figyelmünket 1971. november 29-én kelt levelében, ha minden dallamot ritmikusan határozunk meg, akkor az énekek döntő többségének új fordítást kell adni. Ez akkor a munka megakadását jelentette.

Új lendületet adott a munkának, hogy 1976-ban felmentést kaptam a sok időt igénylő Deák téri segédlelkészségből. Ekkor kaptam a zeneigazgatói kinevezést. Így több időm lévén újra összehívtam a DB-t – először október 4-én –, és ott a ritmikus dallamok számát harmincra csökkentettük korlátozva a ritmikus formát főként a klasszikus énekkincsre. Itt főként a református énekeskönyv dallamformáit vettük alapul, amitől csak nagyon indokolt esetben tértünk el az *Evangelisches Kirchengesangbuch* (EKG) irányába. A többi dallamnál általában meghagytuk a Kapi-korálkönyv szerinti formát.

A DB 11 alkalommal ült össze 1977. május 13-ig, és csak ez után kapcsolódott be a munkába a SzB. Addig a DB az egész munkát előkészítette, főként *Rezessy László* prozódiaileg helyes szövegmódosításait javasoltuk. Továbbá énekek kihagyását ajánlottuk, és a szlovák (békéscsabai és szarvasi) énekanyag felvételéről tettünk javaslatot. Az így előkészített anyag birtokában a SzB 1977. július 28-án kezdte meg a tárgyalássorozatot. Elsősorban a más hazai énekeskönyvekből való felvételekről tárgyalt. További üléseken elvi határozatokat hozott, és főként a már országosan egységesen ismert 700-as énekeket tárgyalta. Időközben megérkeztek az első Scholz- és Dóka-énekek.

Az ülésekkel párhuzamosan széleskörű levelezést kezdem, az énekeskönyvből ismert szövegírókon és szerkesztőkön kívül az egyes énekterületek ismerőivel. Ezek a következők voltak: *id. Mekis Ádám*, *Wurm Károly* (szlovák), *Csomasz Tóth Kálmán* (református), *Beharka Pál* (baptista), *Werner Alajos* (katolikus), *Pósfay György* (ökumenikus), *Kún Kaiser József* (dán), *Terray László* (norvég), *Bernhardt Béla* (amerikai), *Gáncs Péter*, *Győri János Sámuel* és *Bence Gábor* (gitáros), *Papp Géza* (himnológus), továbbá *Bizik László*, *Gáncs Aladár*, *Ittész Gábor*, *Jakus Imre*, *Kiss János*, *Lupták György*, *Széll Bulcsú*, *Valtynyi Gábor*, *Zászkaliczky Péter* és *Zerdahelyi Pál* lelkészek.

További ülések vázlatos összefoglalásai:

1977. december. 20. SzB 7. üléstől folyamatosan a Dt énekeinek revíziója 1-től 316. énekig.

1978. február 14. DB 17. ülés: a *Cantate Domino* (CD) dallamaiból ajánl,

1978. március 14. DB 18. ülés a teológusok „Gyertek ve-lünk énekelni” anyagának vizsgálata.

1978. június 8. SzB 24. üléstől: EKG, CD, finn, norvég, svéd anyag, finn próbafüzet

1978. október 23. SzB 31. ülés eljut a Dt 382-ik énekéig.

1978. november. 20–28. SzB mátrászentistváni üléssorozaton a Dt 408–600-ig tárgyalja.

1979. február. 9. A Szerkesztő Bizottság ülése egyházi elnökséggel.

1979. március 12. SzB 48. ülésétől egyes feladatok, bibliaórai fejezet énekei, beküldött énekek vizsgálata.

1979. október 8-tól SzB 56–67. 12 ülésen a teljes szöveganyag átvizsgálása, korrekciója.

1980. március 11. DB 40. ülés: a Korálkönyv szerkesztésének elindítása, majd vele párhuzamosan a liturgia dallami részének tárgyalásai

1981. február 19–23. SzB 80–82. ülése. Lectori bírálat, végső korrekciók (Dóka, Bodrog, Túrmezei).

1981. február 25. Liturgiai hatos bizottság tárgyalása.

1981. április 24-től 1982. január 26-ig (51–62. üléséig) 12 ülésen a korálkönyv szerkesztése.

1982. december elején kijön a nyomdából az énekeskönyv

1983 májusában elhagyja a nyomdát a korálkönyv

A szerkesztés alapelvei

1. A három helyett országosan egy egységes énekeskönyv legyen, figyelembe véve a használatban lévő énekeskönyveket

2. Legyen kottás

3. Az énekreform szellemében a dallamok ritmikusak legyenek

4. A szövegek igazodjanak a dallamokhoz, legyenek prozódiaileg helyesek

5. Vegyen fel a hazai ökumenéből minél több éneket

6. Vegyen fel énekeket a külföldi evangélikus énekeskönyvekből

7. A szövegek kerüljék az archaizmusokat, legyenek érthetőek, mai nyelvezetűek

8. Nyilvánuljon meg az őszinte teológia (pl. Jézus-énekek!) – amit nem vallunk, ne írjuk le

9. Legyenek az énekek tömörítve, kevesebb versszakkal

10. Legyenek új költésű énekeink

11. Legyen választékot kínáló liturgikus anyag

12. Legyen minden evangélikus énekeskönyve. (Különböző korosztályoknak, városinak-vidékieknek, tradicionális és evangélicizációs érintettségűnek, magyar, szlovák és német háttérű híveknek.)

A szerkesztés technikája

A szövegek számára egyetlen eszközünk az írógép volt, amelyen az ÁEH rendelkezése szerint csak három példányt volt szabad kopírpapírral (karbonpapír) elkészíteni.

E három példány került a bizottságok elé. Nem volt számítógépünk, nem használhattunk rendszeresen xeroxgépet. Ilyen csak egy volt az Üllői úton, de ennek használatára külön engedély kellett, melyet csak nagyon nyomós okkal kaptunk meg. A szerkesztés végső fázisában azonban mégis kaptunk engedélyt a teljes énekeskönyvi anyag xeroxoztatásához, hogy azokat az egyházmegyékbe bírálatra, hozzászólásra kiküldjük. Ebben a kötetben az ideiglenesen rendezett anyag *indexszámot* kapott, e szerint történtek azután a javítások a végső énekeskönyvi sorszámozásig.

Jellemző, hogy közel egy év volt erre a munkára, de Káldy püspök nem engedte meg mind a 16 egyházmegye számára az egy-egy példány sokszorosítását, hanem csak 8 példányt engedélyezett mondván, fél évig legyen az egyik egyházmegyénél, majd fél év után küldjék át a másik egyházmegyének (1979. február). Végül volt olyan egyházmegye, amelyik csak nagyon rövid időre kapta meg ezt a példányt a másiktól.

A kritikák határidőre visszaérkeztek, mintegy 300 oldalnyi terjedelemben. Többségükben a „mindent vissza” jegyében szóltak, ezért minden kritikát nem lehetett nagyon komolyan venni. De voltak bőven használható megjegyzések is. *Minden kritikát összeírtam egy példányba, így tárgyaltuk meg azokat tételről tételre.* Ennek alapján határoztunk a kritikák nyomán felmerült módosítások felől (1979. október–december).

Ezután ezekből a visszakapott xerox példányokból dolgoztunk, ezen javítottunk, ennek számozását használtuk az énekeskönyvi végső beszámozásig.

A dallamokat előbb egy kötött kötetbe jegyeztem le, amelybe a DB módosításait beírtam. Ide írta megjegyzéseit Gárdonyi Zoltán. 1976 után a dallamokat „dallamjegyzékbe” foglaltam, melynek sokszorosítására kivételesen engedélyt kaptam. Számozása részben a *Korálkönyv I.*-et követi (1–109) a Kapi-korálkönyv átdolgozott kiadásából, részben az Új Rész számozását (701–791). Az újonnan felveendő dallamok 111–230 számot kaptak. Ebben minden ajánlott és szóba jöhető dallam szerepelt. A DB ebből a dallamjegyzékből dolgozott, ebből hagyott ki, illetve ezt javította. A szövegírók is ezt a dallamjegyzéket kapták kézhez, hogy ehhez igazítsák szövegeiket.

A felhasznált énekeskönyveken túl több kartonrendszer segítette munkámat:

1. *Dallamkartonok* címsorok szerint, jelölve rajta az eredeti szövegkezdet, sorszerkezet, Dunántúli ad notamok, dallami és korálkönyvi előfordulások, korálelőjáték-jegyzék, hátoldalán dallammal. (Ezt még 1952 előtt mint teológus kezdtem el készíteni.)

2. *Versszerkezet* szerinti kartonok, azonos szerkezetű dallamok felsorolásával.

3. *Ad notam* kartonok, amin a dallamokhoz rendelt szövegek szerepelnek. Továbbiakban lásd az „Ad notamok és dallamok címei” című részt.

4. Minden *énekcímről* külön karton „Az énekek betűsoros jegyzéke” készítéséhez.

5. Kartonok a liturgikus *énekeversekkel* az énekvers rendek készítéséhez.

A szóban forgó énekanyagok külön mappát kaptak. A mappák egységei felvett énekek csoportjai című fejezetben leírtak szerint rendeződtek.

Néhány vitatott kérdésről

Az énekeskönyv ugyan közel sem hibátlan, de *szerintem sikeres alkotás*. Jó, hogy megíródott, *mert a tapasztalat szerint használható és bevált*. (Baj lett volna, ha a felismert lehetőség ellenére nem történt volna meg a szerkesztés.) A *gyülekezetek éneklési kedve megmaradt, sőt meglevencedett és felfrissült*. (A különbséget a 30 évvel ezelőtti éneklés és a mai között az tudja értékelni, aki hallotta még az akkori nyújtott, lassú, kiegyenlített, sorok végén nagy szüneteket tartó, olykor kiabálós éneklést.) Az új énekek részben kedveltekké váltak. Noha nem egyértelműen nyereség, de annak is ítélnélhető: híveink ma körülbelül azonos stílusban énekelnek. (Aki a népi, helyi variánsokat sajnálja, gyűjtötte volna fel előbb! *Linder László* a szlovák variánsokat összegyűjtötte.) Tapasztalat, hogy egy olyan heterogén gyülekezetben, mint a Deák téri, a gyülekezet kellő hangerővel és tempóban, szépen, szép ritmussal és a kialakult, egységes lélegzetvétellel énekel. És ha országos gyűlés vagy evangélizáció van templomunkban, akkor is az egész – részben vidékről jött gyülekezet – egységesen, együtt énekel. Ha vidékre megyek szolgálni, ott is hasonlóan énekelnek. Ez azelőtt nem így volt! Ez mutatja legjobban az eredményt.

A bevezetést nagyban segítette, hogy az Dt új része mind a három evangélikus énekeskönyv toldalékaként megjelent, ezzel megismertette a ritmikus éneklést, fenntartotta az énektanulás gyakorlatát, és adott egy országosan közös énekanyagot. Továbbá, hogy az *Evangélikus Élet* 1978 decemberétől hosszú időn keresztül számról számra megjelentette az új énekeket kottával együtt. Ugyanakkor az egyházmegyei zenei előadók a lelkeszi munkaközösségekben keresztül előkészítették az új énekeskönyv bevezetését. A dallamokat teológusok énekével, orgonakisérettel magnókazettára játszottuk, és azt az egyházmegyei zenei előadóknak megküldtük.

A bevezetéssel kapcsolatban kritikaként szokott elhangzani, hogy csak azért lett országosan egységes az énekeskönyv bevezetése, mert Káldy püspök diktatórikus eszközökkel kormányzott, és diktatórikusan rendelte el az énekeskönyv bevezetését. Ehhez megjegyzésem, hogy Németországban – sőt a németajkú nyelvterületeken – nem hinném, hogy diktatúra vezette volna be egységesen az EKG-t vagy az EG-t. Ez püspöki jogkörhöz tartozó kérdés,

mert liturgiát érint. (Állítólag még így is vannak azonban kis szórványgyülekezetek, ahol a régi dunántúlit használják, mint például sokáig – vagy még mindig – ezt használják Szlovákiában.)

A bevezethetőség és a széleskörű megtanulhatóság oka az volt, hogy tudatosan pragmatikus felfogásban szerkesztettem az énekeskönyvet. Alapelvelem volt a könnyű megtanulhatóság, az átláthatóság, a kompromisszumkészség („legyen mindenki énekeskönyve”), a praktikum, a könnyen olvasható egységes kottakép. A gyakorlati, több évtizedes lelkészi és kántori tapasztalataim alapján kialakult „használhatóság elve” többször felülírta a tudományos, himnológiai korrektség elveit. Ha valamiről tudtam, hogy nem teljesen korrekt, vállaltam az egy cél érdekében: legyen olyan énekeskönyvünk, amellyel a gyülekezetek jól, korszerűen éneklő gyülekezetekké válhatnak. A kompromisszumokat sokszor a fiatalok érdekében tettük. És ezzel győzött az ügy. Bízva abban, hogy a hibákat, a helytelen engedményeket a jövőben szerkesztendő énekeskönyvek majd kijavítják. Az énekeskönyvet lépcsőfoknak tekintetem, ami után következni fog egy újabb, ami kiegészíti a régebbit és helyre igazítja a kompromisszumokat.

Az egyik támadott eljárás az, hogy a *versszakok számát erősen csökkentettük*. Ezt a feladatot Gáncs Aladárra bíztam, akiben – mint hiteles teológusban – megbízhattam. Eredetiségre hivatkozni nem nagyon lehet, mert noha a *Vom Himmel hoch* eredetileg 15 verses, az UZ-ben 14, a Dunántúliban 11 verses, nálunk 7 verses lett. Abból a tapasztalatból indultam ki, hogy a lelkészek türelmetlenek, és a harmadik vers után már felmennek a szószékre, a gyülekezetnek sem volt türelme végigénekelni a hosszú énekeket. Így a versek gondolatmenete megtört. A versszakok számának csökkentésével mi inkább kiemeltünk néhány gondolatot, és megpróbáltuk kerekké tenni az ének mondanivalóját a sematikus, ismétlődő témák elhagyásával. De legyen záró vers, amellyel relatív egységbe kerül az ének tartalma. Az új énekeskönyv bevezetése óta a Deák téren az énekeket – kis kivétellel – végigénekeljük, gondolom, nem egyedüli gyülekezetként.

El tudom képzelni a még több versszakos énekeket is, de akkor a válogatott versszám kiírása szükséges. Viszont a mai énekszámotablák erre nem alkalmasak. Tapasztalatomhoz tartozik még kettő: hiába kértem az *Evangelikus Életben* rajz illusztrációval az énekszámotablák hét sorossá bővítését, ez a legtöbb helyen nem valósult meg. Akkor hogyan lennének hajlandók egy erősebb énekszámotablaváltoztatásra? (Pl. a teológián mindmáig nem tudtak egy kötőjeles táblácskát készíteni, ami pedig minduntalan igény.) A másik, ami ellene mond a sok versszaknak: ahol válogatott verseket énekelnek – a többi felekezetnél is – ott jóval kevesebbet énekelnek a hívek. Ez nem lehet a cél. Tapasztalatom szerint mi egy vasárnap délelőtti istentiszteleten ezekkel az énekekkel átlagban 25 versszakot éne-

kelünk. Nem hiszem, hogy célunk lehetne híveinket a kevesebb éneklésre szoktatni. A teljességre törekvő kiadvány a himnológiai szakirodalom feladata.

Itt említem az énekeskönyv legnagyobb *himenológiai eretnokségét*, ami az énekek rövidítésével függ össze. Az EKG 105-ös éneke 13 verses, Gerhardtól származik. Ennek 8 versszakos fordítását *Szénási Sándortól* kaptuk meg. Ez így használhatatlan lett volna, nemcsak hossza, hanem soktémájúsága miatt is. Felhasználva Szénási fordítását, azt kiegészítve a többi Gerhardt énekversekkel három éneket alkottunk. Az első a 238., *Szentlélek, öröm Lelke*, amely a Szentlélek erejéről, bátorításáról szól. A második a 299., *Jöjj, térj be, kapum tárva*, ez a keresztségre való hivatkozással kéri a Szentlélek ajándékait. (Hiányozna ez az ének, mert kevés a keresztelési énekünk. A Deák téren ez a felnőttkeresztség éneke, egyben a Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap témájának jó megszólaltatója.) A harmadik 466., *Szentlélek égi lángja*, amely egy nagyon szép, őszinte békevág és békéért való könyörgés kifejezése. Ha meghagyjuk az énekeket egyben, vajon mikor énekeltek volna végig, és rájöttünk volna-e értékeire? Így azonban kaptunk három szép, használható éneket, jellegzetes profilokkal. (Nem mi voltunk az elsők, akik bontottuk az énekeket. Hasonló megfontolásból több éneket bontott már a békéscsabai 1940-es énekeskönyv is.)

Az a vád, hogy az *énekeskönyv tördelése* miatt vettünk kevesebb verset, hamis. Amikor készen lett az énekeskönyv anyaga, akkor kezdtem el gondolkodni a betűnagyságon, az oldalakon való elhelyezésen. A német énekeskönyvben ideálisnak tartottam, hogy a szöveggel együtt mindig olvasható a dallam is, még azon az áron is, hogy a lapozás után újra leírták a dallamot. Ezt a kétszeres kottaleírást azonban mégis kerülni akartam. Ezért minden éneknek a terjedelmét pontosan kiszámítottam nyomdai pontok mértéke szerint, különféle betűnagyságokkal. (Lásd „Énekek listája” füzetet.) Így alakult ki a tükörnagyság (egy oldal 90x130 mm). E számolás alapján lehetett a szimbólumokat is tematikusan szétosztani. Számolgatás után jöttem rá, hogy ezzel a megtervezett versszámmal ki-küszöbölhető a dallam túloldali újranyomása, ha a páros oldalra teszem a hosszabb éneket, a páratlanra a rövidebbet. Így a dallam se ment át töréssel a másik oldalra. Néhol inkább vállaltam a sok üres fél oldalt. Ettől az elvtől egyetlen ének, az 562. tér el. Ha majd nem lesz így, derül ki a hátrány. (Nehezebb olvasás a kántoroknak, valamint az énekeskönyv túlzott terjedelme.) Sok segítséget nyújtott *Harkányi László*, aki a Fásorban, majd a teológián 13 évig volt osztály- majd évfolyamtársam. A sajtóosztály vezetőjeként a tördelésben, a tipografizálásban nagyszerű társam volt. Ugyanilyen jó munkatárs volt a kottagrafikus, *Mák Mihályné*, aki mindenben segítségemre volt. Tőle is sokat tanultam.

Az *énekek fejezeten belüli rendjének* logikája – a hagyó-

mányostól eltérve – ez: legelől a legkarakteresebb fejezet-beli ének, utána kronológiai sorrendben a többi, néhol cserével a fenti elhelyezési szempontok szerint. A fejezete- ket a használhatóság szerint alakítottuk ki. Így például a külön temetési énekek fejezete helyett egy általánosabb az „Örökélet reménysége” fejezetet nyitottunk. Ezzel teme- tésre vagy az egyházi esztendő végére egyaránt használha- tókká váltak a „múlандóság, halál, feltámadás” témaköré- hez tartozó énekek. Így jártunk el a többi tematikus ének- kel, kiszabadítva azokat a nagyon körülhatárolt használat- tól. Ezért a speciális egynapos ünnepek helyett az éneke- ket inkább általános csoportba osztottuk. Így például a *Szép fényes Hajnalcsillagom* nem a Vízkereszt fejezethez került, hogy máskor is használható legyen, de a vízkeresz- ti énekek után utalás történt az ünnepre ajánlott további énekek listájában. Több fejezetnél is éltünk ezzel az utalá- sos módszerrel.

Vádként szokott megfogalmazódni, hogy túl sok a *Túr- mezei-szöveg*. Valóban sok. De a feladat is sok volt, főként a ritmikussá váló dallamok miatt. Erzsébet testvér egy- egy hiányzó vagy prozódiailag hibás éneket egyik ülésről a másikra elkészített. Munkáját nem tudtuk volna nélkü- lözni. Arra is rá kellett jönnöm, hogy ilyen „házi költőre” mindig szükség volt. Így került a Dunántúlba is a sok *Sántha Károly* szöveg. A szövegek egy része áthidaló jelle- gű: hiányoznának, ha nem lennének az énekeskönyvben, de a következő kiadásokban kihagyhatók, lecserélhetők lesznek, ha gyengék. (Sok idejétmúlt Sántha-éneket mi is ezért cseréltünk le.)

Lehetséges vád még természetesen, hogy túl sokat *vál- toztattunk a hagyományos énekszövegeken*. Ma bizonyára kevesebbet módosítanánk, akkor azonban legelső célunk az emberek elérése volt. Úgy gondoltuk, a régies szövegek nem alkalmasak erre.

* * *

Az énekeskönyv első példányainak kinyomtatásáról az Evangélikus Élet 1982. december 5-i száma ad hírt. Esze- rint a bevezetéséről később rendelkeznek. Az énekeskönyv egységes, országos bevezetésének dátuma: 1983. február 20., böjt első vasárnapja.

Az 1982. december 15-én kelt püspöki körlevél szerint ekkorra már megérkeztek a gyülekezetekhez a megrendelt énekeskönyvek. A körlevél melléklete volt az a lista, mely minden énekhez közli, hogy mely korálkönyv mely tétele használható az új énekeskönyv énekeinek kíséréséhez, míg az új korálkönyv kézbe nem kerül. E lista szerint csu- pán 62 éneket nem lehetett a régi korálkönyvek alapján kí- sérni.

Az énekeskönyv

Az énekeskönyv címe, a kötés szimbóluma

Dr. Virágh Jenőtől (Luther-kutató lelkész) még diákko- romban hallottam, hogy a legnagyobb baj az evangélikus öntudat gyengesége. Ezért az evangélikus mivolt hang- súlyozását akartam elérni az *Evangélikus énekeskönyv* címmel. Ez ellen Pröhle Károly kifogással élt mondvá, hogy hagyomány a *Keresztyén énekeskönyv* cím. Én kitar- tottam a hagyomány vagy a fantázianév (Jubilate vagy va- lami hasonló) helyett az *Evangélikus énekeskönyv* cím mellett. Pröhlének engedve az alcím: „A Magyarországi Evangélikus Keresztyén Egyház énekeskönyve”

A kötésre került orgonaszimbólummal (görög kereszt- be foglalt orgonasípok, ami egyben a Deák téri orgona Hauptwerkjének stilizálása) az volt a szándékom, hogy oldjam azt az orgonaellenességet, ami akkor egyes papi körökben általános volt – szembeállították az orgonazenét az énekléssel. Én a kettőt ezzel kívántam összekapcsolni. „Krisztus az én éneke.” – A kötés kék színe is az evangé- likusságra utal (a Lutheránus Világszövetség színe).

A „Bevezetés” fejezet

Követve az előző énekeskönyvek gyakorlatát, a Bevezetés- ben áttekintést kívántam nyújtani a közvetlen előzmények- ről, az ezt megelőző énekeskönyvekről, az énekeformról, a kiadást előkészítő körülményekről, a bizottságok mun- kájáról, a bizottsági tagokról. Továbbá a szerkesztés alap- vető szempontjait közöltem. (*Koren Emil* bevezetés-szö- vegével szemben az én szövegemet fogadta el a Szövegi Bi- zottság.) A rövid összefoglalást ma is korrektnek tartom. Politikai színezetű egyetlen, diakóniai teológiára utaló mondata akkoriban szinte kötelező volt. Különben ele- gendő volt Káldy püspök jóváhagyása az egész énekes- könyvet illetően, az Állami Egyházügyi Hivatal cenzúrá- zás nélkül az egész énekeskönyvet engedélyezte.

Itt vetem fel a *politikai-egyházpolitikai kérdést*. Káldy püspök a munka elején említette nekem, hogy az énekes- könyv a diakóniai teológiát vegye figyelembe – és ne le- gyen benne „mindörökkön-örökké”. E két utasításon túl mást nem mondott. A diakóniai tartalmat sem szóban, sem írásban nem kértem a szövegíróktól. De Káldy sem kérte számon rajtunk. Volt azonban annyi önkontroll a szövegírókban (még Dóka Zoltánnal is előfordul), hogy csak beleírták a „szolgálat” szót énekeikbe. Túrmezei Er- zsébet volt talán az egyetlen, aki ezt a teológiát, a keresz- tyén életet döntően meghatározó szolgáló jelleget – de nem a politikai vetületét – őszintén vallotta. Nem vetettük el ezért szövegeit, de nem döntött a szövegek elfogadásá- ban ennek a fogalomnak a léte vagy nem léte. – Ami a „mindörökkön-örökké”-t illeti, természetesen ennek nem

lehetett engedelmeskedni. Minden zsoltár után ott van a gloria patriban. Káldy püspök tudtommal nem ellenőrizte, hogy e két kívánságának eleget tettünk-e. Megbízott a bizottságokban.

A politikai kérdéskörhöz tartozik: valóban, a SzB kihagyta a „Bár hitemért szenvednem kell” éneket. Ez nem volt helyes. De magyarázatuk annyit: a hetvenes években már nem érezte az egyház egésze a politikai nyomást. (Ez nem vonatkozott természetesen a „megbélyegzettek”-re!) Bizonyos szabadságot élveztünk, ami évről évre tágult. Utazhattunk Nyugatra, élénk kapcsolatunk lehetett finn testvérekkel, amerikai egyházi küldöttekkel találkozhattunk. És amint az alapelvekben leírtam: csak azt vettük fel az énekeskönyvbe, amit őszintén magunk is vallottunk, helyzetünkre vonatkozólag is. Ez ekkor erősen más volt, mint az ötvenes években, és mint ma. A világ éppen egy békekorszakot élt meg, tele reménységgel. Például emlékezetem szerint akkor fejeződött be a vietnami háború – és ezzel együtt sehol sem tudtunk háborúról a világban. Arra is gondoltunk, hogy a „Emlékezzél, mi történék, Uram, mirajtunk” kezdetű éneket is kihagyjuk, mert nem volt „siralom,... ostor,... inség,... könnyhullatással esszük kenyerünk...” stb. Nem éreztük őszintének, sajátunknak ezt a könyörgést. (Ez volt a puha diktatúra!) Pröhle Károly figyelmeztetett, nem lesz ez mindig így. Igaza volt! Ezért került vissza az ének! (Valóban: ma már őszintén könyöröghetünk ezzel az énekkel.)

Az „Istentiszteleti rendek” (A–K)

A liturgikus rendek teljes egészében Pröhle Károly munkája. Lényegében követi az 1966-os énekeskönyvben található beosztást. Változás az, hogy a gyónás és az úrvacsora beleépült a vasárnapi rendekbe. Az énekelt liturgikus rend a függelékből a második helyre került. Teljesen új anyag viszont a karácsonyesti istentisztelet (J) és a passiói istentisztelet (K) rendje. A karácsony esti istentisztelet már az 1967. évfolyambeli Lelkipásztorban (699. k.) megjelent, ugyancsak a passiói istentisztelet a Lelkipásztor 1968-as évfolyamában (121. k.) Az énekeskönyv szerkesztésekor Pröhle szabad kezet adott nekem az énekversek bővítésére, lecserélésére, gazdagítására az 1982-es énekeskönyv anyaga felhasználásával. Az 1986-os Agendába ezek a rendek kerültek be.

A rendek megbetűzését Pröhle nem pártolta, mondván, hogy a liturgiában a betűk mást jelentenek. Igaza van (lásd az LK-t). De én meg az átláthatóságot akartam a betűjelzéssel elérni, és hogy a hívek is könnyebben találják meg a rendeket, mintha csak fejezetcímek lennének megadva. Az énekszám táblára egy-egy betű kihelyezése alkalmasan nem nagy feladat.

Az „Énekverses rendek” (1–13)

A liturgikus énekverseket az 1937-es Dt vezette be. Az 1911-es énekeskönyvekhez külön füzetet adtak ki, de az 1937-es énekeskönyv már tartalmazza az énekverseket a könyv végén újra kezdődő lapszámozással. Az 1955-ös énekeskönyv (a rostált Dt szövegekkel és Új résszel) ugyanezeket az énekverseket vitte tovább. Változás 1966-ban történt: Pröhle Károly átdolgozta az egész rendet a struktúra megtartásával és az énekversek részbeni cseréjével. Például advent első éneke nem „Az Isten, kit nekünk ígért”, hanem „Örvendve köszöntésék”. Az énekversanyag felfrissítésére három kollektiót írt az előbbiekhöz: „Általános használatra” I., II. és III-at. Az énekversek választásában szempontja az volt, hogy a magyar dallamok minél többet szerepeljenek.

Az új énekeskönyv énekvers-rendjének válogatását Pröhle rám bízta. Szempontjaim az alábbiak voltak:

1. A szövegek minél jobban közelítsenek az ordináriumhoz vagy az ordináriumtétel hangulatához, szakadjanak el a de tempore jellegtől.

2. A kollektiók egy-egy témára csak egy éneket tartalmazzanak. (Ne legyen bizonytalanság, mit énekeljen a gyülekezet, intonáció ne akassza meg a liturgia folyamatát.)

3. A dallamok ne kötődjenek egyházi évhez, ne fedjék az ünnepek klasszikus énekeit. (A régi rendben pl. karácsonykor a „Krisztus Urunknak” dallam szerepel.) Így az ünnepeken nem fordul elő kétszer ugyanaz a dallam, és nem „lőjük le” az énekverssel az ünnep énekét.

4. Ne forduljon elő dallamismétlés a rendekben. (Ezért lett a „Látod Isten” dallama [4/b] más, mint az énekeskönyvi részben.)

5. A kollektiók közeli rokon hangnemekben legyenek, mert zavarónak tartottam a három bé után a két keresztet, hiszen egymáshoz közel hangzanak fel. (Ezért lett az „Én Istenem” itt c-mollban, mert a környezete bés.)

Előbb arra gondoltam, hogy ne határozzuk meg az énekvers-rendeket az egyházi esztendő szakaszaira, hanem az 1-es legyen a legáltalánosabban ismert, és az utolsó legyen a legigényesebb. A közepesen „képzett” gyülekezetek használják az első ötöt-hatot. Pröhle Károly saját tapasztalatára alapozva azt mondta, inkább osszuk be az egyházi esztendő szerint, mert ha ezt nem tesszük, a lusta papok mindig az egyest fogják választani. Ezután osztottam be a tíz csoportot az egyházi esztendő öt szakaszára, minden időszakra kettőt: egy könnyűt és egy nehezet. A legkönnyebbeket a nagy-gyülekezetes ünnepekre: karácsonyra, húsvétra. Így lettek a páratlanok a könnyűek, a páros énekkendek a nehezebbek. (Ez köztudottá is vált.) Az úrvacsorai három rend nehézségi, ismertségi sorrendben van.

Az énekversek válogatása meglehetősen nehéz volt. Szigorúak voltak az általam felállított kritériumok. Kevés volt

a liturgikus karaktert valamennyire megközelítő vers. Ezért vettem énekverset más énekeskönyvekből is (RMIÉ, régi Dt, Transcius, Bcs.) És ha még így is volt hiányom, jó segítséget adott *Marschalkó Gyula*, aki az általam adott dallamra írta szövegeit.

Pröhle eredetileg a számozás helyett az egyházi esztendő szakaszainak nevét adta volna. De én nem bíztam abban, hogy a gyülekezetek egyértelműen kiismerik magukat az egyházi esztendőben (hittanhiány!), másrészt az énekszámotablák hiányosságai erősen korlátozták volna használatát. Ezért döntöttem a számozás (1–13) mellett. Könnyen kirakható.

Az „Énekelt liturgikus rendek” (14–17)

Ez a fejezet szorosan összefügg a liturgiai reformmal, ami több irányból indult el hazánkban. *Kapi Béla* püspök korán, még idején megtette az első lépéseket (lásd *Gyermeklant* c. kiadványát, 1917!), amelyben a „Gyermek-istentisztelet rendje” címmel egy énekelt teljes istentiszteleti rend is megtalálható, énekelt ámenekkel, gloria patrival, pax-szal stb. Az énekek fejezetében ritmikus dallamformák is előfordulnak. Kár, hogy *Raffay* püspök az énekverses renddel a reform irányát eltérítette.

A liturgikus reform eredményes, nagy oktatója *Jánossy Lajos* professzor volt, aki a soproni teológián látta el a gyakorlati tanszék feladatait. Könyve és gyakorlati oktatása egyaránt nagy hatással volt ránk: gregorián dallamokkal énekelt istentiszteletei a teológia kápolnájában sokakat megragadott, bár sokak ellenérzését is kiváltotta. A reformot terjesztő gyülekezetek közül meg kell említenünk a győri és a kelenföldi (*Botta István*) gyülekezeteket, akik kiadványaikkal (matutinum, vespera) és bemutatásukkal sokat segítettek. Ezt a vonalat vitték tovább a Cantate konferenciák, melyek a diktatúra erősödésével szűntek meg.

Pröhle Károly tette meg az első, országosan érvényes lépéseket az 1963-as agendájával. A „Függelékben” (407. kk.) találjuk meg a „liturgikus” rendet és a kottás mellékletét. (Pröhle szándéka szerint ez lett volna az első rend, de Káldy elrendelte, hogy ez a rend csak a Függelékbe kerüljön. Ezzel akarta a „magasegyházi törekvéseket” háttérbe szorítani.) A 14-es liturgia alapja tulajdonképpen már a 1963-as Agendában megtalálható. A liturgikus anyag szinte teljes egészében Pröhle Károly munkája. A klasszikus liturgikus dallamokat is ő adta kézbe, bár ezek ismertek voltak részben az EKG-ból. Néhány hosszabb tételnek a szövegapplikálására *Sulyok Imrét* vagy engem kért meg. (Nekem volt ebben némi gyakorlatom, mert Jánossy professzor a teológián [1947-50] nekem adta ki a liturgikus istentiszteletek számára gregorián tételekre való szövegapplikálásokat.) Így vállaltam Pröhle megbízásából többek között a Miatyánk applikálását. Vagy így választottam a Laudamus Te dallamának a De Angelis VIII. sz. mi-

se dallamát. Ezt tartottam ugyanis jellege miatt a legjobban megtaníthatónak. Későbbi katolikus megoldások is ezt igazolták. (A kórusbeosztás Pröhle gondolata – nem tudom, honnan ered.) A „magasegyházi” gyanú elkerülését szolgálta talán az, hogy a latin kifejezéseket az énekverses rendben kerülte: Kyrie helyett „Bűnvalláshoz”, Sanctus helyett „Az úrvacsora bevezetéséhez” stb. kifejezéseket használta. Ez került az EÉ-be is, az Agendába nem. (Az 1963-as Agenda függeléke még tartalmazza a latin neveket.)

A 14-es rend kis módosításoktól eltekintve követi az 1963-as Agendát, vagyis az 1966-os énekeskönyv rendjét. Csak dallamok igazítása (pl. gloria patri), esetleg dallamok cseréje (pl. kyrie, gloria) vagy sorrendcsere (benedicamus-áldás) történt.

A 15-ös és 16-os rend külső hatásra jött létre. Ekkoriban már erőteljesen érződött a vatikáni zsinat határozatainak érvényesülése, az anyanyelvű ordinárium megjelenése. Még 1966-ban írta meg *Kodály Magyar miséjét*. 1972-ben megjelent *Halmos László Magyar miséje*. Ehhez csatlakoztak többen is, például *Werner Alajos*, *Szigeti Kilián*, *Hergenröder Miklós*. A katolikus gyülekezetek ezeket énekeltek a miséken. Úgy gondoltuk, mármint a DB tagjai, hogy illő, ha már vannak magyar katolikus ordinárium-tételek, akkor mi is írjunk hasonlókat. Többeket felkértünk erre, öt ordinárium-javaslat érkezett be. A beérkezett ordinárium-dallamok közül *Szokolay Sándorét* (15.) és *Csorba Istvánét* (16.) fogadtuk el.

A 17-es rend Pröhle szerint tartalmazza azokat a tételeket, melyek a órák legfontosabb közös tételei. Ez a rend szintén megtalálható az 1963-as Agendában „A délutáni istentisztelet liturgikus rendje” címmel. Rendje megmaradt, egyetlen ének betoldása csak az új: a „Teremts bennem...” kezdetű. (A „Mindennapi istentisztelet” alatt azt értette, hogy ez a rend, amit bármikor – vasárnap, hétköznap, reggel, este – lehet énekelni, ha nem a vasárnapi rendet használjuk.) A „Teremts bennem, ó, Isten” tételt a Kapi Gyula szerkesztette *Gyermeklant*-ból (Sopron, 1917) vette. (A *Gyermeklant* tudtommal részben a német *Kinderharfe*-t használta fel.) Nem világos előttem, hogy milyen tételnek felel meg a „Teremts bennem”, mert a respónzórúmnak másutt volna a helye. (Az EG 230 a gyónási énekek közé teszi, másutt a gyermek-istentiszteletek rendjében található.)

Örvendek, hogy a 17-es liturgia végül is elterjedt. Pröhle ezzel sokat segített a liturgia megkedveltetésében.

A „Zsoltárok (18–39)

A zsoltárok válogatása és szövegformálása teljesen Pröhle munkája. Akkoriban jutott kezemhez az EKG bajor kiadásának egy példánya. Ebben az intorituszsoltárok egyszerű tónuson szerepelnek (1–27) az egyházi esztendő szerinti

beosztással. Antifonadallamokat itt nem közöltek. Ez adta az ötletet, hogy tónusokkal lássam el a zsoltárszövegeket, amiket eredetileg Pröhle talán csak közös mondásra szánt. Kiválasztottam az egymástól jól elkülöníthető dal- lamvezetésű 1., 4., 5. és 8. tónust. A tonus peregrinust a kelenföldi vesperából ismertem. Felkerestem *Dobszay Lászlót*, aki elmagyarázta a szövegapplikáció, a prozódia szabályait és a tónusok karakterét. Így jött létre a 18–39. számú kollektió.

Az „Énekek” (40–527)

*Arra gondoltam, hogy az énekszöveg-módosításokat részle- tesen felsorolom. Az ajánlott és elfogadott szövegek és dal- lamok iratai közel egyméteres iratpolcot foglalnak el. Két vaskos A4-es, 100 oldalas füzet van tele énekek felőli dön- tésekkel, szavak, sorok, versszakok javításával, amelyek többnyire a SzB ülésein a kollektív munka eredményeként fogalmazódtak meg. Ezeket a feljegyzéseket vezettem át az alapszövegen. Ha minden módosítást le kellett volna itt ír- nom, akkor kb. háromszor kellett volna leírnom az egész énekeskönyv anyagát variánsokkal együtt, az indoklások- ról nem is szólva. Így az *elgondolásom képtelenségnek bi- zonyult*. Ezért inkább a változtatások típusaiból fogok min- tát adni, ami nyomán érthető lesz a módosítások indoka is. (A részletek iránt érdeklődők rendelkezésre állnak a mappák és a két jegyzőkönyv.)*

A szövegformálások alapelvei az alábbiak voltak: Akkori felfogás szerint: az egyház közelítse meg a *hétköznapi nyelvezetet*. Így készült el az új fordítású Biblia is, amit pél- dául a reformátusok nem fogadtak el, de nálunk általános bevezetésre került. Azt is tudomásul kellett vennünk, hogy hitoktatás nem lévén, a fiatalok nem rendelkeztek biblia- ismerettel, és bizonyos fogalmakkal, nevekkel szemben ér- tetlenül álltak. Mivel nézetünk szerint az énekeskönyv elfo- gadása nagyrészt az ifjúságtól függött, ezért e szempont- ból a legkritikusabb lelkészünket, *Bízik Lászlót* kértük meg, hogy jelölje meg azokat az énekeket, verseket és sza- vakat, amelyeket nem tart a fenti szempontok szerint elfo- gadhatónak. Kritikáját egy énekeskönyvbe vezette be. A kritika szempontjai az alábbiak, néhány minta közlésével:

- *Teológiaiag elfogadhatatlanok (pl. lélek halhatatlansá- ga, a világuidegenség)*

Általában a fent-lent dimenziók (fent az Isten), pl. „buzgó fohásznak szálljon fel a mennybe”.

357 – vallás, te vagy legjobb hívem, 241 – e világtól elsza- kadjunk, 198 – Hagyd el e világot, 180 – Jehova frigyé- nek, 599 – Lelkem fel égbe száll a porbul, 380 – onnét fölül vigyázz reám, 321 – Ábrahám kebelébe, 552 – Lel- kem elhagyván testemet, helyet lel mennyországban, 295 – Térítse a bűnösöket (kifelé való üzenetnek hangzik).

- *Ma ismeretlen szó, magyarázatra szorul*
91 – lelkemnek szövétneke, 408 – Erőt, malasztot te adsz, 113 – én mégis megmarasztlak, 557 – viszontag, 420 – hív barátom, 348 – mindenha, 261 – én szülöt- tem, én Sionom, 457 – Lelkem vigyázz serényen.
- *Kihagyandó, felesleges*
103 – angyalaid körülöttem tábort járva, 205,6 – mily szép volt véged.
- *Elavult, régies, félreérthető, rosszízű*
általában: „szerelmes Jézus” (ezért sajnos sok „drága” került szövegeinkbe), vagy a „kegyes” szó, aminek ak- koriban pejoratív értelme is volt. 103 – Felgerjesztem hálám tüzét, 125 – Ó jövel, és lövelj, 241 – kútfeje, 243 – kegyesen éljünk, 247 – vala, 257 – erőt keblünkbe önts te, 308 – hű kebledre ráboruljak, 320 – szívem bi- zalmát benned helyeztetem, 356 – Mint a szép híves, 418 – Mint szeretted te lelkünket (csak a lelkünket?), 576 – Lelkünk Istenhez, mennybe száll.
- *Androcentrikus*
17 – te fia vagy (leánya nem?)
- *Ritka, bibliai ismeretet feltételező szavak*
11 – Jehova, csak néked éneklek, 261 – én Sionom, 259 – majd rendel Gedeont melléd.

A kihagyott énekek szintén a fenti kritériumok alapján kerültek megítélésre. Főként a racionalista, nagyon a 19. századi szellemiséget tükröző, moralista és kazuisztikus szövegek kerültek kirotálásra. A kihagyás okai: korsze- rűtlen téma, teológiaiag tarthatatlan, használatban nem vált be, költőietlen.

Az énekek módosításának szükségességét a prozódia is nagyban indokolta. Erre vonatkozóan részletesen lásd „A prozódia kérdése” című. bekezdést. A himnológiában ál- talában kerülni szokták az énekek kezdősorának megvál- toztatását. Mi prozódiai szempontok alapján mégis indo- koltnak véltük a szöveg korrekcióját több helyen. Erre Schulek Tibornak a *Cantate* énekeskönyvben alkalmazott eljárása is bátorított: az énekek többségének kezdősorát ugyancsak prozódiai szempont alapján megváltoztatta.

Helyesírási tanácsot a MTA illetékes osztályától kér- tünk. Pásztor Pál lelkész testvére, Pásztor Emil válaszolt. Két legfontosabb tanácsa: Ne szaggassuk szét a szöveget vesszőkkel, tehát inkább „Ó jöjj, ó jöjj, Immánuel”, mint „Ó, jöjj, ó, jöjj, Immánuel”. A másik pedig: az egyházban használatos szakszavakat az egyház határozza meg, ho- gyan írja. (A helyesírási tanácsadóban akkoriban „isten”, nálunk természetesen „Isten”).

A szövegek módosítására a szerkesztés folyamán több- ször is visszatértünk. Egy-egy ének ügyét nem egyszer tár- gyaltuk.

Az énekek jegyzéke

A felhasznált énekeskönyvek és a jegyzékben szereplő jelzetek:

Szám, jelzet nélkül: *Keresztyén énekeskönyv* – a Dunántúli evangélikus énekeskönyv rövidített kiadása Új résszel, 1955.

Dt: *Keresztyén énekeskönyv*. Kiadja a Dunántúli Ágostai Hitv. Evang. Egyházkerület, 1911.

Bcs: *Békéscsabai evangélikus énekeskönyv*. 1940. Többször bővített és Új résszel, 1960.

Sz: *Evangélikus keresztyén énekeskönyv*. Szarvas, 1937.

ÉÚ: *Énekem az Úr*. 1941 (1–89), bővített, 1948? (1–127).

RMIÉ Régi magyar istenes énekek. Győr, 1945.

R: *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*. 1948.

B: *A hit hangjai*. Magyarországi Baptista Egyház, 12. kiadás. „Gyermek-bibliaköri énekek” toldalékkal, 1981.

KMU: *Kis magyar uzoális*.

SzVU: *Szent vagy, Uram*. „Hozsánna”, bővített, 1979.

EKG: *Evangelisches Kirchengesangbuch*. 1950 (vagy előbb).

EG: *Evangelisches Gesangbuch*. 1993/1996.

CD: *Cantate Domino*. Először 1924, az Egyházak Világtanácsa kiadásában, Bärenreiter. Használatunkban a 3., bővített kiadás, 1974.

Laud: *Laudamus*. A Lutheránus Világszövetség kiadása, először 1952, általunk használt 4. kiadás, 1970.

Am: *Lutheran Book Of Worship*. Az amerikai lutheránus egyházak és a Missouri Synod közös kiadása, 1978.

Finn: *Koraalivirsikirja*. 1943, bővített 1963.

Siionin virret 7. kiadás, 1975.

További rövidítések: **ék:** énekeskönyv, **SzB:** Szövegi Bizottság, **DB:** Dallami Bizottság.

Az alábbi táblázatban, ha nincs előző énekeskönyvi forrás-megjelölés, ott eredeti költésről van szó. A forrásmegjelölés melletti nevek a mi énekeskönyvünk számára készült fordításokat jelölik. A zárójelben levő fordítók nevei az „Énekszerzők...” listáról vannak idemásolva, akik az előbbi ék-i kiadások számára fordították le az éneket.

A SzB majd minden énekjavaslatba tett módosításokat. Ezeket nem minden esetben jelöltem.

A *-gal jelzett énekekről a lista után találunk részletesebb információkat.

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
40	Jer, dicsérjük Istent	2		321
41	Téged, Úristen	250	új átdolg. Túrmezei	
42	Áldunk téged, Istenünk	702	EKG 426 átdolg. Túrmezei	331
43	A menny Urának tisztelet	1	EKG 131, Dóka, átdolg. SzB *	179
44	Ó, felséges Úr	6	R 8	271
45	Én lelkem, áldva áldjad	701	EKG 188, Túrmezei	289
46	Úrnak szolgálai mindnyájan		R 134, Bcs 109	300

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
47	Mely igen jó az Úristent	5		
48	Nagy hálát adjunk	708		
49	Dicsérjétek az Urat		Bcs 354, Sz 356	
50	Dicsőült helyeken	3	Balassi nyomán, átalakítás Túrmezei	
51	Én lelkem, dicsérd Uradat	30	Rezessy, SzB	
52	Dicsérjük Istent	710	(Túrmezei)	447
53	Hogyne dicsérném	7		325
54	Mind adjon hálát Istennek	711	(Túrmezei)	322
55	Dicsérjük, mert jó az Úr		CD 3 Scholz	454?
56	Dicséret, tisztesség	9		326
57	Áldjad, én lelkem	10	B szerint	317
58	Mily nagy az Úr	13		609
59	Nagy Isten, néked zeng	11	EKG 237 Rezessy, Túrmezei	328
60	Az Úristen nagy nevének	17	Rezessy	
61	Dicsértessék, Uram	4	*	
62	Örök napom	14		
63	Ó, bárcsak ezer nyelvem	12		330
64	A hatalom Istenének	22		
65	Imádjátok Istenünket	15		
66	Te vagy reményem	24		
67	Ékes dolog ismerni	47		
68	Föld és nagy ég		Am 558, Dóka	
69	Szólj, boldog hálaének		Finn 560, Túrmezei	
70	Szálljon az ének		Scholz	
71	Urunk, hála		Siionin virret 213, Túrmezei *	
72	Mi Atyánk, ki vagy	27	EKG 241, Rezessy	344
73	Igaz bíró, nagy Úristen	288		
74	Bűnös lelkem hozzád	28		
75	Úr Jézus, hozzád kiáltok		R 239 módosítva, (Bcs és Sz is)	343
76	Mint a szép hűvös patakra	356	R 42	
77	Irgalmaz, Úristen	705		
78	Látod, Isten, életünket	287	*	
79	Ne hagyj elesnem	706		
80	Uram Isten, siess		R 151	
81	Úristen, most eléd lépek	48	Rezessy, SzB EG bajor:	662
82	Légy velem, Istenem	32		
83	Ó, áldandó Szentháromság	33		
84	Kérlek téged, Istenemet	35	Rezessy, SzB	
85	Jó Atyám, üzd el éjszakám		Sz 655	
86	Gondviselő jó Atyám vagy	38		
87	Tehozzád vinnék, Istenem		Finn 390, Túrmezei	
88	Imádkozzatok és buzgón		R475	
89	Vágyó szemmel nézünk	42		
90	Jó Krisztusunk, mellénk		Bodrog	
91	Ó, felséges Atyaisten	46		
92	Jézus Krisztus szép fényes	713		
93	Hadd áldlak teljes szívből	714	(Túrmezei)	
94	Dicsérlek, Uram, tégedet	50		
95	Tenéked mondom hálát	53	EKG 344, Rezessy	

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
96	Mennynek, földnek	49		445
97	Ébredj fel, szívem	55		
98	Könyörülő Jézusunk		Sz 236	
99	Hogy naponként, Uram	57		
100	Legelső érzésem legyen	66	EKG 350, Túrmezei	451
101	Zengd lelkem, ez új reggelt	67		
102	Jókor reggel Jézus megáll	715	új Scholz	
103	Hová mennék, ha nem		Visszavett Dt 76	
104	Elszállt az éj, az álom		Bodrog	
105	Elmúlt az éj, felkelt a nap		Dóka *	
106	Ébred a hajnal		Dóka	
107	A reggel csendje		Balicza	
108	Szentháromság, egy Istenség	716	Schulek	470
109	Krisztus, ki vagy nap	717	Javitott	469?
110	Nyugvóra térek, Istenem		EKG 359, Scholz	474
111	Immár lefekszem békével		Bcs 330	
112	Jertek boldog énekszóval		Bcs 331 (EKG 360), Túrmezei átdolg. *	475
113	Már nyugosznak a völgyek	87	kezdősor Rezessy után	477
114	Gondviselő jó Istenünk		Sz 280	
115	Az éj im érkezik	88		
116	A nap immár elenyészett	86		478
117	A nap lement	89		476
118	Az est leszáll	91		EG Hessen: 645
119	A hold felkelt az égre		EKG 368, Weöres S. *	482
120	Ó, terjeszd ki, Jézusom	719	(Túrmezei)	
121	Ó, maradj velem	718	(Szabó József)	488
122	Jézusom, légy velem	100	átdolg. Bodrog	
123	A nap lemegy, az éj beáll	473		
124	Lásd, Urunk, egy nap		Angol, Túrmezei	266?
125	Ez a nap is csendesen	99		
126	A nap világa im kihúny		dán 1. v. Laud. 43, ford. és 2–5. v. Bodrog	
127	Feljött már a csillag		Dóka	
128	Nő az árnyék, jő az este		Pintér Károlyné	
129	A fényes nap immár		KMU 9 *	
130	Adjon Isten jó éjszakát		népi *	
131	Jöjj, népek Megváltója	105		4
132	Elküldötte az Úr	106	új ford. Túrmezei	
133	Ó jöjj, ó jöjj, Immanuel	722	Schulek	19
134	Itt a drága idő		Bcs 14	
135	Áldott az élet Istene	107		
136	Istennek szent Fia	724		5
137	Jer, tárjunk ajtót még	720	(Túrmezei)	1
138	Jertek hívek, Jézus elé	728	(Túrmezei)	39
139	Jöjj be, ó, mért állasz	114		
140	Várj, ember szíve, készen	112	R312	10
141	Mint fogadjalak téged	111	EKG 10, új Túrmezei	11
142	Áldott az egék Ura	109		12
143	Jézus, örömmel fogadjalak	113		
144	Ti boldog, okos szüzek		EKG 122, Weöres	151

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
144	Ti boldog, okos szüzek		EKG 122, Weöres	151
145	Áldott az Isten	122		
146	Ezrek ajkán egy szívvel	125		
147	Kitárom előtted szívem	127	átdolg. Rezessy	
148	Szép hajnalcillag, Jézus		Túrmezei	
149	Ó jöjj, ó jöjj, Üdvözítő		KMU 22 *	7
150	Mennyből jövök most	131a	első fele, javítva *	24
151	Hadd zengjen énekszó	723	(Túrmezei)	35
152	Kit sok boldog pásztor	725	(Túrmezei) az ének fele:	29
153	Örömdalok hangozzanak		Sz 85 Bcs 36	
154	Jézus Krisztus, dicsértéssel	133		23
155	Mennyei angyalseregek	132	jav. Túrmezei	25
156	Jöjj, Isten népe, áldjuk őt	134	EKG 21, új ford. Túrmezei	27
157	Egy zsenge rózsatoról	727	(Scholz)	30
158	Krisztus Urunknak áldott	135		
159	Hirdetek tinéktek	130		
160	Krisztusunk ma született		Bcs 373, Sz 39.	47?
161	Ím, jászlad mellett	729	(Túrmezei)	
162	Ujjongjon ma szív és lélek	136	EKG 27, új ford. Túrmezei	62
163	Fel útra, ti hívek	730	(Scholz)	45
164	Csordapásztorok midőn		SzVU 20	
165	Boldog örömnapp derült	139		42
166	A szép boldogító		Bcs 444 biz. átdolg.	44
167	Csendes éj		Bcs 443, Sz 76, biz. átdolg.	46
168	Dicsőség mennyben		SzVU 21, R 326	
169	Jászolban a szalmán		angolból Weöres *	
170	Minden teremtmény		CD 64, francia Dóka	
171	Itt a karácsony		Túrmezei	
172	Vaksötétben a világ		Bodrog	
173	Szép karácsony ünnepén		Madoccai	
174	Nap és év elröpül		Dt 104 módosítva (EKG509) *	
175	Vándorlásunk esztendei	156	B 413 módosítva	
176	Isten, ki bölcsen vezérel	152	2. vers SzB	
177	Tehozzád száll fel énekünk		Bcs 39, Túrmezei	
178	Elmúlt már az őszendő	159		59
179	Nékünk születék mennyei	731		
180	Mennyei Király születék	157		
181	Most zengjen hálaének	161	EKG 42, Túrmezei	58
182	Jézus legyen jelszavunk	162		62
183	Jézus, élő Isten Fia	158		
184	Ha Jézus Krisztus jár		Túrmezei	
185	Égi csillag tiszta fénye	733	(Túrmezei)	
186	Kelj fel, öltözz fénybe	168		
187	Jézus, hűséges tanítónk	170		
188	Krisztus, ártatlan Bárány	174		190
189	Királyi zászló jár elől	735	Sík Sándor ford.	
190	Keresztfán az Isten Fia	179		
191	Jézus, világ Megváltója		R 342 SzVU 70	
192	A próféták megmondották	173		

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
193	Nincsen több más		Bcs 68, Sz 136, SzB átdolg.	
194	Jézus, Istennek Báránya	180		79
195	Üdvözítők, dicsértésél	175		
196	Ó, mi kegyelmes Krisztusunk	176		
197	Jézus, sebeidnek mélye	184		
198	Ó, drága Jézus, vajon mit	182	átdolg. Túrmezei	81
199	Dicsóítunk, Krisztus		Bcs 51, Sz 137, Túrmezei	75?
200	Ó, Krisztusfő, sok sebbel	177	EKG 63, Túrmezei	85
201	Jézus, élte életemnek	734		
202	Te, ki büntelen szenvedtél	191		
203	Jézus, e világ bűnéért	187		
204	Jézus, szenvedésedről	181		88
205	Keresztfán én üdvösségem	185		
206	Hittel nézek keresztfádra	182	új ford. SzB	
207	Megállok csendben		Sz 142	
208	A keresztfához megyek	774		
209	Én Ielkem, útra készülj	196	átdolg. Rezesy és SzB	
210	Ó, siralom! Szívfájdalom!	205	átdolg. SzB	80
211	E nagy nap fájdalmát	198		
212	Sírod ölén		EKG 74, Túrmezei	
213	Krisztus feltámadt	736	EKG 75 1. v., új 2–3. v. saját Túrmezei *	99
214	Jézus Krisztus, Üdvözítők	738	EKG 77, új Bodrog	102
215	Jézus, Megváltók sírba	207	EKG 76, új Túrmezei	101
216	Dicsőség néked, Istenünk	736	EKG 83, új Túrmezei	103
217	Felvirradt áldott szép	739	Áprily	106
218	Feltámadt Isten szent Fia	740	EKG 83, új Túrmezei	109
219	Kora reggel ama napon	212	új Jakus Imre	111
220	Jézusunk feltámadt!	214		
221	Két tanítvány indul útnak	227	új Túrmezei	
222	Krisztus, virágunk		SzVU 89, jav: SzB	
223	Jézus él, én is vele	216	EKG 89, új Túrmezei	115
224	Krisztus Jézus, ím, feltámadt		CD 94, Dóka	
225	Támadj fel új életre már		Scholz	
226	Mi Urunk Jézus mennybe		EKG 92, Túrmezei	119
227	Krisztus a mennybe	741	EKG 90, új Túrmezei	120
228	Úr Jézus Krisztus, már		németből Szénási	
229	Jövel, Szentlélek Úristen	236		127
230	Jövel, Szentlélek Isten	286		
231	Ó, jöjj, teremtő Szentlélek	742		126
232	Jer, kérjük Isten áldott	703		124
233	Mi Urunk, édes Atyánk	292		
234	Jövel, Szentlélek Úristen, lelkünknek	743		
235	A pünkösödnek jeles napján	744	B szerint	
236	Szentlélek Isten, légy velünk	241	új Túrmezei	130
237	Ki a legnagyobb öröm vagy	239	EKG 105, Túrmezei *EG 133, 6.12a.9.11. v.	
238	Szentlélek, öröm Lelke		EKG 104, Túrmezei	133
239	Jöjj, égi szent láng		EKG 107, Túrmezei	131
240	Szálljon hálaének			135

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
241	Legdrágább ajándékodért	240		
242	Jöjj el, drága Vigasztalónk	243	új Rezesy	
243	Jer, keresztyének örvendjünk	247	átdolg. SzB	
244	Isten élő Lelke, jöjj		R 463, B 128, Methodista 144	
245	Szentlélek, Lelke Atyának	756	(Scholz)	
246	Csüggedt, alélt vagyok		Scholz	
247	Mi valljuk: hiszünk Istenben	704	EKG 132, új Túrmezei *	183
248	Ó, teremtő Atya Isten	251		
249	Ó, te dicső Szentháromság	52		
250	Az Urat áldom én	252	EKG 111 új, átdolg. SzB.	139
251	Hiszek benned, Istenemben		Visszavett Dt 361	
252	Jer, dicsérd Istent, nagy világ		EKG 133, alapján Dóka	184
253	Áldjuk Teremtőnk		Bodrog	
254	Erős vár a mi Istenünk	256	R után javítva	362
255	Tarts meg, Urunk	747	(Szabó József)	193
256	Erős vár a ... Kemény vasunk		József Attila *	
257	Lásd meg a mennyből	745	(TE)	273
258	Új világoság jelenék	721	*	
259	Ó, maradj velünk, Krisztusunk	255	átdolg. Bodrog	246
260	Ne csüggedj el, kicsiny	259	4. v. Túrmezei	249
261	Semmit ne bánkódjál	748		
262	Jézus Krisztus, mi kegyelmes	260	3. v. átdolg. kitől?	
263	Térj magadhoz, drága Sion	262	átdolg. SzB	
264	Magas egekben lakozó	264		
265	Kelj fel, kelj fel, fényes nap		EKG 218 (CD148a), Dóka	
266	Isten szívéen megpihenve	752		263
267	Terjeszd e földön, Jézus	267		251
268	Bár szétszakadva él		Szlovák ék (Zpevník 309), Dóka	
269	Krisztus népe Isten nagy csodája		Norvégék-toldalék 38 (Salmer 1973) Dóka	
270	Jó Istenünk, örök Atyánk		Dóka	
271	Te hívtál minket, Jézusunk		Dóka	
272	Jöjj, Jézus népe! Menjünk		Marschalkó *	
273	Új fény támad, kel a hajnal		Bodrog	
274	Jézus Krisztus, itt vagyunk	293		161
275	Hallgass meg minket		R 235	
276	Mondjatok dicséretet	749		
277	Légy velünk kegyelmeddel	290	EKG 208, új Rezesy *	347
278	Ó, mi Urunk, Krisztus	759	Túrmezei	
279	Úr Jézusunk, fordulj hozzánk	291		155
280	Itt az Isten köztünk	750	új, R165 nyomán	165
281	Hallelujá! Áldott reggel	279	átdolg. Túrmezei	
282	Jézus, mi üdvösségünk	294	új ?	
283	Urunk, ím, megjelentünk	295	2. v. átdolg. SzB	
284	Jöjj le hozzánk, jer közénk	771		
285	Ó, szent Isten, vonj engemet	80		
286	Van örök kincsünk	760	(Túrmezei)	
287	Te örök evangélium	296		
288	Áll az Úristen temploma		Laud 90 dán, Túrmezei	
289	Mint édesatyja asztalát		Svéd, Túrmezei	

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
290	Hű Urunk, Jézus, hajlékodba		Túrmezei	
291	Adj békét a mi időnkben		EKG 235, 1. v. ford., 2–3. v. saját Túrmezei *	421
292	Áldassék jó Istenünk	299		163
293	Őrök Isten, áldj meg minket		Laud 24 svéd, Dóka *	
294	Boldog, aki hallgatja	298		
295	Jézusunk a Jordánhoz ment	761	EKG 146 új, Túrmezei	202
296	Mennyei jó Atyánk	301		
297	Ó, örök Isten, ki Atyánk	302		
298	Elénkbe jön a szeretet		Scholz	
299	Jöjj, térj be, kapum tárva		EKG 105, Túrmezei * EG:133,1.3.5.12b:	133
300	Először lépek oltárodhoz	763	új Scholz	200?
301	Szentháromság, egy Istenünk	306		
302	Urunk Jézus, te adj áldást		Finn 225, Túrmezei	
303	Krisztus Jézus, mi Megváltónk		EKG 154, Túrmezei	215
304	Áldassék Isten, hála	762	EKG 163, Schulek, 1. v. Rezessy	214
305	Megváltó, drága Jézusom	131b *		24?
306	Készülj, lelkem, Jézusodhoz	313		218?
307	Lelkem, a hívek nyájával	310	új, SzB	218
308	Készítsd magad, kedves	308		
309	Örülj, szívem		R 436	
310	Vegyétek, egyétek		Dóka	
311	Úristen, szánj meg	314		
312	Szent asztalod ma készen áll		norvég ék. 69, Túrmezei	
313	Úristen, téged áld az ének	488	új, Rezessy, jav. SzB	
314	Fel, fel, ujjongj, Isten népe		Dóka	
315	Őrök Isten, kezed ezer		Túrmezei	
316	Jézus, Istennek küldöttje	484		
317	Zengjen ma boldogan		Túrmezei	
318	Jer, örvendjünk, keresztyének	351	EKG 239, új 2–6. v. Bodrog	341
319	Isten, szívem néked adom	431		
320	Eljött hozzánk az üdvösség	350		342
321	Szívetem hozzád emelem		R 25, B 346 szerint	
322	Mindenek meghallják		R 236	
323	Áldj meg minket, Úristen	425	átdolg. SzB	
324	Hívek, dicsérjük Istenünket	355		
325	Ha Istenem velem van	352	jav. Rezessy	351
326	Egy az, Uram, mi szükségés	432		386
327	Átölelt Isten nagy kegyelme		EKG 277, Túrmezei	
328	Az Úr csodásan működik		ÉÚ 5	
329	Még csak rügy fakad		CD 44, svéd Scholz	
330	Az Isten szent és felséges		Scholz	
331	Ki dolgát mind az Úrra	373	EKG 298 új, Túrmezei	369
332	Mit Isten akar énvelem	363	EKG 280 új, Túrmezei	364
333	Az Istennek szent ígéje	362	Rezessy	
334	Az Úr az én hű pásztorom	368		274
335	Aki bizik, ragaszkodik	366		
336	Adjunk hálát az Úrnak	82		320
337	Istentől el nem állok	367	Rezessy	365
338	Isten nékem eróm, bizodalom	778	4. v. átdolg. Bodrog	

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
339	Tebened bízunk eleitől	780		
340	Légy csendes szívvel	374		371
341	Ó, én lelkem, mért	377	Rezessy, jav. SzB	370
342	Hagyd az örök Istenre	370		361
343	Az én Istenemben		Bcs 161, Sz 346	345
344	Éitem minden dolgában	369	EKG 292, új Balicza	368
345	Teremtő Istenünk	375		
346	Gondviselő édes Atyánk	380		
347	Mindaz, ki reményét		Bcs 175, Sz 337	
348	Mit Isten tesz, mind jó	376	EKG 299, új Dóka	
349	Az élő Isten járt velem		német, Túrmezei	329
350	Elbágyadt lelkeknek	382		
351	Jó Atyám az Isten	371	új Rezessy jav. Túrmezei	
352	Az Úristenre épitem		Sz 323 Rezessy	
353	Csak te vagy, Isten	393		
354	Rád bízom sorsomat	398		
355	Áldó hatalmak		CD 48, Dóka *	65
356	Igen, Atyám, mert így		ÉÚ 89, (Túrmezei)	
357	Jézus, boldogságom	404	EKG 293, új Túrmezei	396
358	Krisztus, menny, föld	401		
359	Csillagoknak alkotója		Bcs 9, Rezessy	3
360	Jézus, édes emlékezet		latinból Babits	
361	Szép, fényes Hajnalcillagom	403	EKG 48, új Dóka	70
362	Szívből szeretlek, Jézusom	402	EKG 247, új Bodrog	397
363	Jer, dicsérjük az Istennek		RM 93, R 286, Batizi András	
364	Öröm van nálad		EKG 288, Túrmezei	398
365	Paradicsomnak te szép	766		
366	Jézus Krisztus, egy Mesterünk	764	R 371 szerint	
367	Nem hagyom el Jézusom	407	átdolg. SzB	
368	Jézus, szent világságom	417	1. v. SzB	
369	Jézus én bizodalom	213		526
370	A Bárány hordja csendesen	767	EKG 62, új Túrmezei	83
371	Felséges Jézus	768	(Scholz)	403
372	Minden e földön	410	Új Zengedező 389 után, 6. v. SzB	
373	Ó, hogy adhassak hálálat	411	5. v.?	
374	Ó, segíts, Jézus, te fény vagy		EKG 260, Túrmezei, átdolg. SzB	373
375	Krisztusom, hív egy szegény	406	új: Túrmezei	
376	Téged keres imádságom	408	4–5. v. Bodrog	
377	A mi szívünk téged óhajt	413	3., 4. v. SzB	
378	Ártatlanság szent Báránya	769	2–4. Madocsi *	
379	Győzhetetlen én köszálom	409		
380	Uram Jézus, drága kincsem		Bcs 420, Sz 389	
381	Jézusom, Krisztusom	770		
382	Bűnösöknek Megváltója	418	átdolg. Rezessy	
383	Jövel, Jézus, lelkem hó	414		
384	Mily boldog, aki Jézusban		Finn 130, Túrmezei	
385	Szelíd szemed, Úr Jézus	772		
386	Mily csodás szeretet		Am 385, Túrmezei	
387	Életem, Jézus, egyedül		ÉÚ 88, Túrmezei	

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
388	Győzelmet vettél, ó, Feltámadott	773	(Scholz)	
389	Jézus, te égi szép		ÉÚ 35, B507 (Túrmezei)	
390	Áldlak, Jézus, hú barátom	420		
391	Jézus, éltem hú vezére	345		
392	Mindenem vagy, Jézusom		Sz 380	
393	Nem látták benned		CD 81 svéd, Scholz	
394	Mindenkor veled vagyok	779	(Scholz)	
395	Jézus a szőlőtő	776	(Scholz)	
396	Hová forduljon, merre		Scholz	
397	Szép Hajnalcillag, Setét	777	(Scholz)	
398	Jézus Krisztus, Mesterünk		Túrmezei	
399	Zengjen a hála, dicséret		Holland ék. 150, Túrmezei	
400	Jézus, mennynek ragyogása		Bodrog	
401	Jézus, a jó Pásztor		Dóka *	
402	Mélységes mélyből kiáltok	349	EKG195, bizottsági. átdolg. *	299
403	Emlékezzél, hogy mi	509		
404	Bocsásd meg, Úristen		R 220	
405	Mindenható Úristen	781		
406	Ó, én kegyelmes Istenem	316	jav: SzB	
407	Én Istenem, Ha végtelen		Bcs 137, EKG 168, Túrmezei	233
408	Ó, nagy Isten, sok a vétkem	319		
409	Reménységem te légy	329		
410	Gyötrődik az én lelkem	320		
411	Fordítsd el rólunk, Urunk		Sz 446	
412	Ne szállj perbe énvelem	326		
413	Kihez folyamodjam	330		
414	Szegény fejem Uramhoz		RMIÉ104	
415	Szegény fejem, hová	358		
416	Jöjj, hogyha bűnöm éget	784	(Túrmezei)	82
417	Előtted állok, drága Jézusom	323		
418	Jézusom, ki bűnös lelkem	331		
419	Uram, rosszul cselekedtem	322		
420	Ó, én bűnös, jaj mit tegyek	332		
421	Uram Jézus, én imádságomra	328		
422	Eltévedtem, mint juh	321		
423	Én Istenem, én bűnös	325		
424	Vétkeim mily igen nagyok	333		
425	Hozzád, szívem mélységéből	334		
426	Teljes minden éltemben	335		
427	Az Úr szent Bárányára	783		
428	Szegény szívemnek nincsen	339		
429	Ébressz, Urunk, te szent		Lapp 226, Dóka	
430	Ím, nagy Isten, most		Sz 476, R 345 szerint	
431	Szent, örök Isten	782	(Túrmezei)	
432	Kínok árnyékaiból		Weöres *	
433	Ez a szent tízparancsolat	758	(Túrmezei)	231
434	Túrd kereszted mindhalálig	461		
435	Jöjjetek, Isten Fia hív	424	EKG 245, új Túrmezei	353
436	Isten, ó, szent Isten	29	EKG 383, új Bodrog	495

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
437	Bízom benned, szent Úristen	426	új ford. Rezessy	
438	Jézus hív: „Jertek énutánam”	430	EKG 256, új Túrmezei	385
439	Légy hú, állj meg	429	új, kitől?	
440	Keresztyének vagyunk	434	átdolg. SzB	
441	Lelkem vigyázz, készülj fel	457	EKG 261, új Túrmezei	387
442	Emberek s angyalok	442	1. v. átdolg. SzB	
443	Vezess, Jézusunk	785	R 434	391
444	Jöjjetek, testvérek	450	EKG 272 új, Túrmezei	393
445	Amim csak van, mindenem	459		
446	Istenem úgy szeret	443	1. v. átdolg. SzB	
447	Egy Istenünk és egy Urunk	448	átdolg. kitől?	412
448	Mit használ keresztyénségem	437		
449	Fel, mert az irgalom	787	(Túrmezei)	
450	Gyorsan folyó időmet	453		
451	Lelki próbáimban		R 338	
452	Rád tekintek, mindenható		Szlovák ék. 438, Bodrog	
453	Mind célját, mind napjait	438		
454	Hány hívó érte	753	5. v. kitől? (Túrmezei)	
455	Testvéreim javáért	446		
456	Kegyelemnek szép rózsája	786		
457	Boldog, kinek a béke	463		
458	Üdvözítőm, kegyelmed		visszavett Dt 440	
459	Velem vándorol utamon Jézus		finn, Túrmezei („Nuori Siion” ék. „Minun kanssani” *)	
460	Tisztítsd meg szíved	788	(Scholz)	
461	Ó, Jézus, amikor sokan	775	(Túrmezei)	
462	Jó Atyánk, te minket nézel		Marschalkó	
463	Áldlak, irgalmas Isten		Dóka	
464	Jézus, áldd meg népedet		Dóka	
465	Béke legyen a nap alatt	31		
466	Szentlélek égi lángja		EKG Szénási, jav. TE és biz.* EG 133.7–9.13:	133
467	Ébredj, bizonyágtévő lélek	751	EKG 216 1–2. v. R 396 3–4. v., új Túrmezei	241
468	Ó, Uram, bárcsak tüzed égne	755	új, B szerint	255
469	Nálad az üdv és igazság	278	új, DB	
470	Jöjj, ébressz bennünk		Am 427, Túrmezei	
471	Megváltónk, kérünk téged		finn, „Sionin virret” ék., Túrmezei	
472	A másik ember más		Scholz	
473	Izt ad a só, megtart		Scholz	
474	Úgy fogadd be a testvért		Scholz	
475	Elfogadtál és elhívtál		Túrmezei	
476	Végtelen vagy, nagy		Amerikai 463, Dóka	
477	Ébredj, igazság, végre		Dares Salami világytűl és fűzetéből, Dóka*	
478	Mind elvégezted, Jézusunk		Bodrog	
479	Ó, szeretet Forrása		B 389	
480	Szent Úristen, mi jó Atyánk	466	átdolg. Rezessy	
481	Mily boldog ház, hol		német, Túrmezei EG bajor:	581
482	Neked zendül, Istenünk		Dóka	
483	Mi kegyes Atyánk	496	R 432 szerint	
484	Ifjúságom teremtője	495	átdolg. SzB	
485	Áldás és békesség		Bodrog	

Sz.	Szövegkezdet	Dt	más forrás, fordító vagy költő	EG
486	Nagy Isten, ki a világot	505	5. v. SzB	
487	Istenünk, minden áldás	516	átdolg. Rezsény 3. v. Túrmezei	
488	A Sion hegyén, Uram Isten		R 65, B 349 szerint.	
489	Parányi csillag ez a föld		Scholz	
490	Végetért az aratás		visszavett Dt 522	
491	Járuljunk buzgó háladással	523		
492	Jer, menjünk hű lélekkel	524	5. v. átdolg. SzB	
493	Harsány szó kiált az éjbe	588	EKG 121, új Scholz	147
494	Ments meg engem, Uram	593		
495	Ama nap a harag napja	594		
496	Ó, mi Megváltó Krisztusunk	586	8. vers SzB	
497	Mit bízunk a múltó	531		
498	Jer, temessük el a testet	557	átdolg. Rezsény	520
499	Életünkben szüntelen	791	(Túrmezei)	518
500	Már megyek békén	789	(Túrmezei)	519
501	Midón eljön az én órám	541	átdolg. SzB	522
502	Bizony betelik az idő	587	EKG 120, új Bodrog	149
503	Ó, Jézus, kincsem, vigaszom	765	(Scholz)	
504	Az élet nékem Krisztus	556	átdolg. SzB	516
505	Már búcsút veszek tőled	554	átdolg. Rezsény és SzB	523
506	Ha elvégzem életemet	552	átdolg. SzB	
507	Ama nemes harcomat		Bcs 440, Sz 829, átdolg.:SzB	
508	Már elmegyek az örömbé	551		
509	Istenfelők, mily boldogok	595		
510	Csak halandó, elmulandó	546	átdolg. SzB	528
511	Elég immár	570	átdolg. SzB	
512	Minden ember csak halandó	550	2–3. v. SzB	
513	Ki tudja, mily közel	578		530
514	Úr Krisztus, hiszem, eljön	591	1–3. v. átdolg. SzB	
515	Mulandó világnak	532	átdolg. SzB	
516	Az én időm	590		
517	Boldogok, akik az Úrban	584	átdolg. Rezsény	
518	Utas vagyok e világban	536		
519	Feltámadsz még	585	átdolg. SzB	
520	Fogyton fogy száma	543	átdolg. Rezsény	
521	Hadd menjek, Istenem		Sz 349, R422, 4–5. v. SzB	
522	Hazágyom, igaz otthonomba	571		
523	Mintha szárnyon szállna	535		
524	Örök Felség, szent Istenünk		visszavett Dt 580	
525	Uram, ó, add, ha vándorutam	790		
526	Kik Jézushoz hazatértek		Finn 125, Túrmezei	
527	A mennyekben, a mennyekben		Svéd ék.619 Koraali Virsikirja 615, Túrmezei*	

Az alábbiakban a listában *-gal megjelölt énekekkel kapcsolatosan részletes információk vannak példaként arra, hogy miként keletkeztek, alakultak az énekek, milyen eszközöket alkalmaztak a bizottságok.

Az énekek kialakulásának példái

61 Dicsértessék, Uram

Kritika érte a szerkesztést, hogy racionalizáltuk az éneket az 5. versben, mert „Adj jó egészséget” írtunk az „Adj jó egyességet” helyett. Mi alapul a Dt szövegét vettük, ahol „egészség” van. Megjegyzem, hogy az Új Zengedező 254. éneke is már „egészséget” ír! Korábbi források után nem néztünk, hiszen alapnak a Dt-t tekintettük, csak egyes kétes esetekben vettük elő az ÚZ-t, ami különben mindig kézben volt.

71 Urunk, hála

Ez az ének példa arra, miként keletkeztek új énekek. Szövegíróinknak odaadtuk a DB tagjai által szerzett dallamokat, hogy ezekre is lehet szövegeket írni. Ezzel éltek szövegíróink.

Megkértük Túrmezeit, hogy írjon étkezés előtti éneket. Ő választotta ki Sulyok dallamát, erre írta asztali áldását. Szép szöveg, egyszerű, eszkatológiai kicsengéssel. – Legújabb információ: Orosházán ezt éneklük záróénekként az igeliturgia végén, ha úrvacsorai istentisztelet van utána. (Ezzel szinte hívogatnak úrvacsorára.)

76 Mint a szép hűvös patakra

A régi szöveg „hívest” ír. Bevallom, a hívest fiatal koromban sohasem hűvösnek értettem, hanem inkább hímesnek. Érdekességként említem, hogy az ÚZ korábbi példányaiban kiesett a „híves” utolsó betűje, amit az ÚZ nyomdászai 1815-ben pótoltak „híven”-re. Úgy látszik, már akkor sem volt magától értetődő a „híves” szó. – Döntésünkben az érthetőség érvényesült.

78 Látod, Isten, életünket

A SzB elnöke, Koren véleménye szerint az Úristennek nem kell a szívünkig látnia, hogy lássa bűneinket. Már életünkben is látható véttségünk. A jövőben visszaalakítható!

105 Ébred a hajnal

Dóka így mondta el: Bartók *Gyermekeknek* c. kötetek darabjainak játszása közben talált rá erre a dallamra (III/5). Szlovák népdal. Megtetszett neki, írt rá egy szöveget. – Karol Wurm, nemzetközileg elismert tekintélyű szlovák himnológus szerint furcsa a világi dallam alkalmazása. Szövegében pávát emleget a dal, ezért nem helyeselte a dallam egyházi alkalmazását.

112 Jertek boldog énekszóval

Példa arra, mennyire véletlenül került egy ének a figyelem középpontjába. – Békéscsabán koncerten játszottam Bach: *Jesus bleibet meine Freude* kantátatételének orgonaátiratát. Mekis Ádám (akkor a lelkész fia) megemlítette: ezt az éneket éneklie a csabai gyülekezet. És megmutatta az

éneket: Bcs 131 *Indulj lelkem, énekszóval*. Dallama úgy volt, ahogy a mi 112-es énekünk. Rájöttünk: ez a *Werde munter mein Gemüte* (EKG 360). De a csabai formát érdekesebbnek találtuk (lásd Zahn 6551a!). Azóta is szívesen énekelt ezzel a ritmussal, főként az *Örök Isten, áldj meg minket* (293) záróénekként. Annak szövegére viszont a *Laudamus* énekeskönyben leltünk (24. sz.) a dallamtól függetlenül. – Érdekesség, hogy a dallam számos ritmusban ismert. A Laud 24 kiegyenlítővel közli, EG 475 egészen más ritmusformát hoz, Bach korárelőjátéka $\frac{3}{4}$ -es formában hozza, míg Bach négyszólamú koráljai $\frac{4}{4}$ -esek, de mind egymástól eltérő ritmussal.

119 A hold felkelt

Weöres Sándor konkrét felkérés nélkül – esetleg csak általános biztatásra – küldött be énekeket. Ezek közül az egyik ez. A SzB nem vette észre a R 502-es fordítást, DB pedig nem látta értelmét, hogy a Schulz-dallammal még eggyel bővüljön az új dallamkincs. Természetesen a jövőben megkaphatja a szöveg a Schulz dallamot.

129 A fényes nap immár

Kerestük a katolikusokkal közösen énekelhető énekkinccset. A *Hozsannán* (SzVU) kívül még más énekeskönyvük (*Éneklő egyház* 1984) nem volt, viszont megjelentették a „Kis magyar uzuális” próbafüzetet. Ebben találtuk ezt az éneket (99). A kiadványtól eltérő a nálunk közölt ritmus. Ez az ének lemezen, népzenei felvételen hallható, ott a versszakokat különböző ritmusban éneklő népi énekes (4+6 és a 4+4+2 ritmuscsoportban). A katolikusok az első formát, én a másodikat tartottam jobbnak, ezért közöltem így.

130 Adjon Isten jó éjszakát

Madocsa küldte bizottságunknak az „Adjon Isten jó éjszakát” szövegét egy másik dallammal (l-m-m-fm-r-mrdt-l). Feltűnt, hogy a Kodály kórusműve által elterjedt „Erdő mellett estvéledtem” népdal második verse azonos az előbbi ének első versével. Az „Erdő mellett... subám fejem stb.” alkalmatlan gyülekezeti éneknek, de az „Adjon Isten”-nek nagyon tartalmas a szövege. Viszont az előbbi dallama közismert és közkedvelt. Így a kettő párosításával egy szép esti éneket kaptunk. Csak a Szűz Máriát változtattuk „egek Urá”-ra. Úgy gondolom, ezt a megkedvelt, szívesen énekelt esti énekünket kár lett volna hiteltelenség címén kihagyni.

150 Mennyből jövök

A lelkészek sokszor imádkozták úrvacsora alkalmával a Luther-ének 8–11. verseit (Üdvöz légy, drága Jézusom...). Ezért jónak láttam ezt külön énekként kezelni. Így a karácsonyi éneknek soha nem énekelt versek külön választhatók lettek. Ezért csak az ének eleje került a karácsonyiak

közé. Itt a 7. vers jól zár. Vannak gyülekezetek, ahol úrvacsorai énekként éneklük az Üdvözlégy, drága Jézusom éneket.

169 Jászolban a szalmán

Ennek az éneknek az eredete a legkalandosabb. Kérés nélkül küldte Weöres ezt az éneket több, inkább gyermekéneknek való szöveggel együtt. A kapott szövegekből ezt választotta ki a SzB, mint kedves hangulatút. Weöres nem jelezte, hogy ez fordítás lenne, mi eredetinek gondoltuk. Nem volt hozzá dallam, de ilyen sorszerkezetű dallamunk se volt a dallamjegyzékben. Akkoriban gyakoroltam Dupré: *Variation sur un noël* című művét, és rájöttem, hogy erre a dallamra a szöveg énekelhető. De a noél 6 soros volt. Megkértük Weörest, hogy hadd ismételhessük meg a versszakok első két sorát. Engedélyezte. Így énekelhetővé vált az ének. Jóval később értesültem Sólyom Jenő felügyelőtől, hogy Angliában járva ráakadt az eredeti szövegére „Away in a Menger” kezdettel. Ez viszont fellelhető az amerikai evangélikus énekeskönyvben a 67. szám alatt. Mivel ott a dallama $\frac{3}{4}$ -es, felütéses, végképp nem énekelhető Weöres szövege az angol énekeskönyv által közölt dallamra. Felmerült az is, hogy Luther énekéről van szó. Valóban egy angol karácsonyi albumban előfordul ez az ének, és a szöveg szerzőjeként Luther van megjelölve, dalként pedig „German Folk-Song”. Az amerikai énekeskönyv 67-es énekénél viszont szövegforrásként „American 1885”, dallamforrásként „American, 19th cent.” olvasható. – A dallamot illetően variánsa ismert nálunk is „Arany-szárnyú angyal” kezdettel, (pl. *Énekeljünk az Úrnak* gyűjt. No109.), de a Dupré-féle forma után kutatva azt a választ kaptam: így Franciaországban se ismerik. *Dietrich Schubert* (Darmstadt) himnológust megkértem, járjon a Dupré-féle dallam nyomába. Kutatásának eredménye: Dupré ezt a dallamformát nagy valószínűséggel maga alakította műve számára. – Himnológiai adatai tehát helyesen: Francia karácsonyi dallam variánsa / Amerikai eredetű ének 1885. Weöres Sándor fordítása.

174 Nap és év elröpül

Átvizsgálva a Dt kihagyott énekeit akadtam rá a 104-es ének szép szövegére. Viszont a szöveg hétzáró istentiszteletre való. Mivel ilyen istentiszteletek nincsenek, de kevés volt az óévi énekünk, átalakítva lett szép óévi énekünk. „Napjaink röpülnek” helyett „Nap és év elröpül”, „Ím ez a hét is már” helyett „Ím ez az év is már”.

213 Krisztus feltámadt

Már az Új rész is közölte (736), de nem tudott ismertté válni. Tapasztalatom szerint azért nem, mert csak egy versszaka van, és a gyülekezetek így nem tudták megtanulni. Ezért kértem, kértük meg Túrmezeit, írjon hozzá még verseket. Nem tartottuk túl sikeresnek a kibővítést,

de azóta jól megtanulta és ismertként éneklí a Deák téri gyülekezet is az éneket, sőt úgy ítélem meg, kedvelik is. A jövőben vissza lehet térni az eredeti formára, remélhető, hogy ezzel nem fog feledésbe merülni szép énekünk.

215 Jézus, Megváltónk sírba szállt

Christ lag in Todesbanden. Kérdés, miért nem „Krisztus, Megváltónk”. Jellemző: Túrmezei túl sokszor előfordulónak és keménynek érezte a „Krisztus” énekkezdetet. Bensőségesebbnek tartotta a Jézussal való kezdést.

238 Szentlélek, öröm lelke

Lásd a 299-es éneknél.

247 Mi valljuk, hiszünk Istenben

A kezdősor változtatásának oka: a régebbinél a „Mi-í-í-í-í hiszünk” rosszul hangzott (a hajlítás az i-hangzón). Ez fékezte szerintem az ének elterjedését. A hiszek szó egy credóban nem maradhat el, ezért beiktattuk a „valljuk” szót. Másutt ismert szillabikus formája. Talán ez adhat egy jó megoldást.

256 Erős vár ...Kemény vasunk

Nem tudtuk, hogy merre halad a jövő igénye: a régi felé fognak fordulni, esetleg megmarad a tradicionális mellett, vagy az újabb megfogalmazások fognak teret nyerni. József Attila jeles költőnk, megérdemli, ha már az egyházi pályázaton akkoriban részt vett, hogy ez fennmaradjon az egyház emlékezetében. Ezért úgy döntött a SzB, két szöveget közöl, szabad választást hagyva a gyülekezeteknek. A jövőbeni megtartása majd a következő énekeskönyv-szerkesztőin múlik.

258 Új világosság jelenék

Az ötvenes évek végén Botta István megbízásából graduálok kutattam. Ott tűnt fel, hogy a graduálok ezzel az énekkel kezdenek mindenütt, nem az adventi énekek egyikével. Az Új világosság ének csak áttételes értelmezéssel mondható adventinek. Jobban figyelve a szöveget, arra gyanakodtam, hogy a latin ének magyar fordítása a magyar reformációnak valamiféle himnusza lehetett, azért került első énekként a kötetek elejére. „Új világosság”: reformáció, „Ó tévelygés”: pápisták, „Isten igéje jelenék, Újonnan nekünk adaték”: Isten igéjének előtérbe hozása a reformátori tanítással. A további szöveg is érthető nagyon aktuálisan. Ezért soroltam ezt az éneket az „Egyház, reformáció” fejezetbe.

263 Térj magadhoz, drága Sion

Példa arra, hogy amit nem vallottunk, azt nem írtuk le. Dt: „Azt bünteti, kit szeret, Másképp ő nem is tehet!” Ezt nem vallhattuk, mert nem is igaz, hogy Isten másként nem tehet. Ezért változott így: „Ha sújt, akkor is szeret, Így próbálja hitedet.” Teológiailag így helyes!

272 Jöjj, Jézus népe

A hetvenes években világszerte élt keresztyén körökben a „Jesus people” mozgalom. Így kerül elő ez az eddig szokatlan fogalom több énekbe.

277 Légy velünk kegyelmeddel

A Raffay-liturgia záróénekként énekelte a „Maradj meg kegyelmeddel” kezdetű ének három versét. A dallama ritmikussá vált, a „Maaa-radj meg” szöveg tarthatatlan lett volna. Ezért – hogy a gyülekezetek felejtsek a régi dallamot – kivettük a liturgiából ezt a záróéneket és prozódiailag helyesebb szöveggel láttuk el.

283,3 Jézus, a te beszéded

Legtöbbet vitatott változtatás. Valószínűnek tartottuk, jobb, ha ide nem kínálunk fel énekválasztást, a prédikáció után közvetlenül ne legyen lapozgatás, hanem egy ismert vers, a bevált „A te áldott beszéded”. A Liturgiai Bizottság tárgyalta a szöveget. Kifogása volt, hogy „A te áldott beszéded” könnyen érthető a lelkészre, akinek a beszédét éppen most hallották. Ezért lett „Jézus, a te beszéded”. A másik: „térítse a bűnösöket”. Mintha nem mindannyian volnánk bűnösök – mintha nem mirőlünk volna szó. Mind a SzB, mind a Liturgiai Bizottság kerülte azokat a kifejezéseket, amelyek „kifelé mutogatnak”. Alapvetően Isten igéje hozzánk szól. Ezért magunkra értve konkrétabb: „ítélje meg bűneinket”. Ez és az ehhez hasonló változtatások teológiai döntések voltak.

291 Adj békét a mi időnkben

Jellemző a szerkesztés korára ennek az éneknek az alakulása. EKG 139 közli J. Walter szövegét második versszaként: „Gib unsrem Volke und aller Obrigkeit Fried und gut Regiment...” Ha azt kérjük a fordításban, hogy „adj jó kormányt”, akkor ennek az az értelme, hogy adjon jó kormányt az Úr, jobbat, mint amilyen van. Ez „reakciós” tett lett volna. Ha pedig azt kérjük, tartsa meg az Űristen a kormányunkat, akkor ezzel a meglévő kormányt igeneltük volna, amit őszintén nem tehattünk. Ezért jobbnak láttuk, hogy megkérjük Túrmezei Erzsébetet, folytassa másképp az éneket, az első versben hangzó békekérés kiterjesztésének értelmében.

299 Jöjj, térj be, kapum tárva

EKG 133 *Zeuch ein zu deinen Toren*. Szénási Sándor küldött nekünk forrásmegjelölés nélkül egy 8 versszakos énekkézdetet. Megtetszettek az 5–8. versek, mint szép békeóhaj. Rájöttünk, hogy ez melyik Gerhardt-ének. A Szénási által küldött versekből született kis átdolgozással a 466-os ének, ami az EKG 7., 8., 9. és 13. versének a fordítása. A további versekből (EKG 105, 1., 3., 5., 12/b) lett a felnőtt kereszteselési vagy kereszteselésünkre emlékeztető, 299-es énekünk. A 6., 12/a., 9. és 11. versekből fordított pün-

ködsi énekünk a 238-as. (Lásd még az énekrövidítések-nél!)

305 Megváltó, drága Jézusom
Lásd a 150. énekhez írtakat.

323 Áldj meg minket, Úristen
Jellemző példa arra, hogy sokszor hiába próbálkoztunk az eredetihez visszatérni. Balassi 2. versében eredetileg ez van: „Hadd a kicsiny hitűekkel együtt örvendezzünk”. Kiknek a hitéről van szó? A kicsinyhitűekkel is tudjunk együtt örvendezni? Így értelmezték ezt a sort a Dt szerkesztői (425): „A kicsiny hitűekkel együtt örvendezzünk.” De ennek nem sok értelme van. Valamiféle értelmet kellett adni az éneknek. Ezért „hozzányúltunk” mi is Balassihoz, és lett: „Még kicsiny hitűekkel is Engedj örvendeznünk.” Értelme világos: ha kicsiny is a hitünk, az örvendezés örömét azért ne vonja meg tőlünk az Úr. És akkor értelmes a következő mondat is: „Mikor megítélsz, Uram, Kegyelmezz meg nekünk!” Legyen velünk irgalmas életünkben és az ítéletben is.

355 Áldó hatalmak
A Bonhoeffer-énekre a CD-ben találtunk rá. Az ott közölt dallamot megfelelőnek találtuk. Az EKG-ban még nem szerepelt ez az ének. Azóta az EG (56) közli egy másik dallammal. Többünk véleménye, hogy a Gelineau-féle dallam jól kifejezi az ének tartalmát. Nekem különösen is plasztikusnak tűnik, hogy a dallam vége olyan nyitott, ami az Istenre való hagyatkozás hű szimbóluma. Én nem cserélném le a jövőben sem ezt a dallamot az EG-ben közöltre.

378 Ártatlanság szent Báránya
A RMIÉ 43. alatt olyan szövegajánlatot találtunk, amit nagyon régiesnek és rossz költeménynek tartottunk. „Idvez... félvégyed...” „Tiszta ártatlanság lévén Káromlónak mondnak szintén, De te mégis csak vesztegelsz...” „fő-doktorunk” stb. Az ének első versét és a dallamot meg akartuk azonban őrizni. Ezért Madocsait kértük meg az ének folytatására. – Az ének jövője a következő szerkesztők kezében van.

401 Jézus a jó pásztor
A DB biztatására magam is írtam dallamot, törekedve arra, ha nem is népdal stílusban, de azok hangsorában, a népdaloknál gyakori bolgár ritmus alkalmazásával. – A teológián Karner professzort hallgattam, aki János evangéliuma magyarázatánál megragadóan egzegetálta Jézus „én vagyok” igéit. Ezért Dókát – aki évfolyamtársam volt, és ő is hallgatta Karnert – kértem meg, hogy az „én vagyok” igékre írjon éneket, mégpedig az általam szerzett dallamra. Mintaként adtam, kezdje így: „Jézus a jó pásztor...” Kérésemnek eleget tett. Érdekes, hogy ez az ének itthon nem

nagyon terjedt el, ezzel szemben Finnországban kedvelt ének, számos kórusműben – még könnyűzeneiben is – feldolgozták. Tudtommal két magyar kiadványban és fordításban, öt külföldi énekeskönyvben közlik. Sulyok Imre szerint a dallam Liszt-hangsorban van. (Moll jellegű, kétszer bővített szekunddal.)

402 Mélységes mélyből
A „Bűnösök hozzád kiáltunk” szöveget nem találtuk elég kifejezőnek az „Aus tiefer Not” fordítására. Ezért lett „Mélységes mélyből”.

432 Kínok árnyékaiból
Nemcsak írtunk és fordítottunk énekeket, hanem ke-restünk is éneklésre alkalmas, szép, modern verseket. Ekkoriban jelent meg az *Evangélikus Életben* Weöres szép verse. (A verset nem a költő küldte nekünk.) Tartalmát nagyon mélynek éreztük: egy gyötrődő ember kételkedése, méltó-e az életre az Isten szemében. Tudja jól azt is, hogy saját magának ő maga a legnagyobb ellensége. De mégis, ha Istennek van még terve vele, mentse meg őt. – Páratlanul mély, bűnvalló ének. Mivel ilyen sorsszerkezetű dallamunk nem volt, viszont a sorsszerkezet versről versre világosan egységes, kiadtuk dallamírásra. Sulyok Imre vállalkozott rá. Szerinte a dallam „heptatonía secundában” íródott. (A heptatonía prima szerkezete: 2 egész 1 fél 3 egész 1 fél, és ennek megfordításai, vagyis a dur és az egyházi hangsorok. A heptatonía secunda ezzel szemben 1 egész 1 fél 4 egész 1 fél.)

466 Szentlélek, égi lángja
Lásd a 299-es éneknél.

477 Ébredj, igazság, végre
Az ének kompromisszum terméke. Lelkesen jött haza a Dar es Salam-i lutheránus világgyűlésről a magyar küldöttség. A világgyűlés énekfűzetét hozták, és adták át azzal, hogy feltétlen fordítsuk le azt az éneket, amit a világgyűlés résztvevői sokszor oly lelkesen énekeltek. A dallam kifejezetten afrikai, táncos, sebesen énekelt 6/8-os volt, amit semmiképp sem tudott a DB elfogadni. Erre inkább választottuk a világgyűlés másik kedvelt énekét *P. Levis* szövegével és dallamával. Ez az ének valóban a világgyűlés főtémáját szólaltatta meg: „igazság és béke”. Tudtuk, értéket nem képvisel. De sok bajom is volt belőle, mert Levis úr olyan honoráriumot követelt tőlünk, amit képtelenek voltunk kifizetni. Végül *Pátkai Róbert* püspök úr intézte el nekünk a már kinyomtatott ének gratis használatba vételét.

527 A mennyekben, a mennyekben
Túrmezei Erzsébet gyakran hozott énekeket a SzB elé. Sokszor nem kutattuk, hogy régi fordításokról vagy újakról van-e szó. Ezt a szöveget komoly tartalma miatt elfo-

gadtuk. Dallamot nem adott hozzá. Amikor a szöveg a DB elé került, kiderült, hogy nincs ilyen sorszerkezetű dallamunk. Ezért Rezessy vállalta, hogy ír hozzá egy dallamot. Ő olyan dallamot akart írni, melynek skálájában az összes 12 hang megvan. (Sikerült lebeszelnünk őt az utolsó sor b-s kezdetéről.) Végeredményben harmonizálásával egy nagyon szép utóromantikus dallam született, amit viszont a gyülekezetek nehezen tudnak megtanulni. Később tudtuk meg, hogy nálunk ez egy régi ismert evangélizációs ének, melynek már volt egy dallama, és hogy Svédországban ez szélesen körben elterjedt, kedvelt ének, melynek tájanként más-más a dallama. Egyike megtalálható a *Svensk koralpsalmbok* (1970) 619. száma alatt. Ez elfogadható lenne. De van egy másik svéd énekeskönyv, ahol másik két dallama található. Az ének jövője a jövő énekeskönyv-szerkesztőinek kezében van.

A felvett énekek csoportjai

A Dt 1955-ös revíziója

A szövegmódosításokra vonatkozólag lásd „A szövegformálások alapelvei” című részt. Ugyanezek az elvek határozták meg, hogy mely énekeket ítélünk meg kihagyandónak, melyeket megtartandónak. A prozódiai hibák elkerülésére új fordítások készültek.

A Békéscsabai és Szarvasi énekeskönyvből átvettek

A bizottságban főként *Tóth-Szöllős Mihály* javaslatait tárgyaltuk meg. Ő szolgált több szlovák gyülekezetben, így jól ismerte az ott kedvelt énekeket. Segítője volt *Mekis Ádám* és *Dubovay Géza* esperes.

A Dt 1911-ből való visszavételek

Az 1955-ös énekeskönyvben kiostált énekeket vizsgáltuk meg, nem érdemes-e visszavenni valamelyiket. Szándékunk az volt, hogy a régebben kihagyott énekek közt talált esetleg speciális mondanivalójú, értékes énekek ne vesszenek el.

A magyarországi felekezetek énekeskönyveiből való átvételek

Az énekanyag javaslattevője *Ferenczy Zoltán* volt. *Református* – Különösen figyelemmel kezeltük a református énekeskönyvet. Lehetőleg mindig megnéztük, ha egy éneket tárgyaltunk, hogy a reformátusoknál milyen szöveggel, dallammal szerepel. A felveendő református énekek érdekében körlevelet is intéztünk református lelkészekhez és egyházzenészekhez, amelyben megkérdeztük, hogy mely énekeiket ajánlják, illetve a mi ajánlatainkból mit erősítenek meg. Hat református egyházzenész és három református lelkész ajánlatát összesítettük. A többek által megerősített anyagból vettünk fel énekeket.

A saját énekeskönyveink mellett elsőként a református

énekeskönyv megoldásait vettük figyelembe. Sok éneknél a református formát vettük át, bár ezt a református kollekták nem szokták észrevenni, csak a különbségeket. Még az „Erős várunkat” is szerintük igazítottuk (pl. hitvest, gyermekeket).

A genfi zoltárokból is minél többet szándékoztunk átvenni. Sok zoltárt megvizsgáltunk. Már ott kezdődött a probléma, hogy a 150. zoltárt feltétlen fel akartuk venni. De: „...kürtben, hegedűkben, lantokban, sípokban és orgonákban... és egyéb szerszámokban...” megoldhatatlan volt a számunkra. Megoldás lehetett volna „...kürttel...” stb. Vagy gondoltunk a Kodály kórusműben szereplő fordításra. De ezek nem azonosak a református szöveggel, így erősen támadható lett volna.

Ehhez járult még a SzB elnökének tartózkodása a régies (Szenci Molnár Albert és RM) szövegektől. Végül ezért sikeredett ilyen soványra a genfi zoltárokbéli válogatás eredménye.

Római katolikus – Rendelkezésünkre állt a *Hozsanna*. Végignéztük az énekeket. Más stílus, más nyelvezet. És mindenütt a Mária-tisztelet katolikus kifejeződése. Innen csak népi eredetű karácsonyi énekeket tudtunk átvenni.

Nem volt kezünkben még az 1985-ben megjelent *Éneklő egyház*. Innen bizonyára több éneket felvehettünk volna. Munkánkat *Werner Alajos* és *Tardy László* is támogatta javaslataival. Viszont 1976-ban megjelent a *Kis magyar uzuális*, melyben az „Ó, jöjj, ó, jöjj, Üdvözítő” éneket találtam, amely tulajdonképpen az „O Heiland, reiss die Himmel auf” (EG 7) magyar variánsa, mind dallamilag, mind szövegeileg. Itt találtam rá az „A fényes nap...” kezdetű énekre is. (Lásd a részletes énekbeszámolókat.)

Baptista és más protestáns felekezetek – A református énekeskönyv mellett állandóan kezünkben volt a baptistáké is. Többek között az 57. énekünk formája „Áldjad, én lelkem...” kezdettel is innen van.

Külföldi énekkönyvek fordítások

Finn énekek – A finn kapcsolatok elég régiek egyházunkban. Tudomásom szerint már a 20. század első negyedében megindult a kapcsolatfelvétel. *Kapi Béla* püspök és *Podmaniczky Pál* professzor is szívügyének tekintette ezt. A finn kegyességi formák különösen is az evangélizációk korában terjedtek el. (Finn énekek, konferenciák, szeuratok tartása stb.) *Csepregi Béla* volt ennek az evangélizációs irányzatnak a legmarkánsabb képviselője. Lelkészi karunk egy része is hatása alá került. Egyházunk lelki megújulása és a 2. világháború utáni lábra állása sokat köszönhet ennek a mozgalomnak.

Énekeskönyvi bizottságaink tagjai közül főként *Koren Emilnek* és *Túrmezei Erzsébetnek* voltak erős finn kapcsolatai. *Túrmezei* szoros baráti viszonyban volt a finn

költőnővel, *Anna-Maija Raittilával*. Mindkettő énekkönyv fordításokat készített, így került sok finn tétel a mi énekkönyvünkbe, és így vettek fel magyar énekeket is az új finn énekkönyvbe (1987). A fordítások nagy része jóval az énekkönyv szerkesztése előtt készült, főként az *Énekem az Úr* és más, sokszorosított gyűjtemények és evangélicizációs éneklapok számára. A Túrmezei által hozott finn énekkönyvek fordításoknak sokszor nem tudtuk a forrását, honnan van az eredeti finn, és hol jelent meg esetleg a fordítás először hazánkban.

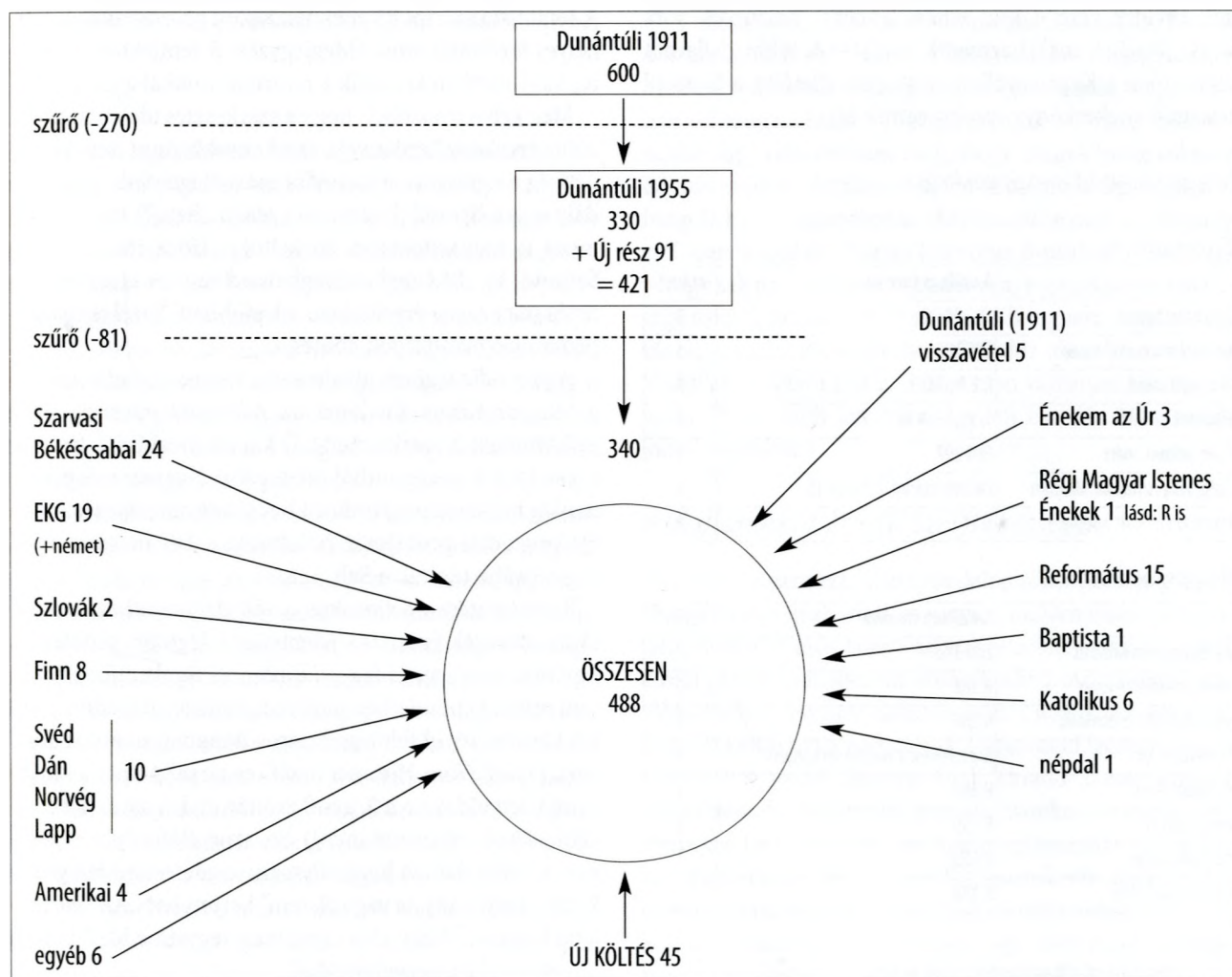
Dán, svéd, norvég stb. – A skandináv egyházakkal nem volt erős kapcsolatunk. Főként a *Cantate Domino* és a *Laudamus* énekkönyveket néztük át feltételezve azt, hogy amit itt ezekbe átvettek, azok egyházuk jellegzetes énekkincsét közvetítik, és szélesebb körben is ismertek. Norvégiából *Terray Lászlótól* kaptunk néhány közvetlen énekkönyv ajánlatot. A skandináv énekek esetében előbb nyersfordítást kértünk, például *Muntag Andortól*, *Terray Lászlótól*. Énekkönyvünk a nyersfordítások alapján dolgozott.

Amerikai énekek – A szerkesztés ideje alatt, 1978-ban jelent meg az amerikai énekkönyv, a *Lutheran Book Of Worship*. Kapcsolataink révén ajánlatot kértünk, hogy mit tartanának az amerikai himnológusok jellegzetesen amerikaiainak. *Jerry Evenrud* 27 éneket jelölt meg ajánlatként. Előbb a dallamokat néztem át, hogy számunkra is elfogadható legyen. Ebből a DB kiválasztott néhányat. A SzB pedig megnézte tartalmi szempontból, mi lenne a hasznos nekünk. Ezekből kértünk fordításokat, és végül így került be öt amerikai ének énekkönyvünkbe. Többek között *Bernhardt Béla* Amerikában szolgáló lelkész segített minket a munkában.

Új énekek

Szükségünk volt egyes alkalmi énekekre, de többségében az énekszerzők maguk hozták, küldték be énekeket konkrét kérés nélkül. Néha dallamot küldtünk, amire szöveget kértünk. Ez az énekcsoport lett a legesetlegesebb. Természetesen nagyon sok gyenge ének érkezett. Ezeket személyre való tekintet nélkül bíraltuk, vettük fel, vagy vetettük el.

Az énekanyag számszerű alakulása

A fenti ábra nem vonatkozik a bibliaórai rész énekeire.

N. B. A felvett énekek darabszámai csak tájékoztató jellegűek, mert sokszor egy-egy ének több kiadványban is szerepelt. A rajz tengelyében található számok valóságok.

A dallamanyag

A dallamokat először a DB határozta meg az 1971. május 18. és június 14. közt tartott öt ülésén. Előbb minden éneknek be akartuk vezetni a ritmikus formáját, de ez kivihetetlennek látszott a prozódiai nehézségek miatt (lásd Pröhle Károly jelentését 1971 után). Ezért később csak harminc dallamot határoztuk meg ritmikus formájában, lehetőleg követve a német EKG-ban talált dallamformát, illetőleg a hazai protestáns felekezetekben használtakat. Használtuk Zalánfy Aladár forrásait (Luther Márton valóságos költeményeinek dallamai 1941, illetve az általa elkészített dallamjegyzéket, mely Schulek Tiboron keresztül jutott el hozzánk, pl. Cantate énekfüzet). Zalánfy ritmusalakításaira két dolog a jellemző: a rövid felütéseket hosszúra cseréli (pl. „Gelobet seist du, Jesu Christ” vagy „Vom Himmel hoch”), a „szinkópa”-jellegű sorokat egyenletesen rövidre veszi („Wie schön leucht’l” harmadik sora vagy „Wachet auf” harmadik sora) – A többi dallamot alapvetően a Kapi-korálkönyv szerint, illetőleg a forrásul használt énekeskönyv szerint vettük át.

A ritmikussá vált dallamok és azok forrásai

Erős változás

	A dallam forrása	szám*
Jöjj, Isten népe	EKG 21	2
Úristen, most eléd lépek	EKG 282	1
Ki dolgát mind	R 274, B193	8
Hirdetek tinéktek	SzVU 36, B 42	5
Ó, én lelkem, mért	EKG 297	3
Szép, fényes Hajnalszallagom	Zalánfy szerint, Cantate 13.	3
Harsány szó kiált az éjbe	B 27	5

Közepes változás

	A dallam forrása	szám*
Az élet nékem Krisztus	EKG 316	2
Jövel, Szentlélek Isten	R 368	2
Jer, dicsérjük az Istennek	R 286	2
Ó, felséges Úr	R 8 (eltérés: 1 hosszú sorkezdés)	5
Ó, drága Jézus	R 340	1
Mely igen jó	R 255	3
Ne szállj perbe	R 205	1
Dicsóült helyeken	R 278	2

* A prozódia miatt érintett énekek száma

	A dallam forrása	szám*
Mit Isten tesz, mind jó	R 272 (eltérés: 1 pontozás)	2
Jézus, boldogságom	EKG 293	4
Jövel, Szentlélek Úristen, Töltsd	R 370	5
A menny Urának tisztelet	EKG 131 (eltérés: 1 diesis, B1 után)	2

Kis változás

	A dallam forrása	szám*
Jer, temessük el a testet	R 415	2
Áldjad, én lelkem	R 264, EKG 234	2
Mindenek meghallják	R 236	2
Mi Atyánk, ki vagy	EKG 241	3
Nagy Isten, néked zeng	EKG 237	2
Bizony betelik az idő	EKG 120	3
Mélységes mélyből	R 217	1
Ments meg engem, Uram	R 364, SzVU 243	1
Már búcsút veszek tőled	EKG 318 (eltérés: 2 hang)	7
Eltévedtem, mint juh	Cantate 53	2

A prozódia kérdése

A fenti lista szerint 83 éneknek kellett prozódiailag relatív helyes fordítását adni. (Megjegyzés: A fentiekből is látható, hány esetben kerestük a reformátusokkal a közöset!)

Meg kell jegyeznünk, hogy a szerkesztés idejében a prozódia érzékeny kérdés volt, érzékenyebb, mint ma. Az eredetiség megtartása oly annyira másodlagos volt, hogy Kodály engedélyével(?), elveinek szellemében(?) még a Himnusz is megváltoztatva énekeltük: „Hozz reá...”, vagy a Szózatot is: „Itt élned és meghalnod kell.” A szemléletváltozás ma ezeken érzékelhető a legjobban. Ezzel is magyarázhatók a bizottságok döntései.

A prozódia legjobb alkalmazója Rezessy László volt, aki a Magyar Kórus Kiadónál az *Adventtől adventig* című gyűjteményt is szerkesztette. Ő kapott megbízást, hogy az egész Dt-t e szempontból átvizsgálja. Nagyon sok prozódiailag helyes szövegfordítást bocsátott rendelkezésünkre. Ha prozódiai problémát észleltünk, a DB maga javított, vagy tovább utaltuk a SzB-nak.

Természetesen a ritmikussá vált dallamokhoz kapcsolódó szövegek igazítása jelentette a legtöbb problémát. Egy bizonyos „prozódiai minimumot” törekedtünk betartani. Ezzel kapcsolatban általános határozattá vált: Zalánfyt követve rövid felütéssel páros ütemben nem kezdünk sort. (Lásd „Vom Himmel hoch” és társai német alakját.) Ennek lett áldozata a 8. genfi zsolnár utolsó sora. (Ez a későbbiekben visszaállítandó!) Sokszor előforduló problémánk volt a dallam hangsúlytalan kezdés utáni felugrása. Ezért „Krisz / tus, te vagy életem” helyett lett „Az / élet nékem Krisztus”. Vagy „Ma / radj meg kegyelmeddel” helyett „Légy / velünk kegyelmeddel”.

Azonban nemcsak a ritmikus dallamok szövegeihez kellett hozzányúlnunk. Általános elv lett, hogy a kiegyenlített dallamoknál is a hangsúlyosan felugró (terc vagy nagyobb) hangközök új szót kezdjenek.

Ezzel kapcsolatban tudom, hogy kár érte a himnológiai kutatómunkát, ugyanis a kezdősorok megváltoztak. De ha komolyan vettük a prozódiaát, nem hagyhattuk meg a szövegeket.

A DB tagjai által írt dallamok

Ismerve az előbbi korok énekes- és korálkönyveit, megállapítható, hogy a kiadványokban a kortárs zeneszerzők énekeit is mindig megtaláljuk. Így volt ez a Kapi Korálkönyvben is: sok Kapi Gyula és *Kirchner Elek* dallam található benne. Ezért a DB tagjai úgy gondolták, élnek a hagyomány kínálta lehetőséggel, és maguk is komponáltak dallamokat, erősen korlátozott számban. Ezeket a dallamokat a DB az üléseken elbírálta, és az elfogadottak bekerültek a dallamjegyzékbe. A dallamjegyzéket a szövegíróknak átadtuk szabad felhasználásra. Olykor egy-egy meghatározott dallamot ajánlottunk a szövegíróknak, máskor maguk választottak dallamot a szövegeikhez. Végül kilenc új magyar kortárstól való énekdallam került az énekeskönyvbe.

A notáció

A dallamok legtöbbszörében nem volt kérdés számomra a lejegyzés: Kodály iskolai énekközpont-rendszere (tá-ti), Zalanfy Luther-énekei, *Árokháty* Psalteriuma, Csomasz-Tóth Kálmán zoltár- és régi magyar dallamanyaga (nagyobb részben még a klasszikus korálok is!), a holland *Orgelbegeleiding* zoltárai, a *Cantate* énekfüzet, Fasang *Koráliskolájának* énekei mind negyed-nyolcad lejegyzésben voltak. Ezért döntöttem úgy – és ezt elfogadta a DB is –, hogy a dallamok lejegyzését egységesítem negyed-nyolcadosra. Nem a gyorsítás, hanem a ritmus, a hangsúlyos és hangsúlytalan ütemrészek érzékeltetése és az egész énekeskönyvre kiterjedő egységes kottakép könnyebb olvashatósága vezetett erre a notációra. Oktatásomban is a mérőütést követeltem meg, az ütés a negyeden történt. Így érzékelhetővé vált még a kiegyenlített dallamoknál is a hangsúlyos-hangsúlytalan hangok közti különbségtétel. Meggyőződésem, hogy az újfajta éneklés sikeres bevezetésének ez volt az egyik eszköze. Megjegyzem, hogy a fentiekben említett forrásokban sehol sem találtam 6/8-osnak a 6/4-est, ezért követtem ezekben a dallamokban a hosszabb értékeket. Mérőütésnek ez utóbbiaknál is a negyedet kértem, ezzel küszöböltem ki a keringős éneklési stílust, ami viszont a kisebb közösségekben volt általános.

Időközben félreértés miatt túlzottan meglendült az énektempó, különösen a technikásabb kántorképzősök keze alatt. Ezt nagyon helyesen a mai kántorképzés visszafogja.

És az is helyesen alakult ki mindenféle beavatkozás nélkül, hogy az általam követelt szigorú mérőütéses énekléstől eltérően a rövid sorvégek lélegzetvételt kaptak. Ez szinte általánosan elfogadott gyakorlat lett. A kezdeti szigorúság azonban pedagógiaiilag szükséges lépés volt.

Nem vitatom, hogy a jövő énekeskönyvének majd differenciált notációt kell alkalmaznia. Most már nem valószínű, hogy a jól éneklő gyülekezetek ettől elfelejtenék a szép, ritmikus éneklést, a dallamok belső lüktetését.

A félreérthető sorvégi koronákat elhagytuk, ugyanis a gyülekezetek és kántorok nagyon „leültek” a koronáknál. Már Zalanfy konzekvensen bevezette a divisio minimát a sorvégi koronák helyett. Így korona csak a rövid dallamvégekre került, és nagyon kivételes, dallam közben indokolt helyre (pl. „A keresztfához megyek” 4. és 5. sorában.)

A notációt érinti, hogy az ütemjelzést változó ütemnemeknél nem írtunk ki. Ahol zavaró lett volna vagy stílusatlan, ott elhagytuk az ütemvonalakat is.

A *gregorián* eredetű dallamokra vonatkozólag megkérdeztük Bárdos Lajost. Ő a punctumos notációt nem javasolta, egyértelműen a zászlós lejegyzés mellett foglalt állást. Természetesen ezeknél a dallamoknál a gerendákat elhagytuk. (A liturgikus rendek kottáit is így közöltük.)

A notációt érinti a *hangnem* meghatározása is. Általános tapasztalat volt, hogy a Kapi korálkönyv lejegyzése és a német gyülekezetek hangmagassága nekünk, magyaroknak túl magas. (Más a beszédbázisunk is.) Ezért a hangnemet úgy választottam meg, hogy magas hang sokszor ne szerepeljen. Általában kétvonalas esz a legmagasabb hang és kis b a legmélyebb. (Kétvonalas e csak a „Harsány szó”-ban fordul elő. Furcsa lett volna B-dúrban. Kis a hang pedig csak az ifjúsági énekeknek van, a gitárkíséret kötöttsége miatt.) Persze voltak vitatható hangnem-meghatározások. (Pl. „Jer dicsérik Istent”: F-dúr túl magas, sokszor fordul elő a kétvonalas c. E-dúr nem vállaltam a kántorok miatt. D-dúr mély lett volna. Így lett Esz-dúr. Nem tudok jobb megoldást.)

A dallamokat érintő ideiglenességek

Mint már közismert, bizonyos dallamokat azért hagytunk el, mert a régi gyakorlatban nagyon mélyen ültek, és a dallamváltozások erős bonyodalmat okoztak volna. Az egyik a régi liturgiában sokszor éneklés „Örül mi szívünk”, ami többszörösen romlott dallamú volt. (Sulyok szerint a m-m-r-d-t előbb módosult m-r-d-t-l-ra, majd lecsúszott r-d-t-l-s-ra.) A másik ünnepenként következetesen éneklés „Ez esztendőt megáldjad”, aminek ritmikus formáját a református forma szerint akartuk meghonosítani, de a bevett gyakorlatunktól az ismétlődő sorok oly annyira idegenek voltak, hogy bonyodalmat okoztak volna. Ezért ezt a kettőt pihentettük, gondolva egy következő énekeskönyvben felejtést követő helyes közlésre.

A másik formája az ideiglenességnek a „kevert” lejegyzés. Példa erre a „Mint a szép hűvös patakra” dallama. A dallammenete azonos a reformátussal, a ritmusa azonban kiegyenlített. Ezt azért tettük, hogy a szintén sokat énekelt ének dallamát közelítsük a reformátushoz – így ha zötyögve is, de együtt tudjuk énekelni velük. (Kialakult az „együtt énekelhetőség” kompromisszuma.) Következő lépés lehet majd a ritmus igazítása. – Tudtuk jól, hogy himnológiai nem helyes, mert – Sulyok Imre hivatkozott egy himnológiai megállapításra, ami szerint – „a variánsok nem házasodnak”, vagyis külön utakat járnak, nem keverhetők. Ilyen variánsok a ritmikus eredeti és a később kialakult kiegyenlített dallam.

Provizóriumnak szántam továbbá a rövid dallamsorok összevonását, szintén pedagógiai, bevezetési célzattal, hogy ne álljanak le az énekek a régi gyakorlat szerint, hanem lendüljenek tovább. Ilyen ideiglenesen összevont rövid sorokat találunk például a két Nicolai-ének Abgesangjaiban, az „Előtted állok, drága Jézusom” harmadik és negyedik soránál, de más dallamoknál is. Ezeknek a rövid soroknak a helyes önállóvá tétele, visszaállításuk szintén a jövő feladata.

A szolmizáció

A Kodály-metódus szerinti iskolai énekkutatás a szolmizációt tanította, a zenei gondolkodást ezzel formálta. Csomasz-Tóth a református énekeskönyvben alkalmazta a kezdőhangok szolmizációs jelölését. Ezt vettük át. A jelek beírását Rezessy vállalta. Rezessy azt tartotta helyesnek, hogy a könnyebb szolmizáció érdekében például a dór dallamokat *la sor fi*-vel oldja meg, ilyenkor a *fi*-t kiírta, valamint a kvintváltós dallamoknál váltott *la*-t írt.

Ad notamok és a dallamok címei

Az „ad notam”-kartonrendszer segítségével ritkítottam meg az ad notam-szövegeket, illetve tettem egyenletesebbé a dallamokra éneklendő szövegek számát. (A Dunántúliban [1911] a „Készítsd magad”, az „Uram rosszul cselekedtem”, a „Jézus, én bizodalمام” dallamokra még 13, a „Tündöklő hajnali csillag”-ra, a „Ki dolgát”-ra 16, a „Vigyázzatok, azt kiáltják”-ra 17 szöveg került). Míg a Dunántúli 600 énekét 109 dallamra énekeljük, addig a mostani arány 488 ének 248 dallamra éneklendő. Régen átlagosan 5,5 ének jutott egy dallamra, ma 1,9. Arányos szétosztással így sikerült az egy dallamra jutó ad notam szövegek számát maximum hétre csökkenteni. Az ad notamokon még lehetne szerencsésebb párosításokkal javítani.

A dallamoknak címet kellett adni. A DB határozata szerint nem a dallam eredeti szövegkezdetét vagy annak fordítását adjuk, hanem a dallamhoz legközelebb álló, nálunk előforduló korálszöveg kezdetét. Annak az énekek a

sorkezdete ne szerepeljen címként, ami nincs az énekeskönyvben. Ezért például a „Herzlich tut mich verlangen” dallam ne a „Szívem szerint kívánom” címet kapja, hanem az „Ó, Krisztusfő, sok sebbel” címet. Vagy nem jelöltük az „O, du schönes Weltgebäude” dallamot „Te világ szép ékessége” címmel, mert az nincs az énekeskönyvben, hanem a „Jézus, örömmel fogadlak” címet adtuk neki.

Itt jegyzem meg, hogy a mi énekeskönyvünknel sokkal később megjelenő EG a mi szerkesztésünket igazolta. Ezt a dallamcím-gyakorlatot látjuk az EG korálkönyvnel is. De számos ponton azonos szándékok fedezhetők fel, például abban is, hogy a 13-as rendben „Az Úr Isten nagy nevének” szövegét hangsúlyosan tettük meg záróéneknek, az EG egyik kiemelt többszólamú tétele is pontosan ez: az énekeskönyv utolsó éneke, 535. „Gloria sei dir gesungen.” Ismerve az EKG és az EG közti különbséget, számos tendencia a mi irányunkat igazolta.

A „Bibliaórai énekek” (528–591)

A szerkesztés idején a gyülekezetek ifjúsági bibliaóráin már rendszeresen énekeltek gitáros énekeket. Tizenkét gyülekezet ifjúsági énekeiből énekfüzeteket is szerkesztettek – többek között a teológus hallgatók is. Az akkori politikai irányvonal azonban nem engedélyezte ennek az ifjúsági énekfüzetnek a hivatalos kiadását. Így amikor a teológusok gyűjteményének („Gyertek velünk énekelni”) kiadását megtagadták, *ifj. Hafenscher Károly* az énekeskönyvi bizottságokhoz fordult, hogy vegyék mi át a megjelentetést. *Beharka Pál* hívta fel a figyelmemet, hogy ők a kérdést úgy oldották meg, hogy „bibliaórai énekek” címmel vették fel a szerkesztés alatt lévő új énekeskönyvükbe (*Hit hangjai*, 1981) az ifjúsági énekanyagot. Viszont a bizottságok úgy gondolták, hogy akkor a gyermekekre is kellene gondolni. Az ismert gyermekének-anyagot értékessebbel kell felváltani. Ezért választottuk a gyermekéneknek a népdal-dallamúakat. Az ifjúsági énekeknek az értékesebb spirituálékat részesítettük előnyben. Az anyagot nívós kánonokkal bővítettük. (Akkoriban a Deák téri népes ifjúsági körben húsz klasszikus kánont énekelünk lelkesen és jól, kotta nélkül, többek között Purcelltől, Waltertől, Praetoriustól, Schuberttől, Gárdonyitól stb.)

A gyermekénekek közé vettük azokat a közismert népszerű karácsonyi énekeket, amelyeket ugyan szívesen énekelnek felnőttek is, de fajsúlyuk miatt nem lehetett a gyülekezeti énekek közé sorolni. Korálkönyvi kísérletüket arra a célra írtuk, hogy otthon – akár a gyermekek zongorakíséretével – a család karácsonykor együtt énekelhessen. (A kísérletek követik Bartók *Gyermekeknek* című gyűjteménye stílusát.) Természetesen ezek az énekek templomi használatra is kitűzhetők. Az 551-es éneket szép hangú gyermek szólóénekének szántuk.

A Bibliaórai énekek rendszere

Gyermekénekek:

528–542: Népdal és Kodály-dallamokra írt szövegek, dal-
lamnehézség szerinti sorrend

543–544: Egy esti és egy anyák napi ének koráldallamra

545–551: Karácsonyi énekek abc rendben

Források részben Benczúr: *Evangélikus gyermekénekek*
című gyűjteményből, valamint Kerényi: *Jeles napok* dalai-
ból.

Ifjúsági énekek:

552–578 Részben spirituálék, gospelek, részben új szerze-
ményű gitáros énekek. Itt kapott helyet Frostenson éneke
(556), amely akkoriban rendkívül népszerű volt Európa-
szerte, de a bizottságok nem tartották méltónak templomi
használatra. Az énekek sorrendje abc-ben.

Kánonok:

579–591 Sorrendje abc-ben. Több közismert kánont közöl-
tünk, és az *Evangéliumi kánonok* kiadványból válogattunk.

Gyermekénekek

528	Jézus kopogtat	Túrmezei
529	Ünnepnap, vasárnap	Túrmezei
530	Ezer madár	Túrmezei
531	Kimegy a magvető	Túrmezei
532	Ma van húsvét napja	Túrmezei
533	Menjünk Jézus elé	Túrmezei
534	Felvirradt az Isten napja	Magyar Kórus, Szedő Dénes
535	Vasárnap van, szól	bapt. gyűjt., Hamar István
536	Pázsitdombon üldögél	Magyar Kórus, Szedő Dénes
537	Sűrű erdő mélyén	Túrmezei
538	Jézust áldja énekünk	Kerényi: Jeles napok dalai 61.
539	Ha te Jézust követed	bapt. gyűjt., Siklós József
540	Messze földön minden	Túrmezei
541	Kincseket, kincseket	Túrmezei
542	Megy a pásztor	Túrmezei
543	Összeteszem két kezem	Dt 85 Győry Vilmos
544	Jézusom, kérlek, nézz	Finn 641 Túrmezei
545	Ó, gyönyörű szép	SzVU 29 Czikené, Túrmezei
546	Áldott légy te	Kodály: Iskolai énekgyűjtemény
547	Szent karácsony éjszakája	népköltés, bizottság módosítása
548	Mennyből az angyal	SzVU 25
549	A kis Jézus megszületett	Népköltés
550	Pásztorok, pásztorok	SzVU 32, Tárkányi, Túrmezei módosításával
551	Mostan kinyílt egy szép	Népköltés

Ifjúsági énekek

552	Ajtódnál valaki	spirituálé Teol. 2
553	Áldásoddal megyünk	Teol.30
554	A mélyből hozzád	spirituálé, Cselényi I. Gábor fordítása Teol. 3.
555	A mennyei Atya	Teol. 4
556	Átölel minket jóságod	CD 49
557	Boldog vagyok, mert	spirituálé, Teol. 6
558	Gyertek velünk még	Teol. I
559	Ha reánk tör a homály	spirituálé Ludmány Antal fordítása Teol. 9
560	Indulj az úton	Teol. 11
561	Itt állok előtted	spirituálé, Dóka fordítása
562	Jó Uram, jó Uram	Teol. 16
563	Jézus néked megbocsát	Teol. 3
564	Jöjj, add tovább	spirituálé Teol. 17
565	Jöjjetek, itt a kenyér	Am 212 Dóka fordítása
566	Kerek világ	
567	Mindig áldom	spirituálé Dóka fordítása
568	Kegyelem, nagy kegyelem	spirituálé Dóka fordítása
569	Nem szeret senki	
570	Ott voltál, mikor	spirituálé Teol. 21
571	Olyan örömet	Spirituálé?
572	Szeretnék szállni	Daloljunk az Úrnak 71
573	Rád bízom, rád bízom	
574	Szeretni: nem pusztá	LVSz Dar es Salam-i füzet 8. old.
575	Téged kér szívünk	
576	Tied ez a dal	Teol. 25, Daloljunk az Úrnak 82
577	Új reménység	Teol. 27
578	Úr Jézus, kérlek	Teol. 24

Kánonok

579	Az Úr a pásztorom	„13 kánon” gyűjteményből
580	Glória szálljon	
581	Hagyjad az Úrra	Gárdonyi: Hét bibliai kánon (Magyar Kórus)
582	Itt az este	
583	Jó Atyánknak	
584	Karácsony ünnepén	
585	Légy pásztorunk	
586	Ne aggodalmaskodjál	Czakó Jenő
587	Ne csüggedj, lelkem	
588	Ó, adj nekünk, Jézus	
589	Terád vár bús szívem	Czakó Jenő
590	Vége van már	H. Purcell kánonok
591	Zengd lelkem, Krisztus	J. Walter (szöveg: Trajtler)

Az imádságok

A fejezet anyagának alapja az 1955-ös kiadásban találha-
tó, ami Pröhle Károly munkája. Az ő iratai között kellene
utánanézni, kért-e segítséget valakitől a fejezet imádságai-

hoz. Szándéka szerint e fejezet egyben tanítás is. Az 1963-as kiadás csekély módosításokat hozott. Ezt a 10 részből álló fejezetet módosította Benczúr László, Ferenczy Zoltán és Hafenschér Károly 12 részesre, kb. 20 oldallal bővítve.

A himnológiai adatok

Szerzők, fordítók, források jegyzéke.

Az 1966. évi énekeskönyv himnológiai lábjegyzeteit Pröhle Károly készítette. (Nyilatkozata szerint csak olyat írt ide, amit saját szemével ellenőrizni tudott.) Példaképp:

181. ének alatt ez állt: „Birken Zsigmond 1626–1681 (ZMK 1735, Dt 1805, Zábrák Dénes 1911)”

557. éneknél: „Mandemus istud nunc humo” kezdetű ének. Prágai Lukács 1460?–1528, Weisse Mihály 1488?–1534 (Várad 1566, MLO 1730, Dt 1805, Sántha Károly)”

Ezt a betűjelektől hemzsegő, laikus hívó számára értelmezhetetlen nevek sorát helytelenítette a SzB. Ezért a határozat: egyetlen név kerüljön a szövegekhez, attól függetlenül, hogy az eredeti formától eltérnek. Úgyszintén a fordítók nevét is csak nagyon kivételes esetben jelöltük meg, abban bízva, hogy a névjegyzékekben ezek visszakereshetők lesznek.

Az „Énekszerzők, énekk fordítók, énekk források” című fejezet összeállítását Ferenczy Zoltánra bíztuk. Későbbi kiadásokban kérésre ezt két fejezetre bontottuk. Az „Bevezetés” fejezet pedig külön figyelmeztet, hogy a himnológiai tisztázásnak a jövőben meg kell történnie.

A nevek írásában egyértelmű volt az eredeti (magyarítatlan) név alkalmazásának szándéka. Pröhle Károly ez ellen a legkeményebben tiltakozott, mondván: „magyar hagyomány, hogy a neveket magyar fordításban adjuk”. Mivel ő volt a Liturgiai bizottság feje, felettünk állt. Az énekeskönyvet szerkesztő bizottságok a Liturgiai Bizottság albizottságai voltak, így nem tudtunk – sajnos – álláspontján változtatni. Végül kemény ellenállása győzött.

A DB úgy oldotta meg a kérdést, hogy a keresztnévnek csak első betűjét adtuk meg, kikerülve a magyarítás kényszerét.

Ide tartozik még a himnológiai adatok mellett megcsillogzott szavak magyarázata, igék megjelölése. Ezt a hit-tanhiányos korosztályok érdekében kértük. Ezt Muntag Andorra bízta. Sajnos ez elég szűkszavúra, sematikusra sikeredett.

A szimbólumok

Schulekék magyarázták el nekem a szimbólumok jelentését, jelentőségét. Sokat említették a híres német grafikus,

Koch nevét. Schulek Tiborné képzőművész volt. Nagyon sok szimbólumot készített különböző célokra (igés lapok, paramentumok számára). Ezekből a RMIÉ közölt néhányat.

Mikor láttam, hogy a tördelés miatt sok félig üres oldalunk lesz, felvettem a kérdést a SzB-ban: mit tegyünk az üres helyekre, szimbólumokat, igéket, rövid imádságokat vagy nagy keresztyének mondásait. A SzB a szimbólumok mellett döntött.

Akadémista koromban a kötelező ideológiai előadásokat közösen hallgattam Mezősiné Tóth Ágotával, képzőművészeti főiskolással. Ezen ismeretség útján kerestem meg őt, hogy rajzoljon szimbólumokat az énekeskönyv számára. A SzB segítségével számos szimbólumot találtunk a számára. Úgy gondolom, hogy a jelentős szimbólumok jó részét sikerült összegyűjtenünk.

(Nem szokványos az „Örökélet reménysége” fejezet címlapján található ábra. Ezt én képzeltem el, ugyanis akkoriban sokat tárgyalt téma volt az „Élet a halál után”. A tetszalából visszatértek beszámoltak arról, hogy fényt, szeretetetérzetet stb. éltek át. Ez indította meg bennem a gondolatot: a halál csak kitérülő kapu, amelyben Jézus vár minket.)

A sajtóosztállyal tárgyaltam a szimbólumok stílusáról. Sajnos a Schulekné-Koch féle tömör szimbólumok „transzparáltak” volna a vékony énekeskönyvi papíron, ezért nem tömör, hanem kontúros rajzok voltak csak lehetségesek.

Az énekeskönyvben 32 szimbólum található, tematikus és egyenletes elrendezésben. A templomi énekek fejezeteiben csak egyszer fordul elő mindegyik, a Bibliaórai énekek fejezetei megismétlik az előbbieket.

Megjegyzés: az RMIÉ megjelenése (1945) után szimbólumokkal egyházi kiadványban nem, vagy csak alig találkozhattunk. Mintha harminc évre elfelejtettük volna azokat. Az énekeskönyv megjelenése után azonban Mezősiné rajzai „divatba jöttek”. Minduntalan felbukkantak hol sajtótermékekben, hol igés lapokon stb. Jó szolgálat volt ez az egyszerűen ábrázolt ige újra forgalomba hozatalában.

A sajtóhibákról

A könyv első kiadásában 20 sajtóhiba volt. Két kottahiba (előjegyzéshiány, rossz ütemjelzés), vesszőhiány (4), betűhiány vagy többlet (8), nagybetű (2), elválasztás (1), betűcsere (2), himnológiai jegyzékben helytelen énekszám (1). A 800 oldalas kiadványban ez a szám elenyésző. Köszönhető ez elsősorban *Bachorecz Katalin* lelkész-okleveles kántornak, aki az egész énekeskönyvet a nyomda számára legépelte. Továbbá, hogy a kefelenyomatokat feleségem és Gábor fiam többször át- és összeolvasta. A megmaradó hibák a következő kiadásban már kijavításra kerültek. Nem

számítom itt hibának a később tudomásunkra jutott helyes himnológiai adatokat, melyeket a későbbi kiadásokban folyamatosan bevezettünk.

A korálkönyv

A Dallami Bizottság 50. ülését 1981. április 7-én tartotta. Az énekeskönyvi beszámolón túl ekkor már tárgyalt a korálkönyvről, annak elvi kérdéseiről. A bizottság 1981. április 24-től 1982. január 26-ig 12 ülést tartott, amelyen gyakorlatilag a Korálkönyv kéziratát közös munkával elkészítette.

Elvekben kellett döntenie az egységes szerkesztés érdekében. Minták voltak előttünk: a Kapi-féle *Korálkönyv*, a *Szent vagy Uram!*, a reformátusoké, a Zalánfy Luther-kiadvány és a német korálkönyvek.

Kérdés volt a szólamszám: négyszólamú, vagy háromszólamú (is) legyen – mert erre is volt példa.

Legyen kórus-letét (mint a Kapié), vagy kifejezetten orgonás (mint Zalánfyé)?

Legyen tekintettel a manuális játszhatóságra, vagy sem?

Hangonként legyen harmonizálva, vagy legyen lépő (vezénylő) basszussal?

A lépő basszusra a *Református korálkönyv* egyes tételei szolgáltattak példát. Ennek mintája az 1947-ben kiadott holland *Orgelbegeleiding* (H. Haspers szerkesztésében) volt.

Legyen minden korálra két harmonizálás, mint a reformátusoknál, vagy csak egy?

Legyenek-e intonációk a tételek előtt?

Döntés:

1. Négyszólamú legyen – egyházunkban ez a megszokott hangzás.

2. Manuálisan legyen játszható, hiszen a legtöbb helyen csak manuálisan kísérnek.

3. Hangszerszerű legyen a leírás, tehát a közös hangok hosszú értékekben jelenjenek meg.

4. A harmonizálások lehetőleg közelítsék meg a dallamok korának zenei stílusát.

5. A korálkönyvi tételek pontosan kövessék az énekeskönyvi lejegyzést, dallamcímeiket. (NB. Egy helyen van eltérés: a 493. éneknél javítottuk az ismétlőjelnél a prima voltat.)

6. A harmóniak főként negyedre essenek. (Indoklás a korálkönyv előszavában.)

7. A korálkönyvi számok egyezzenek meg az énekeskönyvi számokkal, ha ad notamról van szó, ott utaló számok legyenek a dallamra.

8. A forrásmegjelölés legyen az énekeskönyvinél részletesebb, a szerzők nevei „keresztnev kezdőbetűje és vezetéknev” formában kerüljenek a dallam fölé.

Még tanácsolt volt az unisono (vagy üresquintes) kezdés Zalánfy Luther-kiadványa nyomán, de ez csak lehetőségként merült fel, és a kidolgozások csak kis mértékben alkalmazták.

Mivel a Kapi-korálkönyvvel párhuzamosan használták kántoraink a „Liturgikus rend – kántori szolgálat” című kiadványt, ezért a liturgikus énekversrendek (1–13.) is kidolgozásra kerültek. Mivel az énekelt liturgiák (14–17) és a zsoltárok (18–39) is az énekeskönyv részei, ezek is kísérletet kaptak.

A munkamódszer

A korálokat a DB tagjai vállalás szerint szétosztották egymás között. A vállalt korálok harmonizálását a következő ülésre a tagok elkészítették. Az elkészült kéziratokat közösen megvizsgáltuk, zongorajáték alapján meghallgattuk, megbíráltuk és javítottuk. A szabálytalan szólamvezetéseket főként Sulyok Imre fedte fel.

Az *Evangelikus korálkönyv* 1983 májusában hagyta el a győri Széchenyi Nyomdát. Addig is a régi korálkönyveket lehetett használni, ezekhez énekenkénti útmutatót küldtünk a lelkészi hivataloknak a kántorok számára.

Utószó

Ezen írásom kérésre született. Köszönöm a felkérést, mert életem egyik legértékesebb szakaszára gondolhattam vissza.

Lehet, hogy írásom szubjektív, de hiszen nem is lehet más. Magam éltem át a periódusokat, és bennem alakultak az elképzelések. Ennek képe ez az írás.

Ha az olvasó úgy gondolja, hogy sok leírt mondatom magam dicséretére van, Pál apostollal együtt mondom: „*Aki pedig dicsekszik, az Úrral dicsekedjék*” (2Kor 10,17). Mert ami jó történt, azt az Úr akarta, én csak eszköz voltam. Nekem nem voltak nagy terveim. Az Úr állított a megoldandó feladatok elé, s adta az erőt a végrehajtásukhoz.

Világos előttem, hogy a mű nem lett tökéletes. De bízom abban, hogy az Úr megbocsátja, amit vétettünk, és hogy van egy új generáció, amely kijavítja a hibákat.

Végül hálával köszönöm az Úrnak, hogy olyan sok jóakarató, egyetértő, szerető szívű és szorgalmas munkatársat adott nekem ezen évek alatt!

Adja a kegyelem Istene, hogy amit végeztünk, áldással legyen egyháza számára, hogy tovább zenghessen az Úr dicsérete gyülekezeteinkben nemzedékről nemzedékre.

Korálünnep

Zugló, 2007. november 8.

J. S. Bach: **Komm Heiliger Geist** / Finta Gergely

Énektanulás W. Kinczler Zsuzsanna vezetésével

Jer kérjük Isten áldott Szentlelkét! (232)

Gárdonyi Zs.: Korálimprovizáció

Gyülekezeti ének orgona és harsona kísérettel,
2. vsz. H. Wulf három szólómű feldolgozása

G. Ph. Telemann: **Ein feste burg** – korálmotetta / Stella Énekegyüttes

Erős vár a mi Istenünk – Győri Gábor Dávid feldolgozása

Új világosság jelenék (258) / Teológus–énekkar

Himnusz a Ráday Graduálból

Gyülekezet 2. vsz.

Himnusz a Ráday Graduálból

nőikar – Gárdonyi Z. feldolgozása

teol. énekkar – Rezessy L. feldolgozása

Gyülekezet és énekkar 6. vsz.

Sulyok korálfeldolgozása

D. Buxtehude: **Wie soll ich dich empfangen** / Stella és a kelenföldi együttesek

(Mint fogadjalak téged) – korálkantáta

Sinfonia

1. vers három szólista

2. és 3. vers szoprán

4. vers basszus

5. vers három szólista

6. vers Négyszólómű korál (J. Crüger)

Nagy Isten, néked zeng az ének (59)

Szűcs Petra – szoprán, Teológus énekkar

Szólóének – J. S. Bach: Geistliches Lied / Teológus énekkar

Gyülekezet, 1. versszak

Énekkar – J. S. Bach feldolgozása

Gyülekezet, 2. versszak

Szólóének – J. S. Bach Geistliches Lied

Gyülekezet, 3. versszak

Énekkar – J. S. Bach feldolgozása

Gyülekezet, 4. versszak

Korálmeditáció / Wagner Szilárd

Jézus hív, jertek énutánam (438) / Stella és kamrazenekar

G. Neumark előjátéka

Gyülekezet 1. vsz.

Alfred Pfinster – Bicinium

Gyülekezet és hegedű – Emil Heer feld. 3. vsz.

Alfred Pfinster – Bicinium

Gyülekezet, szoprán és hegedű – Emil Heer feld. 5. vsz.

„Előjáték” megismétlése

J. H. Schein: **Christ lag in Todesbanden** / Stella

(Jézus, Megváltónk sírba szállt)

Győzelmet vettél / EHE Rézfűfős Együttese, Mekis Péter

K. U. Ludwig: Korálelőjáték

Gyülekezeti ének Bence Gábor trombitaszólomával

Énektanulás W. Kinczler Zsuzsanna vezetésével

Imádság

Mi Atyánk, ki vagy mennyekben / Teológus énekkar, Stella, Szűcs Petra – szóló, Finta Gergely

J. S. Bach: Korálelőjáték

Énekkar – H. L. Hassler feldolgozása

Gyülekezet 2. vsz.

Szólóének

Gyülekezet 4. vsz. – H. Wulf háromszólómű feldolgozásával

Kamarakórus – M. Praetorius feld.

Gyülekezet 6. vsz.

Szólóének

Gyülekezet 8. vsz. – H. Wulf háromszólómű feldolgozásával

Kamarakórus – A. Gumpelzhaimer kánon feldolgozásával

Én lelkem, áldva áldjad / Stella, Teológus énekkar, Kelenföldi együttesek, Fűvös együttes, Finta Gergely, Mekis Péter

Gyülekezet 1. vsz. zenekari és trombita kísérettel

D. Buxtehude orgona közjátéka

Énekkar és zenekar 2. vsz.

J. G. Walther orgona közjátéka

Gyülekezet, énekkar, zenekar, fűvös együttes 3. vsz.

Közreműködők:

- Stella énekegyüttes, vez.: Abaffy Nóra
- a kelenföldi gyülekezet énekkara és kamarazenekara, vez.: Bence Gábor
- az Evangélikus Hittudományi Egyetem énekkara, vez.: W. Kinczler Zsuzsanna
- az Evangélikus Hittudományi Egyetem fúvós együttese, vez.: Johann Gyula
- teológus hallgatókból alakult együttes, vez.: Győri Gábor Dávid
- Szűcs Petra – szoprán
- Finta Gergely és Mekis Péter – orgona

Lelkipásztor – Evangélikus lelkészi szakfolyóirat
Különszám – 2009. február
Szerkesztő: Finta Gergely

Főszerkesztő: Szabóné Mátrai Marianna, 1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.
Tel.: 469-1050, e-mail: mariann.matrai@lutheran.hu
A szerkesztés munkájában a szerkesztőbizottság vesz részt.
Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea
Tipográfia: Nagy Bence

A borítón görög keresztbe foglalt orgonasípok.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója,
1085 Budapest, Üllői út 24., Tel./Fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu
Felelős kiadó: Kendeh K. Péter
Egy szám ára: 850 Ft. Előfizetési díj 1 évre: 10200 Ft
Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)
évi 16632 Ft (67 €), egyéb külföldi országokba 19110 Ft (77 €)

Nyomdai kivitelezés: ETO-PRINT Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Magyar Árpádné
ISSN 0133-2821

2 133 282 1109 1351

